

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΦΙΛΙΠΠΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του

Τζίφα Χρήστου

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων,
(2007)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ελένη Βολονάκη, επίκουρος καθηγήτρια, Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Βασίλειος Κωνσταντινόπουλος, αναπληρωτής καθηγητής, Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
Αθανάσιος Ευσταθίου, αναπληρωτής καθηγητής, Ιονίου Πανεπιστημίου.

Καλαμάτα, Ιούλιος 2015

Περιεχόμενα

Μέρος Α'	4
Ο ρήτορας και πολιτικός Δημοσθένης	4
Ιστορικό Πλαίσιο Εκφώνησης των Φιλιππικών Λόγων του Δημοσθένη	14
Συμβουλευτική ρητορεία.....	20
Μέρος Β'	24
Παρουσίαση και ανάλυση των Φιλιππικών λόγων	24
<i>Κατά Φιλίππου Α' (IV)</i>	24
Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση	24
Χρονολόγηση του λόγου	26
Ανάλυση του πρώτου Φιλιππικού λόγου.....	28
<i>Κατά Φιλίππου Β' (VI)</i>	38
Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση	38
Ανάλυση του δεύτερου Φιλιππικού λόγου	39
<i>Κατά Φιλίππου Γ' (IX)</i>	64
Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση	64
Ανάλυση του τρίτου Φιλιππικού λόγου.....	66
Η προβληματική σχετικά με τις δύο εκδόσεις του Γ' Φιλιππικού.....	96
<i>Κατά Φιλίππου Δ' (X)</i>	98
Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση	98
Ανάλυση του τέταρτου Φιλιππικού λόγου	99
Η σχέση του Δ' Φιλιππικού με τον <i>Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ</i> και η αμφισβήτηση της γνησιότητάς του.....	123
Μέρος Γ'	126
Οι Φιλιππικοί λόγοι σε σχέση με την <i>Ρητορική</i> του Αριστοτέλη.....	126
<i>Τάξις – Δομή</i>	126
<i>Ρητορικό ἦθος</i>	131
<i>Ρητορικά Πάθη</i>	133
<i>Ἔφος – Τεχνική</i>	135
Βιβλιογραφία	139

Μέρος Α΄

Ο ρήτορας και πολιτικός Δημοσθένης

Ο Δημοσθένης, γιος του Δημοσθένη, γεννήθηκε στο δήμο της Παιανίας της Αθήνας το 384 π.Χ.. Ήταν και αυτός μέλος της εύπορης τάξης, όπως και ο Ισοκράτης και ο Λυσίας. Ο πατέρας του ήταν κατασκευαστής όπλων και η μητέρα του ήταν μάλλον σκυθικής καταγωγής. Την πληροφορία αυτή την αντλούμε από τους λόγους των αντιπάλων του, Δείναρχου και Αισχίνη, που τον κοροϊδεύουν ως Σκύθη¹.

Την εμφάνιση του στα δικαστήρια ο Δημοσθένης την οφείλει στον αγώνα, που διεξήγε εναντίον των επιτρόπων, που είχαν ορισθεί για να διαχειρίζονται την περιουσία, που του κληροδότησε ο πατέρας του, έπειτα από το θάνατο του, όταν ο Δημοσθένης ήταν στην ηλικία των επτά ετών. Όταν ενηλικιώθηκε ο Δημοσθένης και του αποδόθηκε η περιουσία του αυτή διαπίστωσε ότι ήταν κατά πολύ μειωμένη και έτσι αποφάσισε να διεξάγει δικαστικό αγώνα εναντίον των επιτρόπων. Αυτή του η ανάγκη για δικαίωση και εξασφάλιση της πατρικής του περιουσίας τον έφερε κοντά στο δάσκαλο της ρητορικής Ισαίο. Για να διεξάγει τον αγώνα αυτό εναντίον των ανέντιμων επιτρόπων, Αφόβου, Θηριπίδη και Δημοφώντα, έπρεπε να επιδείξει και μεγάλη θέληση για να ξεπεράσει τις διάφορες σωματικές κυρίως δυσκολίες, που αντιμετώπιζε και αφορούσαν κυρίως την δύναμη της φωνής του και την ορθοφωνία του. Κατά την μαθητεία του κοντά στον Ισαίο καλλιέργησε το πνεύμα του διαβάζοντας Πλάτωνα και υπήρξε ακροατής του σύμφωνα με τον Κικέρωνα² ή υπήρξε μαθητής του και του Ισοκράτη.³ Ταυτόχρονα την αγάπη του για την Αθήνα και το μεγαλείο, που αυτή αντιπροσώπευε στα μάτια του, την άντλησε από την μελέτη του έργου του Θουκυδίδη και ήταν αυτό που διαπότισε την σκέψη του και τις ιδέες, που στην μετέπειτα πορεία του υπηρέτησε.

Από το έργο του μας έχουν διασωθεί δεκαέξι συμβουλευτικοί λόγοι, δύο επιδεικτικοί και σαράντα δύο δικανικοί λόγοι. Από τους δικανικούς του λόγους άλλοι αφορούν είτε προσωπικές υποθέσεις του ρήτορα είτε δημόσιες είτε είναι λόγοι που έγραψε ο ίδιος για πελάτες του, ως λογογράφος.⁴ Λόγω του αριθμού αυτού των σωζόμενων έργων του έγκειται και το πρόβλημα της γνησιότητας των λόγων αυτών.

¹ (Lesky, 1983) 824

² (Lesky, 1983) 824

³ (Romilly, 2010) 179

⁴ (Easterling & Knox, 2000) 677

Από τους λόγους αυτούς, που θεωρούνται νόθοι άλλοι αποδίδονται στον Απολλόδωρο και άλλοι στον Δείναρχο. Το 364 π.Χ. εγκαινίασε μια σειρά μηνύσεων εναντίον των επιτρόπων αυτών με τον καλύτερο λόγο του να είναι ο πρώτος λόγος *Κατ' Ἀφόβου*, που μας δίνει κάποια από τα χαρακτηριστικά στοιχεία της ρητορικής τέχνης του Δημοσθένη σε μια πρώιμη κατάσταση, που όμως τον συνόδεψαν και τον χαρακτήρισαν σ' όλη του την πορεία. Βασικά στοιχεία θεωρούνται η πνευματική του δραστηριότητα, ο πλήρης έλεγχος των γεγονότων και μια ικανότητα να στρέφει τα γεγονότα προς την οπτική, που υιοθετούσε ο ομιλητής με ταυτόχρονο παραμερισμό των απόψεων των αντιπάλων του. Ένα ακόμα στοιχείο που θα τον συνοδεύει σ' όλη την μετέπειτα εξέλιξη του και το συναντούμε σ' αυτό το λόγο ήταν και το επιτακτικό, σοβαρό και με αυτοπεποίθηση ήθος του. Καθώς αναφέραμε αυτός είναι ένας από τους πρώιμους λόγους του και το ύφος δεν είναι αυτό, που συναντάμε στους μετέπειτα λόγους του. Δεν είναι δουλεμένο, δεν έχει ακόμα την δύναμη να εκμεταλλευτεί την άποψη του ακροατηρίου του αλλά, είναι πολύ προσεγμένο και δουλεμένο στην επιλογή των λέξεων και των καταλήξεων.⁵

Ο Δημοσθένης κάνει την εμφάνιση του στην πολιτική σκηνή με μια σειρά λόγων. Πρόκειται για τους λόγους *Κατ' Ανδρωτίωνος*, το 355, *Προς Λεπτίνην*, το 354, *Κατά Τιμοκράτους*, το 353 και ο *Περί τών Συμμοριών*, που εκφωνήθηκε το φθινόπωρο του 354. Οι τρεις πρώτοι λόγοι ασχολούνται με θέματα της εσωτερικής πολιτικής σκηνής της πόλης των Αθηνών, ενώ ο τελευταίος είναι ο πρώτος εξ ολοκλήρου πολιτικός λόγος που εκφώνησε ο Δημοσθένης. Ο πρώτος από αυτούς τους λόγους σχετίζεται με τον Ανδρωτίονα, γιο του Άνδρου, και πιο συγκεκριμένα με μια γραφή παρανόμων εναντίον του. Το 356 π.Χ. ο Ανδρωτίων θήτευσε στη βουλή για δεύτερη φορά και στα καθήκοντά του ήταν η συλλογή των απαιτούμενων φόρων για την κατασκευή πολεμικών πλοίων. Από τα δεκατέσσερα τάλαντα που έπρεπε να έχουν συλλεχθεί από φόρους, το μεγαλύτερο μέρος δεν είχε συγκεντρωθεί και τα δυο προηγούμενα χρόνια είχαν κατασκευαστεί μόνο εννέα τριήρεις. Ο Ευκλήμων, που ήταν υπεύθυνος για την συλλογή των φόρων, δεν είχε φέρει σε πέρας την αποστολή του και έτσι ο Ανδρωτίων προσφεύγοντας στην λαϊκή ετυμηγορία, τον απέπεμψε και συγκρότησε μια επιτροπή μ' αυτόν και τον Τιμοκράτη, με αυξημένες αρμοδιότητες στη συλλογή των απαιτούμενων φόρων. Ταυτόχρονα ο ταμίας, που ήταν υπεύθυνος για την κατασκευή των πολεμικών πλοίων, είχε διαφύγει υπεξαιρώντας το ποσό των δύο τάλαντων από τα

⁵ (Easterling & Knox, 2000) 678-679

ταμία. Έτσι δεν ήταν δυνατή η κατασκευή του απαιτούμενου αριθμού πλοίων, για να θεωρηθεί πετυχημένη η θητεία αυτής της Βουλής. Παρά την ανικανότητα που επιδείχθηκε από την συγκεκριμένη Βουλή, ο Ανδρωτίων πρότεινε να στεφανωθεί η Βουλή αυτή, μέλος της οποίας ήταν και ο ίδιος, με στεφάνι, επειδή έφερε σε πέρας την αποστολή της.⁶ Στη δίκη αυτή υπήρχαν δυο κατηγοριοί, ο Ευκτήμων και ο Διόδωρος για τον οποίο έγραψε το λόγο ο Δημοσθένης. Και οι δύο είχαν επιλεγεί μάλλον εξαιτίας της εντιμότητας τους και της απήχησης τους στο δημοκρατικό ορκωτό δικαστήριο.⁷ Ο λόγος είναι γεμάτος από προσωπικές επιθέσεις και ύβρεις αλλά το βασικό στοιχείο, που παρουσιάζεται από τον Δημοσθένη, είναι ότι ο νόμος δεν επέτρεπε να στεφανωθεί η Βουλή, αν αυτή πρώτα δεν είχε επιτελέσει το έργο της.

Ο δεύτερος λόγος απ' αυτή την ομάδα σύμφωνα με τον Πλούταρχο και την υπόθεση, που διασώζεται από τα χειρόγραφα, εκφωνήθηκε από τον ίδιο τον Δημοσθένη, ως συνήγορος. Ο ενάγων στο λόγο αυτό είναι ο γιος του στρατηγού Χαβρία, Κτήσιππος. Θέμα του λόγου αυτού είναι η πρόταση του Λεπτίνη να καταργηθούν οι απαλλαγές από τους φόρους (ατέλειες) και να εξαιρεθούν μόνο οι απόγονοι των τυραννοκτόνων.⁸ Ο λόγος αυτός μας είναι χρήσιμος για να κατανοήσουμε την αντίληψη των πραγμάτων από τον Δημοσθένη του ίδιου του του εαυτού, ενός πολίτη προερχόμενου από τ' ανώτερα κοινωνικά στρώματα, που μιλά χωρίς το ορμητικό πάθος, που τον χαρακτηρίζει στους μεταγενέστερους λόγους του⁹. Η ενασχόληση του Δημοσθένη με την υπόθεση αυτή μας δίνει την επιθυμία του να κερδίσει την εύνοια επιφανών πολιτών, που θα χρησίμευαν στο μέλλον ως πολιτικοί του σύμμαχοι – υποστηρικτές και μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η προσωπικότητα, που σκιαγραφείται από τον Δημοσθένη είναι περισσότερο επιτηδευμένη και δείχνει την ικανότητα του ρήτορα στη σκιαγράφιση χαρακτήρων¹⁰. Για την έκβαση της δίκης δεν γνωρίζουμε το τελικό αποτέλεσμα αλλά θεωρείται απίθανο ένας τέτοιος νόμος να ψηφίστηκε.¹¹

Ο τρίτος λόγος *Κατά Τιμοκράτους*, είναι μια συνέχεια του λόγου του εναντίον του Ανδρωτίωνα. Οι δύο ομιλητές παραμένουν και εδώ οι ίδιοι και το θέμα σχετίζεται μ' ένα νόμο, που επέτρεπε στους οφειλότες του δημοσίου να ξεφύγουν τη σύλληψη και

⁶ (Badian, 2000) 20-21

⁷ (Easterling & Knox, 2000) 681

⁸ (Lesky, 1983) 828

⁹ (Easterling & Knox, 2000) 682

¹⁰ (Easterling & Knox, 2000) 682

¹¹ (Badian, 2000) 28

ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο Ανδρωτίων. Ο Δημοσθένης επιτίθεται εναντίον του νόμου αυτού και του Τιμοκράτη αλλά στην πραγματικότητα αυτό που επιδιώκει είναι ο πολιτικός παραγκωνισμός του Ανδρωτίωνα, που είχε γίνει αντιπαθητικός στο ευρύ κοινό από την είσπραξη φόρων¹² κατά τη συμμετοχή του στις επιτροπές, που είδαμε και πιο πάνω με τον πολιτικό του σύμμαχο Τιμοκράτη.¹³ Ένα μεγάλο μέρος του λόγου αυτού επαναλαμβάνει σχεδόν κατά λέξη τον λόγο του εναντίον του Ανδρωτίωνα.¹⁴

Με τους τρεις αυτούς λόγους βλέπουμε τον Δημοσθένη να ενδιαφέρεται για την πολιτεία και την εύρυθμη λειτουργία αυτής, το σεβασμό που επεδίωκε να δείχνουν όλοι απέναντι στο νόμο και στο δημοκρατικό πολίτευμα. Παράλληλα διαφαίνονται και οι αρχικοί πυλώνες που θα στηριχθεί η εξωτερική του πολιτική και σχετίζονται με την ναυτική δύναμη της Αθήνας και η διατήρηση ή εξασφάλιση νέων συμμαχιών αλλά, και η τιμή που οφείλεται να δείχνεται σε κάθε περίπτωση απέναντι στην πατρίδα.¹⁵

Ο τέταρτος λόγος *Περί τών Συμμοριών*, σχετίζεται με τα θέματα αυτά και αφορά την πρόταση του να αυξηθούν σε δύο χιλιάδες οι πολίτες, που συνεισφέρουν στον εξοπλισμό των ναυτικών δυνάμεων, από χίλιους διακόσιους. Όλα αυτά σχετίζονται και με το περσικό πρόβλημα και την απειλή, που ένιωθε η Αθήνα από τους Πέρσες. Ο Δημοσθένης αντιλαμβάνονταν, πως η Αθήνα δεν είχε πλέον την απαιτούμενη δύναμη για να εμπλακεί σε μια αντιπαράθεση με τους Πέρσες και γι' αυτό έκανε την πρόταση αυτή¹⁶. Η πρώτη εμφάνιση του ως συμβουλευτικός ρήτορας με το λόγο αυτό δείχνει έναν άνθρωπο, που υποστηρίζει την κοινή λογική και που είναι γεμάτος με ιδέες για το τι έπρεπε να γίνει προκειμένου να αποκατασταθεί η Αθήνα και η φήμη της.¹⁷

Όπως ο λόγος *Περί των Συμμοριών* έτσι και οι επόμενοι δύο συγκαταλέγονται στα πιο ωραία δείγματα της συμβουλευτικής ρητορικής. Πρόκειται για τους λόγους *Υπέρ των Μεγαλοπολιτών* και *Υπέρ τής Ροδίων ελευθερίας*. Στον πρώτο απ' αυτούς εμφανίζεται έτοιμος ν' αντιταχθεί εναντίον της συμμαχού Σπάρτης για να υπηρετήσει το ιδεώδες της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων.¹⁸ Πιο συγκεκριμένα πρέπει να αναλυθεί το ιδιαίτερο πολιτικό σκηνικό, που επικρατούσε την περίοδο αυτή. Την περίοδο αυτή η Θήβα αναζητούσε και επεδίωκε να διαδραματίσει ηγεμονικό ρόλο στον

¹² (Lesky, 1983) 828

¹³ (Badian, 2000) 23-24

¹⁴ (Lesky, 1983) 828

¹⁵ (Romilly, 2010) 179

¹⁶ (Lesky, 1983) 828

¹⁷ (Badian, 2000) 29-30

¹⁸ (Romilly, 2010) 180

ελλαδικό χώρο και γι' αυτό είχε πάρει στην προστασία της το κοινό των Αρκάδων και της Μεσσήνης. Όμως όταν η περίοδος της δύναμης και κυριαρχίας πέρασε για την Θήβα, οι σύμμαχοι της αυτοί επεδίωξαν την συμμαχία με τους Αθηναίους γιατί βρίσκονταν σε δυσχερή θέση έναντι της Σπάρτης. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω ο Δημοσθένης έκανε δεκτή αυτή την αίτηση για βοήθεια.¹⁹ Οι πόλεις αυτές το μόνο που αντιμετώπιζαν ήταν μια πιθανή απειλή από τη Σπάρτη και η εικόνα που δίνει ο Δημοσθένης για μια ενδεχόμενη κυριαρχία της Σπάρτης στην Πελοπόννησο, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα αν εξετάσουμε την δυναμική της πελοποννησιακής πόλης και την έλλειψη σε ανθρώπινο δυναμικό την δεδομένη στιγμή.²⁰

Ο επόμενος λόγος του σχετίζεται με την προσπάθεια του Δημοσθένη να ενισχύσουν οι Αθηναίοι τους Ρόδιους δημοκρατικούς, που έφυγαν από την πατρίδα τους, επειδή ο Μαύσωλος υποδούλωσε την πόλη στους ολιγαρχικούς. Με το λόγο του αυτό ο Δημοσθένης αποδεικνύεται ένθερμος υποστηρικτής των δημοκρατικών θεσμών ακόμα και αν γνώριζε, ότι αυτοί για τους οποίους συνηγορούσε, πριν λίγο καιρό ήσαν αυτοί που είχαν ξεσηκώσει το ροδιακό λαό εναντίον των Αθηναίων.

Με την ομάδα των λόγων αυτών μπορούμε να εντοπίσουμε τα πρώτα σημάδια της πολιτικής θεώρησης του Δημοσθένη, παράλληλα με τις αξίες του και τα πιστεύω του. Τον βλέπουμε να μάχεται εναντίον κάποιων εχθρών και απειλών, που όμως δεν συγκεκριμενοποιούνται. Είναι περισσότερο σαν να ετοιμάζεται για το μέλλον και να ψάχνει ένα εν δυνάμει αντίπαλο, ώστε να στρέψει όλη του τη ρητορική δεινότητα και τέχνη εναντίον του. Την ευκαιρία του την έδωσε ο Μακεδόνας βασιλιάς Φίλιππος με την πολιτική του. Στην περίοδο αυτή παρακολουθούμε ένα Δημοσθένη γεμάτο πάθος, που διακατέχεται απ' όλα εκείνα τα ιδανικά, που στο παρελθόν έκαναν την Αθήνα να ξεχωρίζει και να αποκτήσει την ηγεμονική της θέση στον ελλαδικό χώρο. Όπως αναφέραμε ο Δημοσθένης ενήργησε κατ' αυτό τον τρόπο σίγουρα επηρεασμένος από την μελέτη του έργου του Θουκυδίδη, που εξυμνούσε το μεγαλείο του αθηναϊκού παρελθόντος και μέσα από τις δημηγορίες σημαντικών προσωπικοτήτων παρείχε στον Δημοσθένη τ' απαραίτητα πρότυπα τόσο για την προσωπική του θεώρηση των πραγμάτων όσο και στη ρητορική του τέχνη, που άφησε το δικό της στίγμα στην εποχή της.

¹⁹ (Lesky, 1983) 828-829

²⁰ (Badian, 2000) 31

Παράλληλα με τα πιο πάνω, που καίριο ρόλο διαδραματίζει ο Φίλιππος και η άνοδος του τόσο σε πολιτικό επίπεδο όσο και σε στρατιωτικό, με την παράλληλη προσπάθεια υλοποίησης του σχεδίου του για την ενοποίηση όλων των ελληνικών πόλεων, ρόλο στην αλλαγή πλευσης στην πολιτική του Δημοσθένη διαδραματίζει και μια αλλαγή στην πολιτική του στάση και στις πολιτικές συμμαχίες που μέχρι πρότινος διατηρούσε. Η μεταβολή αυτή σχετίζεται με την πολιτική του Εύβουλου, που στο πολιτικό του πρόγραμμα υποστήριζε την οικονομική εξασφάλιση της πόλης των Αθηνών και στην διατήρηση της ειρήνης. Έτσι, ο Δημοσθένης θορυβημένος από την εξάπλωση της κυριαρχίας του Φιλίππου, στρέφεται με μια άκρως επιθετική πολιτική εναντίον του Μακεδόνα βασιλιά και των υποστηρικτών μέσα στην πόλη των Αθηνών. Αυτή η αλλαγή στάσης του ρήτορα προς μια καθαρά πατριωτική αλλά και ειλικρινή απέναντι στο λαό θα μπορούσε να εκληφθεί και ως το αποτέλεσμα της απομάκρυνσής του από τους μέχρι πρότινος πολιτικούς του συμμάχους.²¹

Έτσι σ' αυτή την περίοδο ο Δημοσθένης δημιουργεί και εκφωνεί μια σειρά από λόγους, που μπορούν να χαρακτηριστούν ως μνημεία της ρητορικής τέχνης. Στους λόγους αυτούς ανήκει η ομάδα των λεγόμενων *Φιλιππικών* αλλά και των *Ολυνθιακών* λόγων. Κοινός παρονομαστής των λόγων αυτών είναι η προσπάθεια του Δημοσθένη να εγείρει εχθρικά αισθήματα εναντίον του Φιλίππου.

Παράλληλα με την πολιτική αυτή μεταστροφή παρατηρούμε και μια μεταστροφή στην ρητορική του τέχνη. Αυτή παρατηρείται στον πρώτο Φιλιππικό λόγο, που εμφανίζει κάτι το διαφορετικό σε σχέση με τα μέχρι τότε ειωθότα. Ο Δημοσθένης με τον λόγο αυτό κινείται σ' αντίθετη κατεύθυνση απ' αυτή που περιγράφεται από τον Θουκυδίδη κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, όπου και οι διάφορες ενέργειες αιτιολογούνται με βάση την δικαιοσύνη και την τιμή. Ο Δημοσθένης υιοθετεί μια άλλη οπτική των πραγμάτων, που οφείλεται στις ενέργειες του Φιλίππου. Ο Δημοσθένης θεωρεί, ότι ο αντίπαλος του ενεργεί με βάση το συμφέρον και με βάση αυτό θα πρέπει να προχωρήσουν στο μέλλον και οι Αθηναίοι για να εξασφαλίσουν την ακεραιότητα της πόλης τους. Αυτή του η άποψη κατά την διάρκεια δημιουργίας και εκφώνησης των πιο πάνω λόγων εξελίσσεται και προσαρμόζεται πιο πολύ στα πρότυπα και τις ανάγκες του 4^{ου} αιώνα π.Χ.. Στον πρώτο Ολυνθιακό συνεχίζει να κινείται στον ίδιο δρόμο με τον πρώτο Φιλιππικό και υποστηρίζει ότι είναι προς το συμφέρον της Αθήνας να διεξάγει μια πολεμική σύγκρουση εναντίον του Φιλίππου κοντά στο έδαφος

²¹ (Kennedy, 2001) 120

του. Όμως στους δύο επόμενους Φιλιππικούς αυτή του τη ιδεολογία την εξελίσσει και την προχωρά ένα βήμα πιο κοντά στο σήμερα. Μέχρι τώρα αναφέραμε ότι προέτασσε το συμφέρον της Αθήνας, κάτι που οι ρήτορες και οι σοφιστές του 5^{ου} αιώνα θα μπορούσαν με περισσή ευκολία να παρουσιάσουν και να προτείνουν στο κοινό τους συνδυάζοντας την δύναμη με το δίκαιο. Στο δεύτερο Φιλιππικό ο Δημοσθένης αναβιβάζει τη μέχρι πρότινος επιχειρηματολογία του για το συμφέρον σε μια ανώτερη, που συνδυάζει την εθνική ευγένεια με την ρητορική δύναμη και δεν είναι άλλη απ' την εθνική συνείδηση. Προτάσσει το συμφέρον του Φιλίππου ως την κινητήριο δύναμή του σ' αντιδιαστολή με την παράδοση του παρελθόντος της Αθήνας και θεωρεί ότι αυτό είναι προς το συμφέρον της. Στον τρίτο λόγο αυτής της σειράς προχωρά ακόμα πιο πέρα το σκεπτικό του δηλώνοντας πως η σκοπιμότητα των πράξεων είναι σ' άμεση σύνδεση με τη δυνατότητα διάσωσης της Αθήνας.²²

Εκτός από τους καθ' εαυτού πολιτικούς λόγους του Δημοσθένη, που είδαμε πιο πάνω και που μας παρέχουν στοιχεία για την πολιτική στάση του ρήτορα, στοιχεία αντλούμε και από λόγους του, που αφορούν προσωπικά τον ίδιο αλλά είναι άμεσα συνδεδεμένοι με την πολιτική του ενασχόληση. Είναι λόγοι που δεν έχουν στο στόχαστρό τους άμεσα τον Φίλιππο αλλά τους υποστηρικτές του μέσα στον αθηναϊκό δήμο. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για τον λόγο *Περί τής Παραπρεσβείας*, που εκφωνήθηκε το 343 π.Χ. και αποτελεί την προσωπική αντιπαράθεση του Δημοσθένη με τον Αισχίνη. Η υπόθεση σχετίζεται με την πρεσβεία της Αθήνας στον Φίλιππο για την υπογραφή της ειρήνης του Φιλοκράτη. Στο λόγο αυτό ο Δημοσθένης δεν διέθετε τα απαραίτητα στοιχεία για να στηρίζει την κατηγορία, ότι ο Αισχίνης είχε δωροδοκηθεί και έτσι κατέφυγε σε μια άνευ προηγουμένου προσωπική επίθεση στον αντίπαλό του.

Η σύγκρουση των δύο συνεχίστηκε και έπειτα από την ήττα των Αθηναίων στη Χαιρώνεια, όταν προτάθηκε από την Βουλή να στεφανωθεί ο Δημοσθένης για την προσφορά του στο λαό και την πόλη της Αθήνας. Ο Αισχίνης όμως θεωρώντας ως παράνομη την πρόταση αυτή κατέθεσε μήνυση εναντίον του Κτησιφώντος, που είχε κάνει την πρόταση για παράνομη γραφή. Όλα αυτά συνέβησαν το 337 π.Χ. και η δίκη δεν πραγματοποιήθηκε πριν από το 330 λόγω των διάφορων ιστορικών εξελίξεων, που άφηναν στην Αθήνα ψήγματα ελπίδας, ότι θα μπορούσε να διατηρήσει το μεγαλείο του παρελθόντος έστω και σε μικρότερο βαθμό. Στο λόγο αυτό παρακολουθούμε τον

²² (Kennedy, 2001) 120

Δημοσθένη να επωφελείται απ' την ευκαιρία που του δίνεται και να παρουσιάζει την ως τότε πολιτική του σταδιοδρομία και τα πολιτικά εγκλήματα του αντιπάλου του. Το κεντρικό του θέμα είναι πολιτική του διαγωγή και για μια ακόμα φορά ως κύριο στοιχείο αναφέρεται η προσήλωσή του στην παραδοσιακή πολιτική ανεξαρτησία και η υπακοή που πρέπει να δείχνει κανείς στο σκοπό αυτό και τις παραδοσιακές αξίες.²³

Ο πολιτικός αγώνας του Δημοσθένη βλέπουμε να σταματά με τον θάνατο του Φιλίππου. Για τα επόμενα οκτώ χρόνια της ζωής του δεν μας έχει διασωθεί κάποιος σημαντικός του λόγος, όπως αναφέρει και η Jacqueline de Romilly « η ζωή του είχε μικρή σημασία πρίν από τον αγώνα κατά του Φιλίππου: εξίσου μικρή έχει και μετά από αυτόν και το ρητορικό έργο του ταυτίζεται με αυτόν τον αγώνα». Εξετάζοντας αυτή την πολιτική του στάση έναντι του βασιλιά Φιλίππου αναρωτιόμαστε κατά πόσον ο Δημοσθένης ήταν ένας άνθρωπος που αντιλαμβάνονταν το παρόν και μπορούσε να στρέψει τη ματιά του προς το μέλλον ή απλώς ήταν προσκολλημένος στο παρελθόν και στο μεγαλείο που αυτό αντιπροσώπευε.

Με τη μελέτη του έργου του γεννώνται κάποια ερωτήματα για το κατά πόσον ο δρόμος που ακολούθησε στην πολιτική του πορεία ήταν σωστός και ταυτόχρονα εφικτός. Στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να δώσει απάντηση ο Charles Darwin Adams εξετάζοντας κυρίως την περίοδο της εύθραυστης ειρήνης του Φιλοκράτη και τις προτάσεις του Δημοσθένη κατ' αυτή την περίοδο.²⁴ Την περίοδο αυτή ο Φίλιππος εκμεταλλεύτηκε την ειρήνη και κατάφερε να αυξήσει τη δύναμή του και την επιρροή του στον ελλαδικό χώρο. Στο μυαλό του Δημοσθένη παρά τις αρχικές του επιφυλάξεις μήπως είχε κρίνει το Φίλιππο λανθασμένα, είχε γίνει στέρεα η άποψη του ότι το μόνο που επιδίωκε ο Φίλιππος ήταν η ολοκληρωτική του κυριαρχία έναντι των ελληνικών πόλεων. Ο Δημοσθένης βλέποντας όλα αυτά και ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς δεν τηρούσε τις από μέρους του υποχρεώσεις της ειρήνης προσπάθησε να ξεσηκώσει τους συμπολίτες του σε πόλεμο εναντίον του. Το ερώτημα που τίθενται είναι αν κάτι τέτοιο ήταν εύκολα υλοποιήσιμο, απέναντι σ' έναν εχθρό, που είχε αυξήσει την δύναμη του μέσα σ' αυτό το διάστημα. Επιπλέον η στρατιωτική του δύναμη αποτελούνταν από βετεράνους πολεμιστές και πολύ έμπειρους αξιωματικούς. Επιπλέον είχε στις τάξεις το Θεσσαλικό ιππικό και το κυριότερο ατού ήταν η παρουσία του ίδιου του Φιλίππου, μιας στρατιωτικής ιδιοφυίας, όπως τον χαρακτηρίζουν πολλοί. Σε τι απέβλεπε ο

²³ (Kennedy, 2001) 124-130

²⁴ (Adams, 1927) 20-47

Δημοσθένης κάνοντας αυτή του τη πρόταση και πως τη θεωρούσε υλοποιήσιμη; Μήπως απέβλεπε ότι στο ενδεχόμενο της υποδούλωσης και οι άλλες πόλεις θα ξεσηκώνονταν και θα διέθεταν από τους πόρους τους – υλικούς και ανθρώπινους – στον αντιμακεδονικό αγώνα. Ταυτόχρονα υπήρχε στο μυαλό του η κρυφή ελπίδα ότι αυτή η αύξηση της δύναμης του Φιλίππου θα έθετε σ' εγρήγορση τους Πέρσες με το ενδεχόμενο μιας πιθανής του εισβολής πέρα απ' τον Ελλήσποντο. Η άποψη του αυτή για περσική βοήθεια σίγουρα αφήνει μια δυσάρεστη γεύση αλλά, δεν ήταν η πρώτη φορά που ο εχθρός από την Ανατολή θα βοηθούσε την Αθήνα, καθώς αυτοί ήταν που βοήθησαν την πόλη μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου να χτίσει ξανά τα τείχη της. Αυτή τη λεπτομέρεια σίγουρα την ξέχασαν οι πολιτικοί του εχθροί, όταν τον κατηγορήσαν ότι παγιδεύεται στο περσικό χρυσάφι.

Όλα αυτά μας οδηγούν στο αν όλα τα προηγούμενα απαντούν στο ερώτημα, τί ήταν αυτό σ' οποίο διέβλεπε ο Δημοσθένης την ευκαιρία της Αθήνας για επικράτηση σε μια πιθανή σύγκρουση και επιθυμούσε αυτή τη σύγκρουση. Πιο σημαντική είναι η απορία γιατί κατά τον Δημοσθένη θα έπρεπε να αρνηθεί η Αθήνα να μπει υπό την ηγεμονία της προερχόμενης νέας αυτής δύναμης από τον βορρά. Με την εισχώρησή της η Αθήνα σε μια τέτοια συμμαχία, στο μόνο που θα μπορούσε να προσβλέπει ήταν το θετικό πρόσημο αυτής της κίνησής της. Θα μπορούσε ν' απολαμβάνει όλα τα κέρδη ενός ελεύθερου κράτους σ' όλους τους τομείς, παραχωρώντας μόνο την ελευθερία της στις κινήσεις εναντίον άλλων πόλεων – κρατών.

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι απλή και αναμενόμενη και αναφέρθηκε και πιο πάνω. Ο Δημοσθένης είχε στο νου την Αθήνα με την οποία γαλουθήκε από το έργο του Θουκυδίδη. Μια Αθήνα που στάθηκε μπροστά σ' όλους τους κινδύνους και ενήργησε ως ελευθερωτής όχι μόνο της δικής της επικράτειας αλλά και όλης της Ελλάδας. Συμμεριζόμενος αυτά ο Δημοσθένης δεν μπορούσε να αποδεχθεί ότι η πόλη του θα παραμέριζε το ηρωικό της αυτό παρελθόν για να μπει υπό την κηδεμονία του μακεδονικού κράτους. Αυτό που μπορούμε να καταλογίσουμε στο Δημοσθένη είναι η έλλειψη διορατικότητας αλλά και αντίληψης της επικρατούσας κατάστασης τη δεδομένη χρονική στιγμή. Δεν μπόρεσε να αντιληφθεί ότι πλέον είχε έρθει το τέλος της πόλης – κράτους και ότι ο Ελλαδικός χώρος είχε ανάγκη από ένα νέο μοντέλο διακυβέρνησης. Αυτό που ίσως έκανε τον Δημοσθένη να έχει αυτό το σκεπτικό να ήταν και ο τρόπος διακυβέρνησης του Φιλίππου, που χαρακτηρίζονταν από σκληρότητα, βία

και από μεθόδους που προσιδίαζαν περισσότερο σ' ένα απολυταρχικό, τυραννικό καθεστώς.

Αυτή του η στάση δεν άλλαξε ούτε έπειτα από τη μάχη της Χαιρώνειας, που οι Αθηναίοι γνώρισαν την ήττα. Θεωρούσε καλύτερη μια ήττα από τον αντίπαλο μέσα στο πολεμικό πεδίο, παρά την παράδοση σ' αυτόν. Παράλληλα συνέχισε την συνεργασία του με τους Πέρσες και δέχονταν χρηματικά ποσά, ώστε να τα διαθέσει στον αντιμακεδονικό αγώνα, που θα κρατούσε το Φίλιππο απασχολημένο στον ελλαδικό χώρο και δεν θα κινούνταν εναντίον των Περσών. Ακόμα και μετά τη δολοφονία του Φιλίππου και την ανάληψη της ηγεσίας από το γιο του Αλέξανδρο, ο Δημοσθένης συνέχισε τον αγώνα του χωρίς όμως απτά αποτελέσματα. Το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο της περιόδου αυτής είναι ο δικαστικός αγώνας του εναντίον του Αισχίνη, με αφορμή την πρόταση για τη στεφάνωσή του, όπως είδαμε και πιο πάνω.

Ο Δημοσθένης επιθυμούσε οι Αθηναίοι να αντισταθούν απέναντι στο Φίλιππο για να διαφυλάξουν την πολιτική τους ακεραιότητα και ελευθερία, θυσιάζοντας όμως τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας και το ενδεχόμενο μιας κοινής ειρήνης. Ο Δημοσθένης πίστευε στην ύπαρξη της ελεύθερης πόλης, που προσέφερε στον πολιτισμό περισσότερα από οποιαδήποτε άλλη πολιτειακή μορφή. Στις προτάσεις εναντίον του Φιλίππου δεν υπέπεσε σε λάθη. Αυτό στο οποίο έκανε λάθος ήταν ότι κάθε φορά όσα πρότεινε ήταν ένα καινούργιο βάρος στις πλάτες των Αθηναίων, που δεν μπορούσαν να το σηκώσουν πια καθώς δεν διέθεταν την παλιά αίγλη.²⁵

Ολοκληρώνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο θα πρέπει να καταστήσουμε κατανοητό ότι ο Δημοσθένης επιθυμούσε την ένωση των Ελλήνων εναντίον ενός κοινού εξωτερικού εχθρού. Ένα σχέδιο που την εποχή εκείνη είχε κάνει την εμφάνισή του με κύριο εκφραστή τον Ισοκράτη. Ο Ισοκράτης ήταν αυτός που προέκρινε ένα σχέδιο ένωσης όλων των ελληνικών πόλεων υπό την ηγεσία του Φιλίππου. Το σχέδιο αυτό του λεγόμενου Πανελληνισμού, όπως υποστηρίζει ο Jaeger,²⁶ ακολούθησε και ο Δημοσθένης μετά την άτυχη ειρήνη του Φιλοκράτη. Όπως αναφέρει ο μελετητής ο ρήτορας επέλεξε το δρόμο μιας ένωσης των πόλεων, που δεν θα οδηγούσε στην υποταγή τους σε κάποιον ηγεμόνα. Η επιθυμία του ήταν το κάθε έθνος να διαφεντεύει την υπόσταση και την ύπαρξή του. Ο Ισοκράτης επιθυμούσε να συγκεντρωθούν όλοι υπό τις διαταγές του Φιλίππου, για να αντιμετωπίσουν τον κοινό εχθρό όλων των

²⁵ (Τσάτσος, 2000) 317-340

²⁶ (Jaeger, 1984) 208

Ελλήνων, τους Πέρσες. Ο Δημοσθένης οικειοποιείται τα όπλα του πολιτικού του αντιπάλου και δείχνει να έχει κατανοήσει πλήρως την εποχή του και τις επιταγές της. Λόγω της κατάστασης που επικρατούσε οι πόλεις – κράτη με τις συνεχείς φιλονικίες μεταξύ τους δεν μπορούσαν ν' αναπτύξουν ένα κοινό εθνικό αίσθημα, παρά μόνο αν κάποιος τους υποδείκνυε τον κοινό εχθρό, στην προκειμένη τον Φίλιππο. Ο Δημοσθένης αυτό κατάφερε ν' αφουγκραστεί και ο τρίτος του φιλιππικός λόγος δείχνει αυτή του την πίστη στο πανελλήνιο πνεύμα, παίρνοντας ώθηση από το πάθος του, όταν νιώθει, ότι απειλείται η ύπαρξή του και από αίσθημα της ελευθερίας, που ήταν ο θεμέλιος λίθος του ελληνικού πολιτισμού.

Ιστορικό Πλαίσιο Εκφώνησης των Φιλιππικών Λόγων του Δημοσθένη

Από το 353 π.Χ. παρακολουθούμε τον Φίλιππο τον Β' να επιδίδεται σε πολεμικές επιχειρήσεις από την Θεσσαλία και την Ήπειρο ως την Ιλλυρία²⁷. Πριν απ' αυτά τα γεγονότα, είχε προηγηθεί η μυστική συμφωνία του Φιλίππου με τους Αθηναίους, σύμφωνα με την οποία θα καταλάμβανε την Αμφίπολη, για την οποία οι Αθηναίοι έδιναν μεγάλη σημασία, για χάρη τους, κατά την εκστρατεία του στο Παγαίο και αυτοί θα του παρέδιδαν την Πύδνα, που ήταν πόλη σύμμαχός τους (359 π.Χ.). Αποτέλεσμα αυτής της αίσχιστης συμφωνίας ήταν ο Φίλιππος να μην τηρήσει το μέρος της συμφωνίας που του αναλογούσε και όχι μόνο να μην παραδώσει την Αμφίπολη (357 π.Χ.) στους Αθηναίους αλλά να καταλάβει και την Πύδνα αλλά και την Ποτίδαια, που ήταν κοντά σ' αυτήν (356 π.Χ.)²⁸.

Αυτή ήταν η αρχή της σύγκρουσης του Φιλίππου με την Αθήνα. Ο Φίλιππος όμως δεν είχε ως πρώτη του προτεραιότητα να εισβάλει στην Αττική, καθώς δεν διέθετε το απαραίτητο για μια τέτοια κίνηση ναυτικό. Αυτό το οποίο έκανε ήταν να περιορίσει και σιγά- σιγά να εκτοπίσει από τις μακεδονικές ακτές τους Αθηναίους, οι οποίοι πλέον δεν μπορούσαν να αντιδράσουν, καθώς είχαν χάσει τις ναυτικές τους δυνάμεις μετά το τέλος του συμμαχικού πολέμου²⁹.

²⁷ (Δημοσθένης, et al., 2002) 74-75.

²⁸ (Τσάτσος, 2000) 44.

²⁹ (Jaeger, 1984) 140.

Αφορμή για να μπορέσει ο Φίλιππος να επέμβει στα θέματα της Νοτίου Ελλάδας ήταν το ξέσπασμα του Αμφικτιονικού πολέμου ανάμεσα στην Θήβα και τη Φωκίδα. Σ' αυτό τον πόλεμο συμάχησε με τη Θήβα και η Αθήνα μαζί με την Σπάρτη συμάχησαν με τους Φωκείς λόγω της παραδοσιακής έχθρας τους με την Θήβα. Για τον Φίλιππο αυτή η επιλογή ήταν μονόδρομος ώστε να εδραιώσει την παρουσία του στη Θεσσαλία³⁰.

Μετά από αυτή του τη θριαμβευτική του νίκη στη Θεσσαλία αποφάσισε να προχωρήσει το 352 π.Χ. νοτιότερα χωρίς όμως αποτέλεσμα καθώς οι Αθηναίοι του έκλεισαν το δρόμο με την αποστολή ενός στρατιωτικού τμήματος στις Θερμοπύλες. Έτσι θέλοντας να μην διακινδυνεύσει ότι είχε πετύχει στην Θεσσαλία, επέλεξε να στραφεί εναντίον της Θράκης. Η επιλογή των Αθηναίων απέναντι σ' αυτή την κίνηση του Φιλίππου ήταν να συμμαχήσουν με τον Κερσοβλέπτη, ενώ ο Φίλιππος συμάχησε με τον αδερφό του, Αμάδοκο. Το χειμώνα του 352 π.Χ. ο Φίλιππος πολιορκεί το Ηραίο Τείχος, που ήταν ένα σημαντικό φρούριο – πόλη του Κερσοβλέπτη, καθώς ήλεγχε τα περάσματα προς τα στενά του Ελλήσποντου. Οι Αθηναίοι αποφασίζουν να στείλουν σαράντα πλοία αλλά καθυστερούν στην υλοποίηση της απόφασης αυτής, όταν καταφτάνουν φήμες, ότι ο Φίλιππος είναι άρρωστος. Τελικά στέλνουν δέκα πλοία το φθινόπωρο του 351 π.Χ. Το αποτέλεσμα της κίνησης του Φιλίππου εναντίον της Θράκης, ήταν να αφήσει το βασιλέα Κερσοβλέπτη στη θέση του αλλά υποχρεώνοντας τον να διώξει τον φιλικά διακείμενο υπουργό του Χαρίδημο³¹ και να στείλει το γιο του ως αιχμάλωτο στην Μακεδονία³².

Παράλληλα θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι ο Φίλιππος κατά την επίθεση του στη Θράκη, ενώ αρχικά είχε γίνει δεκτός ως σύμμαχος από την Όλυνθο, τώρα ο λαός αυτός της Θράκης τον έβλεπε ως ένα εχθρό και αυτή η αντιμετώπιση τους οδήγησε σε συμφωνία με τους Αθηναίους για ειρήνη. Επίσης στο Αιγαίο ο Φίλιππος επιτέθηκε στην Λήμνο και στην Ίμβρο, καθώς και στο νοτιοανατολικό άκρο της Ευβοίας και έφθασε με τα πλοία του ως και τον Μαραθώνα, όπου και απήγαγε την ιερή τριήρη των Αθηνών, Πάραλο.³³

Έτσι ο Δημοσθένης έχοντας ζήσει όλα αυτά τα γεγονότα και έχοντας διαμορφώσει τις απόψεις του για την πολιτική, που θα έπρεπε να ακολουθήσει η πόλη των Αθηνών,

³⁰ (Jaeger, 1984) 140-142.

³¹ (Jaeger, 1984) 142.

³² (Rhodes, 2006) 301.

³³ (Rhodes, 2006) 301 , (Δημοσθένης, et al., 2002) 155-156.

για να αντιμετωπίσει τον Φίλιππο, εκφωνεί τον πρώτο από μια σειρά λόγων του εναντίον του βασιλιά της Μακεδονίας.

Έπειτα απ' τα πιο πάνω γεγονότα ακολούθησε το 348 π.Χ. η πτώση της πόλης της Ολύνθου στα χέρια του Φιλίππου. Πριν όμως, το 349 π.Χ. οι Αθηναίοι είχαν την ευκαιρία να αντικρούσουν την δύναμη του Φιλίππου, αν δέχονταν την πρόταση για συμμαχία με την πόλη της Ολύνθου. Ο Δημοσθένης προσπαθεί να πείσει τους συμπολίτες του να δεχτούν αυτή την πρόταση με την εκφώνηση των τριών Ολυνθιακών λόγων του. Οι Αθηναίοι δέχονται την πρότασή του αυτή αλλά λόγω έλλειψης των απαιτούμενων πόρων, αποστέλλουν μόλις κάποιες στρατιωτικές φρουρές για να βοηθήσουν στην υπεράσπιση της Ολύνθου. Ο Δημοσθένης αντιλαμβανόμενος την αδυναμία αποστολής επαρκούς βοήθειας στην Όλυνθο, στον τρίτο Ολυνθιακό προτείνει να ακυρωθεί ο νόμος, που απαγόρευε την χρήση των Θεωρικών για στρατιωτικούς σκοπούς.³⁴ Πιο συγκεκριμένα, όταν έφτασε στην Αθήνα το αίτημα για βοήθεια από τους κατοίκους της Χαλκιδικής, ο Δημοσθένης μέσω του φίλου του Απολλόδωρου, ζήτησε να αλλάξει ο τρόπος χρήσης των πλεονασμάτων από το ταμείο του θεωρικού και να χρησιμοποιούνται από το ταμείο για τα στρατιωτικά θέματα.³⁵ Αυτή ήταν και η αφορμή για τον διαχωρισμό του Δημοσθένη από τις πολιτικές θέσεις του Εύβουλου, όπως αναφέραμε και πιο πάνω. Το αποτέλεσμα της αποτυχίας του ρήτορα να ψηφισθεί η πρόταση του, ήταν η πτώση της Ολύνθου το 348π.Χ., αφού πρώτα οι Αθηναίοι, έστω και καθυστερημένα είχαν στείλει ένα μικρό εκστρατευτικό σώμα αποτελούμενο από μισθοφόρους. Η αιτία αυτής της καθυστέρησης στην αποστολή βοήθειας θα πρέπει ν' αναζητηθεί στη στρατηγική του Φιλίππου, που μη επιθυμώντας οι Αθηναίοι να διεξάγουν επιχειρήσεις στο έδαφος του, υποκίνησε την αποστασία της Εύβοιας το 349/ 348 π.Χ.. Οι Αθηναίοι απέστειλαν στην Εύβοια εκστρατευτικό σώμα υπό τον στρατηγό Φωκίωνα, χωρίς όμως να επιτευχθεί η επαναφορά των Ευβοϊκών πόλεων στη συμμαχία.

Ο Δημοσθένης αντιλαμβανόμενος ότι η Αθήνα δεν μπορούσε ν' αντιμετωπίσει τον Φίλιππο, τελικά το 346 π.Χ. δέχεται να συμμετάσχει σε μια δεκαμελή πρεσβεία προς το βασιλιά Φίλιππο, ώστε να συζητήσουν την πιθανότητα σύναψης ειρήνης. Η πρόταση αυτή έγινε από τον Φιλοκράτη και η επιλογή των προσώπων που την αποτελούσαν και πάλι μετά από δική του εισήγηση. Μέλη αυτής της πρεσβείας μεταξύ άλλων εκτός από

³⁴ (Wooten, 2008) 123

³⁵ (Mosse & Schnapp-Gourbeillon, 2006) 346

το Δημοσθένη, ήταν και ο Αισχίνης και οι Κτησιφών και Φρύνων, που ήσαν φιλικά διακείμενοι προς το Φίλιππο.³⁶

Στις διαπραγματεύσεις, που διεξήχθησαν στην Πέλλα, οι Αθηναίοι απαίτησαν την επιστροφή της Αμφίπολης, κάτι που αρνήθηκε ο Φίλιππος κατηγορηματικά. Σχετικά με τις άλλες απαιτήσεις τους, ο Φίλιππος παρέπεμψε το θέμα της Φωκίδας σε μια κοινή συμφωνία³⁷. Αυτό ήταν μια απόφαση, που προκάλεσε κλυδωνισμούς στο εσωτερικό των Αθηνών, γιατί άφηνε τους Αθηναίους ηθικά ακάλυπτους έναντι των συμμάχων τους Φωκέων και ταυτόχρονα άνοιγε τον δρόμο στο Φίλιππο για ανεμπόδιστη προέλαση στα εδάφη της Στερεάς Ελλάδας. Εκφραστές της άποψης αυτής ήσαν ο Δημοσθένης και οι πολιτικοί του σύμμαχοι. Η άποψη του Δημοσθένη δεν εισακούστηκε και η συμφωνία, που είχε συνάψει ο Φιλοκράτης, έγινε δεκτή και όριζε την αποστολή εκ νέου πρεσβείας για άμεση επικύρωση της συνθήκης και από την πλευρά του Φιλίππου.³⁸

Όταν η πρεσβεία έφτασε στην Πέλλα, ο Φίλιππος διεξήγαγε εκστρατεία στην Θράκη και υποχρεώθηκαν να τον περιμένουν εκεί για πενήντα μέρες. Με την επιστροφή του ο Φίλιππος δεν δέχτηκε τους πρέσβεις στην Πέλλα αλλά στις Φερές, όπου και έδωσε τους όρκους του. Ο Δημοσθένης από την συνάντηση αυτή και έπειτα αρχίζει να 'χει τις επιφυλάξεις του για το κατά πόσον ο Φίλιππος εννοεί και πρόκειται να τηρήσει τα συμφωνηθέντα. Εκφράζει τις απόψεις του στην Βουλή αλλά δεν εισακούονται οι θέσεις του και από την εκκλησία του δήμου, που κατοχυρώνει την συνθήκη. Στο μεταξύ ο Φίλιππος είχε προχωρήσει προς την νότια Ελλάδα και είχε καταλάβει την Φωκίδα. Αυτό θορύβησε τους Αθηναίους και το θέμα διευθετήθηκε στο Αμφικτιονικό συμβούλιο, που επέβαλλε τις κυρώσεις, αφού πρώτα οι Αθηναίοι, είχαν αρνηθεί ν' αποστείλουν στρατιωτική βοήθεια και πρέσβεις, για να διευθετήσουν το ζήτημα.³⁹ Ταυτόχρονα πρέπει να τονισθεί, ότι πόλεις, όπως η Θήβα και οι Θεσσαλοί είδαν την δύναμη τους ν' αυξάνεται, αφού είχαν ταχθεί με το μέρος του Φιλίππου.⁴⁰ Επιπλέον ο Φίλιππος έγινε δεκτός στο συνέδριο των Αμφικτιόνων με τις δύο ψήφους, που είχαν οι Φωκείς πιο πριν.

Στα χρόνια που ακολουθούν την ειρήνη του Φιλοκράτη, το πιο σημαντικό γεγονός που οδήγησε και στην εκφώνηση του δεύτερου Φιλιππικού, ήταν η σύγκρουση των

³⁶ (Δημοσθένης, et al., 2003) 15

³⁷ (Δημοσθένης, et al., 2003) 17

³⁸ (Demosthenes. and Tarbell, 1880) xxii-xxiii

³⁹ (Δημοσθένης, et al., 2003) 23-24

⁴⁰ (Demosthenes. and Tarbell, 1880) xiv-xv

Πελοποννησιακών πόλεων με την Σπάρτη. Ο Φίλιππος απαιτούσε από την Σπάρτη ν' αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της Μεσσήνης και έστειλε πρέσβεις με υποσχέσεις φιλίας στο Άργος και στη Μεσσήνη, αφού οι Αθηναίοι είχαν αρνηθεί πρώτα να τους βοηθήσουν φοβούμενοι να σπάσουν την συνθήκη τους με τους Σπαρτιάτες. Οι Αθηναίοι θορυβημένοι από την κίνηση αυτή στέλνουν μια πρεσβεία στις Πελοποννησιακές πόλεις, που ο Δημοσθένης προσπαθεί να τους πείσει να μην εμπιστεύονται τον Φίλιππο. Παράλληλα ο Φίλιππος εκφράζει τις αντιρρήσεις του για την προσκόλληση των Αθηναίων στην συμμαχία με τους Σπαρτιάτες.⁴¹ Όλα αυτά περιγράφονται από τον Δημοσθένη στον δεύτερο Φιλιππικό, που γίνεται αναφορά στην ύπαρξη μιας πρεσβείας, που εκφράζει τα παράπονά της για την στάση των Αθηναίων. Γι' άλλους πρόκειται για την πρεσβεία των Πελοποννησιακών πόλεων και γι' άλλους για την μακεδονική αντιπροσωπεία.

Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι με την υπογραφή της Φιλοκράτειου ειρήνης ο Φίλιππος πέτυχε μια πολύ σημαντική επιτυχία και δεν ήταν άλλη από την αναγνώριση του μέχρι τότε έργου του. Η αναγνώριση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας νέας πολιτικής τάσης, όπως αναφέραμε και στην προηγούμενη ενότητα. Το 346 π.Χ. ο Ισοκράτης με το δοκίμιο του *Φίλιππος*, καλεί τον Μακεδόνα βασιλιά ν' αναλάβει να ενώσει τις ελληνικές πόλεις και υπό την ηγεσία του να διεξαχθεί εθνικός πόλεμος εναντίον των Περσών. Του πρότεινε να καταλύσει την περσική αυτοκρατορία ή τουλάχιστον να καταλάβει τη Μικρά Ασία ως την Κιλικία και την Σινώπη. Αυτό που τόνιζε ήταν η απελευθέρωση των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας.⁴² Το αποτέλεσμα αυτής της νέας πολιτικής, όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, ήταν η σύγκρουση του Δημοσθένη και των πολιτικών αντιπάλων, όπως έχει διασωθεί σ' εμάς από τους λόγους του Δημοσθένη και του Αισχίνη.

Παράλληλα με τα όσα γίνονταν στην πολιτική σκηνή της Αθήνας ο Φίλιππος υλοποιούσε το σχέδιο του. Το 344 π.Χ. στράφηκε και εξασφάλισε τα δυτικά του σύνορα επικρατώντας των Ιλλυριών και στη συνέχεια κατάφερε να κινηθεί στη νότια Ελλάδα, που επέβαλλε τη κυριαρχία του.⁴³ Ταυτόχρονα προετοίμαζε την εισβολή του στην Περσία, εξασφαλίζοντας τη συμμαχία του Ερμιά, ενώ στρεφόμενος και πάλι το 343/342 π.Χ. στα δυτικά του ασχολήθηκε με την Ήπειρο, που τοποθέτησε ως βασιλιά τον αδελφό της συζύγου του, Αλέξανδρο. Επίσης το 342 π.Χ. ο Φίλιππος πρότεινε

⁴¹ (Demosthenes. and Tarbell, 1880) xv-xvi

⁴² (Wilcken, 1976) 287

⁴³ (Mosse & Schnapp-Gourbeillon, 2006) 350

στους Αθηναίους την επιστροφή της νήσου της Αλοννήσου, ώστε να συσφιχθούν οι μεταξύ τους σχέσεις. Στα επόμενα χρόνια οι συγκρούσεις διεξάγονται στο βόρειο Αιγαίο και μ' επίκεντρο τη Χερσόνησο που δρα ο στρατηγός μισθοφορικού σώματος, Διοπίθης.⁴⁴ Το 341 π.Χ. εκθρόνισε από το θρόνο της Θράκης το Κερσοβλέπτη, ενσωματώνοντας στη Μακεδονία το βασίλειο αυτό. Έτσι βρίσκονταν σ' απόσταση βολής από την αθηναϊκή ηγεμονία, που είχε στην κατοχή της τη θρακική χερσόνησο, που ήταν ζωτικής σημασίας για το εμπόριο και την εξασφάλιση των απαραίτητων σιτηρών για την πόλη της Αθήνας. Έτσι ο Δημοσθένης βλέποντας όλα αυτά και αντιλαμβανόμενος την δύσκολη κατάσταση παρακινεί τους Αθηναίους σε πολεμική σύγκρουση με το Φίλιππο στον τρίτο του Φιλιππικό λόγο το 341π.Χ.

Με το λόγο του αυτό πετυχαίνει τη σύναψη συμμαχίας με το Βυζάντιο και την Άβυδο και άλλες πόλεις. Στην ίδια χρονιά εκφωνεί το τέταρτο φιλιππικό λόγο του, που όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, κάνει την πρότασή του για αποστολή πρεσβείας στην Περσία, ζητώντας την υποστήριξη του Πέρση βασιλιά. Το αίτημα αυτό απορρίφθηκε καθώς οι Αθηναίοι το 344/343 π.Χ. δεν είχαν δεχθεί τις προσπάθειες προσέγγισης από την πλευρά του περσικού κράτους. Αυτό όμως φαινομενικά καθώς ο Πέρσης μονάρχης απέστειλε οικονομική βοήθεια για την υποστήριξη του πολέμου εναντίον του Φιλίππου. Το 340 π.Χ. ο Φίλιππος πολιορκεί την Πέρινθο χωρίς αποτέλεσμα, αφού δέχεται περσική βοήθεια και στρέφεται εναντίον του Βυζαντίου. Τότε οι Αθηναίοι καταγγέλλουν τον Φίλιππο, ότι παραβιάζει την Φιλοκράτειο ειρήνη και αποστέλλουν ναυτική δύναμη, που τον αναγκάζει να λύσει την πολιορκία στο Βυζάντιο.⁴⁵

Από 'κει και έπειτα τα κυριότερα γεγονότα αφορούν την διεξαγωγή ενός νέου *Ιερού Πολέμου* εναντίον των Λοκρών της Άμφισσας. Τότε το αμφικτιονικό συμβούλιο έδωσε την διαταγή στον Φίλιππο να διεξάγει πόλεμο, αφού αυτός ήταν ο «ηγεμών των Αμφικτιόνων». Το 339 π.Χ. έφτασε στην Ελάτεια της Φωκίδας, την οποία και κατέλαβε, ώστε να πιέσει τους Θηβαίους να προσχωρήσουν στις τάξεις του.⁴⁶ Ο Δημοσθένης παρουσιάζει την αντίδραση των Αθηναίων γι' αυτή την κίνηση του Φιλίππου στο λόγο του *Περί του στεφάνου* και προτείνει την αποστολή πρεσβείας στους Θηβαίους, ώστε να εξασφαλίσει τη συμμαχία τους. Ο Αισχίνης τον κατηγορεί στο λόγο του *Κατά Κτησιφώντος*, ότι έκανε πολλές υποχωρήσεις έναντι των απαιτήσεων των

⁴⁴ (Mosse & Schnapp-Gourbeillon, 2006) 351

⁴⁵ (Wilcken, 1976) 290

⁴⁶ (Wilcken, 1976) 290

Θηβαίων.⁴⁷ Το αποτέλεσμα ήταν θριαμβευτικό όμως για την πολιτική του Δημοσθένη αφού κατάφερε ν' αποσπάσει την συμμαχία των Θηβαίων.

Έπειτα απ' όλα αυτά οδηγούμαστε στη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ., που οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους νικήθηκαν κατά κράτος από το στρατό του Φιλίππου. Ο βασιλιάς της Μακεδονίας όμως δεν προέβη σε μια οδυνηρή συνθήκη για τους Αθηναίους. Αντίθετα η Αθήνα έλαβε την εγγύηση ότι θα διατηρήσει την αυτονομία της και την ελευθερία της και θα τις αποδίδονταν οι αιχμάλωτοι της μάχης χωρίς λύτρα. Στα αρνητικά της συνθήκης ήταν ότι έπρεπε να διαλύσει τη ναυτική της συμμαχία και να παραχωρήσει τη Χερσόνησο, αν και ανέκτησε τον Ωρωπό. Οι Αθηναίοι γι' αυτή τη συνθήκη απένειμαν στο Φίλιππο και στον γιο του Αλέξανδρο, που είχε συμμετάσχει στη μάχη της Χαιρώνειας, τον τίτλο του Αθηναίου πολίτη.⁴⁸

Παρακολουθώντας την εξέλιξη των γεγονότων αυτών, που οδήγησαν στην εκφώνηση των Φιλιππικών λόγων, αντιλαμβανόμαστε την πολιτική του Δημοσθένη αλλά και την πολιτική θεώρηση των πραγμάτων από τον Φίλιππο. Γίνεται εύκολα αντιληπτό από το τελευταίο σημείο της ενότητας αυτής, που αφορά την συνθήκη ειρήνης μετά τη μάχη της Χαιρώνειας, ότι ο Φίλιππος όλες αυτές τις κινήσεις του τις τοποθετούσε σ' ένα ευρύτερο πολιτικό φάσμα, που εκπληρώθηκε με το συνέδριο της Κορίνθου το 337π.Χ. και αποφασίστηκε η πολιτική ένωση των Ελλήνων και η μεταξύ τους ειρήνη.⁴⁹

Συμβουλευτική ρητορεία

Ο Αριστοτέλης στο έργο του «Η τέχνη της ρητορικής» διαιρεί τα είδη των λόγων σε τρία είδη. Αυτά τα είδη είναι οι **δικανικοί, οι επιδεικτικοί και οι συμβουλευτικοί λόγοι.**

ἔστιν δ' ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων ὁ ἐκκλησιαστής, ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων [οἶον] ὁ δικαστής, ὁ δὲ περὶ τῆς δυνάμεως ὁ θεωρός, ὅστ' ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικόν, δικανικόν, ἐπιδεικτικόν.

(Aristot. Rh. 1.3.2 - Aristot. Rh. 1.3.3)⁵⁰

⁴⁷ (Mosse & Schnapp-Gourbeillon, 2006) 352

⁴⁸ (Wilcken, 1976) 291-292

⁴⁹ (Wilcken, 1976) 292-294

⁵⁰(Aristotle & Ross, 1959) <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:1.3.2/http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:1.3.3>.

Σ' αυτό το χωρίο ο Αριστοτέλης κάνει ξεκάθαρη την ειδοποιό διαφορά κάθε κλάδου της ρητορικής. Αυτό που τονίζει είναι η θέση του ακροατή, που μπορεί να είναι είτε θεατής (θεωρός) είτε κριτής όσων έχουν γίνει ή όσων πρόκειται να γίνουν στο μέλλον. Έτσι καταλήγει στο διαχωρισμό σε α) συμβουλευτική ρητορεία, που δείχνει αν μια μελλοντική έκβαση έχει θετικές ή αρνητικές συνέπειες β) η δικανική ρητορεία, που δείχνει το νόμιμο ή όχι μιας πράξης στο παρελθόν και γ) η επιδεικτική ρητορεία, που έχει να δείξει το χαρακτήρα μιας πράξης στο παρόν⁵¹.

Στη συνέχεια ο Αριστοτέλης αναλύει τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν ένα λόγο ως συμβουλευτικό. Τα στοιχεία αυτά κατά τον Δημοσθένη χωρίζονται σε πέντε κατηγορίες και αφορούν οικονομικά θέματα, ζητήματα πολέμου και ειρήνης, θέματα άμυνας, θέματα εισαγωγών και εξαγωγών προϊόντων και ζητήματα που αφορούν τη νομοθεσία.

σχεδὸν γάρ, περὶ ὧν βουλευόνται πάντες καὶ περὶ ὧν ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλευόντες, τὰ μέγιστα τυγχάνει πέντε τὸν ἀριθμὸν ὄντα: ταῦτα δ' ἐστὶν περὶ τε πόρων, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας, καὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων, καὶ νομοθεσίας:
(Aristot. Rh. 1.4.7)⁵²

Στη συνέχεια του έργου του, ο Αριστοτέλης τονίζει ότι όλα αυτά για τα οποία μιλά ένας ρήτορας σ' ένα συμβουλευτικό λόγο αφορούν μόνο την ευημερία της πόλης και των πολιτών της και παρουσιάζει τα επιχειρήματα που πρέπει να προβάλλει ο ρήτορας:

ἔστω δὴ εὐδαιμονία εὐπραξία μετ' ἀρετῆς, ἢ αὐτάρκεια ζωῆς, ἢ ὁ βίος ὁ μετὰ ἀσφαλείας ἡδιστος, ἢ εὐθενία κτημάτων καὶ σωμάτων μετὰ δυνάμεως φυλακτικῆς τε καὶ πρακτικῆς τούτων· σχεδὸν γάρ τούτων ἐν ἡ πλείω τὴν εὐδαιμονίαν ὁμολογοῦσιν εἶναι ἅπαντες. (Aristot. Rh. 1.5.3)⁵³

εἰ δὴ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τοιοῦτον, ἀνάγκη αὐτῆς εἶναι μέρη εὐγένειαν, πολυφιλίαν, χρηστοφιλίαν, πλοῦτον, εὐτεκνίαν, πολυτεκνίαν, εὐγηρίαν· ἔτι τὰς τοῦ σώματος ἀρετάς (οἷον ὑγίειαν, κάλλος, ἰσχύν, μέγεθος, δύναμιν ἀγωνιστικὴν), δόξαν, τιμὴν, εὐτυχίαν, ἀρετὴν [ἢ καὶ τὰ μέρη αὐτῆς φρόνησιν, ἀνδρείαν, δικαιοσύνην, σωφροσύνην]· οὕτω γὰρ ἂν αὐταρκέστατός <τις> εἴη, εἰ ὑπάρχοι αὐτῷ τὰ τ' ἐν αὐτῷ καὶ τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ· οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλα παρὰ ταῦτα. ἔστι δ' ἐν αὐτῷ μὲν τὰ περὶ ψυχὴν καὶ τὰ ἐν σώματι, ἔξω δὲ εὐγένεια καὶ φίλοι καὶ χρήματα καὶ τιμὴ, ἔτι δὲ προσήκειν οἰόμεθα δυνάμεις

⁵¹ (Ross, 2001) 387

⁵²(Aristotle & Ross, 1959)-<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:1.4.7>.

⁵³(Aristotle & Ross, 1959)-<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:1.5.3>.

ὕπάρχειν καὶ τύχην· οὕτω γὰρ ἀσφαλέςτατος ὁ βίος. λάβωμεν τοῖνον ὁμοίως καὶ τούτων ἕκαστον τί ἐστίν. (Aristot. Rh. 1.5.4)⁵⁴

Επομένως γίνεται αντιληπτό, ότι οι συμβουλευτικοί λόγοι έρχονταν στο κοινό, ώστε να παρουσιάσουν ερωτήματα σχετικά με την πολιτική. Αυτό απαιτούσε από τους συμβούλους, να έχουν μια ρητορική δεινότητα και μια προετοιμασία. Όμως υπήρχε και η περίπτωση αυτοί οι λόγοι να δημοσιεύονταν από τους δημιουργούς τους σε μια μορφή πολιτικού φυλλαδίου για να γίνουν οι θέσεις τους πιο γνωστές και να μπορέσουν να προωθήσουν την πολιτική τους καριέρα⁵⁵.

Αυτή η αναφορά για την ύπαρξη πολιτικών φυλλαδίων στην Αθήνα, μας οδηγεί στο να εξετάσουμε κατά πόσον οι εξεταζόμενοι λόγοι του Δημοσθένη εκφωνήθηκαν από το βήμα στην Πνύκα, που ήταν ο χώρος δράσης των ρητόρων ή απλά κυκλοφόρησε ως ένα πολιτικό φυλλάδιο. Η παραδοσιακή άποψη που επικρατούσε ήταν ότι οι πολιτικοί λόγοι του Δημοσθένη αποτελούσαν δημηγορίες, οι οποίες εκφωνούνταν και έπειτα επανεξετάζονταν και εκδίδονταν από τον ρήτορα ή από τους ακολούθους του⁵⁶. Το 1894 ο Eduard Schwartz χαρακτήρισε τους λόγους του Δημοσθένη ως πολιτικά φυλλάδια στηριζόμενος στον Πρώτο Φιλιππικό λόγο⁵⁷.

Η θεωρία αυτή στηρίζεται στην παραδοχή, ότι οι λόγοι του Δημοσθένη δεν ήταν πολιτικοί λόγοι με την κυριολεκτική έννοια του όρου «λόγος». Πιο πολύ χαρακτηρίζονται ως πολιτικά φυλλάδια, που είχαν ως στόχο τους να επηρεάσουν άμεσα τη κοινή γνώμη. Όλοι αυτοί οι λόγοι θα μπορούσαν να έχουν ως βάση τους τους λόγους, που εκφωνούσε ο ρήτωρ από το βήμα στην εκκλησία του δήμου, όμως διέφεραν τόσο στη μορφή και στο περιεχόμενο από τους εκφωνούμενους λόγους. Ο σκοπός ύπαρξης τους ήταν η ανάγνωση μπροστά σε πολιτικές ομάδες. Επίσης τονίζεται, ότι αφού μόνο η εκφώνηση ενός λόγου ήταν το μόνο όπλο του ρήτορα για να επηρεάσει την κοινή γνώμη μέχρι ν' αποκτήσει την απαιτούμενη αναγνωρισιμότητα στο κοινό, χρησιμοποιούσε αυτά τα φυλλάδια για να κάνει τις θέσεις του γνωστές και αποτελούν αυτό που εμείς σήμερα χαρακτηρίζουμε, ως οι πολιτικοί λόγοι του Δημοσθένη⁵⁸.

⁵⁴(Aristotle & Ross, 1959)-<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:1.5.4>.

⁵⁵ (Usher, 2007) 220.

⁵⁶ (Adams, 1912) 5.

⁵⁷ (Adams, 1912) 5.

⁵⁸ (Adams, 1912) 6.

Οι πολέμιοι της άποψης αυτής υποστηρίζουν ότι η έκδοση των λόγων σε φυλλάδια ήταν κυρίως χαρακτηριστικό των επιδεικτικών και δικανικών λόγων και δεν υπάρχουν στοιχεία έκδοσης τους στον 5ο αι. π.Χ. Επίσης θεωρούν ότι τα φυλλάδια χρησίμευαν κυρίως σ' όσους δεν μπορούσαν να μιλήσουν ανοιχτά για τις πολιτικές τους απόψεις (βλ. προετοιμασία του ολιγαρχικού πολιτεύματος), σ' όσους δεν είχαν πρόσβαση στο βήμα της εκκλησίας του δήμου (Λυσίας), ως όργανο προετοιμασίας των ρητόρων για τις αντιδράσεις, που θα αντιμετώπιζαν κατά την εκφώνηση του λόγου τους στο κοινό και ως μέσο επηρεασμού άλλων πόλεων. Απ' όλα αυτά μόνο ο τελευταίος λόγος χαρακτηρίζει τον Δημοσθένη καθώς εξυπηρετεί την αντιμακεδονική του προπαγάνδα⁵⁹.

Εμείς βέβαια θα πρέπει να συμφωνήσουμε με την άποψη του Adams⁶⁰, ότι ο Δημοσθένης ο οποίος είχε πρόσβαση στο λαό της Αθήνας και μπορούσε να επηρεάζει την εξωτερική πολιτική άμεσα, δεν θα σπαταλούσε την ενέργεια του στην έκδοση λόγων του για μια μικρή ελίτ της κοινωνίας της Αθήνας. Το σίγουρο όμως είναι ότι κάποιους από τους λόγους του τους προετοίμαζε διεξοδικά καθώς υπήρχε η φράση, ότι οι λόγοι του μύριζαν από το λάδι της λάμπας, κάτω από την οποία τους έγραφε.

⁵⁹ (Adams, 1912) 9.

⁶⁰ (Hunt, 2010) 271-272.

Μέρος Β'

Παρουσίαση και ανάλυση των Φιλιππικών λόγων

Κατά Φιλίππου Α' (IV)

Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση⁶¹

Προοίμιο

Ο Δημοσθένης εμφανίζεται να απολογείται που παίρνει πρώτος το λόγο, πριν από τους ηλικιωμένους ομιλητές (§1).

Διήγηση

Στις §2-12 ο Δημοσθένης αναφέρεται στην κατάσταση που έχουν βρεθεί οι Αθηναίοι και πιο συγκεκριμένα περιγράφει ότι έχουν βρεθεί σε δυσπραγία και αυτό οφείλεται σ' αυτούς. Ακόμα τους παροτρύνει να κάνουν το καθήκον τους απέναντι στην δημοκρατία και να πάρουν τις σωστές αποφάσεις. Ειδικότερα,

Α. πρώτο θέμα: οι Αθηναίοι δεν πρέπει να αποθαρρύνονται από τις δύσκολες καταστάσεις, δεδομένου ότι δεν έχουν κάνει τίποτα για να το βελτιώσουν την κατάσταση που βρίσκονται, αλλά θα πρέπει να ενθαρρύνονται από τα παραδείγματα των προγόνων τους και του Φιλίππου του ιδίου (§§2-7).

Β. δεύτερο θέμα: Η θέση του Φιλίππου δεν είναι τόσο ισχυρή όσο φαίνεται, αφού οι σύμμαχοι του δυσανασχετούν με την αλαζονεία του. Οι Αθηναίοι πρέπει να επωφεληθούν της εχθρότητάς τους προς το μέρος του (§§8-9).

Γ. τρίτο θέμα: Η δύναμη του Φιλίππου έχει αυξηθεί κατά πολύ μόνο και μόνο λόγω της αμέλειας των Αθηναίων, δεν θα μπορέσουν ποτέ να τον νικήσουν, αν η πόλη παραμείνει ανοργάνωτη και απροετοίμαστη (§§10-12).

Πρόθεση

Στις §13-30 ο ρήτορας ζητά να τον κρίνουν δίκαια και παρουσιάζει τις προτάσεις του, οι οποίες πιστεύει ότι αν εισακουστούν θα φέρουν το ανάλογο αποτέλεσμα.

Α. Ο Δημοσθένης σκιαγραφεί τα θέματα που θα συζητήσει και ζητά μια δίκαιη ακρόαση (§§13-15).

Β. η πρώτη πρόταση: Οι Αθηναίοι πρέπει να εξοπλίσουν πενήντα τριήρεις και αρκετά πλοία για τη μεταφορά ιππικού (§§16-18).

Γ. η δεύτερη πρόταση: Χρειάζονται να εγκαταστήσουν μια μόνιμη δύναμη στα βόρεια για να παρενοχλούν τον Φίλιππο (§§19-22).

⁶¹ (Wooten, 2008) 17-18.

Δ. η τρίτη πρόταση: εξηγεί τους λόγους για το μέγεθος και τη σύνθεση της δύναμης που πρότεινε (§§23-27).

Ε. Ο Δημοσθένης δίνει μια εκτίμηση των εξόδων και συζητά η προέλευση των κεφαλαίων (§§28-29).

ΣΤ. Ο Δημοσθένης καταλήγει σ' αυτό το μέρος της ομιλίας σε συγκεκριμένες προτάσεις (§30).

Πίστις

Οι §§31-50 αποτελούν το τελευταίο μέρος του λόγου και παρουσιάζουν τις θετικές συνέπειες που θα έχει η υιοθέτηση του σχεδίου του για την πόλη των Αθηναίων.

Α. πρώτο θέμα: Παράγοντες γεωγραφικά και κλιματολογικά που κάνουν την εγκατάσταση μιας μόνιμης δύναμης στη Βόρεια Ελλάδα ελκυστική (§§31-32).

Β. δεύτερο θέμα: Ο υπεύθυνος στρατηγός θα αποφασίσει πώς ακριβώς η δύναμη θα αναπτυχθεί, και πως θα εμποδίσει τον Φίλιππο από την ικανότητά του να παρενοχλεί τα Αθηναϊκά πλοία (§§33-34).

Γ. τρίτο θέμα: Θα πρέπει να προσεχτεί ιδιαίτερα η οργάνωση ενός τέτοιου εγχειρήματος (§§35-37).

Δ. τέταρτο θέμα: Οι πολιτικοί θα πρέπει να πουν την αλήθεια, ακόμα κι αν είναι δυσάρεστο ν' ακούγεται κάτι τέτοιο, διαφορετικά η πόλη ποτέ δεν θα είναι προετοιμασμένη (§§38-39).

Ε. πέμπτο θέμα: Η Αθηναϊκή πολιτική έχει θεραπευτική μάλλον παρά προληπτική στόχευση, αλλά αυτό δεν είναι πλέον δυνατόν (§§40-41).

ΣΤ. έκτο θέμα: Κάποιοι θεοί φαίνεται να παρότρυναν τον Φίλιππο με την ελπίδα ότι επιθέσεις του θα ξυπνήσουν τους Αθηναίους από το λήθαργο τους (§42).

Ζ. έβδομο θέμα: Ο Δημοσθένης αναφέρεται στην αρχή του πολέμου και πώς κατέληξε αυτός και κάνει έκκληση για δράση (§§43-44).

Η. όγδοο θέμα: Αν οι πολίτες συμμετάσχουν στον πόλεμο, οι θεοί θα είναι μαζί τους, αλλά η συμμετοχή απλήρωτων μισθοφόρων θα οδηγήσει στην αποτυχία και ήττα (§§45-46).

Θ. ένατο θέμα: Οι πολίτες στο στρατό πρέπει να υπακούουν στις διαταγές των στρατηγών (§47).

Ι. δέκατο θέμα: Οι δημαγωγοί εξαπατούν τους πολίτες και κάνουν μόνο την κατάσταση χειρότερη. Οι Αθηναίοι πρέπει να αντιμετωπίσουν τα γεγονότα (§§48-50).

Επίλογος

Ο λόγος αυτός του Δημοσθένη κλείνει στην §51 με την άποψή του, ότι κεντρικός άξονας της ομιλίας του ήταν το συμφέρον της πόλης.

Χρονολόγηση του λόγου

Μια πρώτη ένδειξη για την ημερομηνία που εκφωνήθηκε ο πρώτος λόγος κατά του Φιλίππου από τον Δημοσθένη έχουμε από τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά, ο οποίος τον τοποθετεί το 352 π.Χ. αμέσως μετά από την επιδρομή του Φιλίππου στο Ηραίο Τείχος, την ασθένεια του και την επιστροφή του στη Μακεδονία⁶². Όμως εκτός από αυτή την αναφορά ο Διονύσιος δίνει και το 347/6 π.Χ. ως πιθανή ημερομηνία για το μέρος μετά από την §30⁶³. Αυτή η δεύτερη ημερομηνία μας δίνει την άποψη του Διονύσιου του Αλικαρνασσεά, ότι ο λόγος αυτός αποτελείται από δυο διαφορετικά μέρη. Η άποψη αυτή προφανώς έχει φθάσει σ' αυτόν από τους γραμματικούς των Ελληνιστικών χρόνων. Αυτή η διαίρεση του λόγου σε δυο μέρη, δεν πρέπει να γίνει δεκτή.

Μια άλλη άποψη είναι αυτή του Schwartz, ο οποίος λαμβάνοντας υπόψιν του μια αναφορά του Δημοσθένη στην §17 για μια επιχείρηση του Φιλίππου εναντίον της Ολύνθου, που δεν μπορεί να είναι άλλη εκτός απ' αυτή του 349 π.Χ., τοποθετεί την ημερομηνία εκφώνησης του λόγου στη χρονιά αυτή⁶⁴. Εκτός από αυτή την αναφορά ο Schwartz, ακολουθεί ένα συλλογισμό για να τοποθετήσει το λόγο αυτό στο 349 π.Χ., που βασίζεται στα εξής επιχειρήματα: α) αναφέρει ότι μια σειρά λόγων του Δημοσθένη διαφέρουν από το λόγο αυτό καθώς δεν τοποθετούν τον Φίλιππο- ως τον κυριότερο εχθρό των Αθηνών. β) ο Διονύσιος, αναφέρει, ότι στην χρονολόγηση των λόγων έλαβε ως κριτήριο τις ημερομηνίες, που διαδραματίστηκαν τα διάφορα γεγονότα γ) λαμβάνοντας υπόψιν του τη διαίρεση του λόγου από τον Διονύσιο αναφέρει, ότι ο Διονύσιος βρήκε μια αναφορά από τον Φιλόχορο, για την αποστολή ενός αθηναϊκού στρατιωτικού τμήματος στην Μακεδονία το 352/1 π.Χ., που συνδέεται με μια αναφορά στις §§19-29 και ταυτίζεται με το πρώτο μέρος του λόγου και έπειτα στη §32, που και πάλι υποστηρίζει, ότι ο Διονύσιος άντλησε από τον Φιλόχορο και περιγράφει την αποστολή ενός νέου εκστρατευτικού σώματος αυτή τη φορά για την υπεράσπιση των

⁶² (Δημοσθένης, et al., 2002) 74.

⁶³ (Γιατρωμανωλάκη, 2001) 129 σημ. 205.

⁶⁴ (Lesky, 1983) 830.

στενών του Ελλήσποντου και κάποιων νησιών το 347/6 π.Χ.. Αυτή τη δεύτερη αναφορά την ταυτίζει με το δεύτερο τμήμα του λόγου, που κατά τον Διονύσιο εκφωνήθηκε την ίδια χρονιά. Ο Schwartz όμως πιστεύει, ότι δεν πρέπει να γίνει δεκτή αυτή η διαίρεση. δ) την αναφορά που είδαμε πιο πάνω για την Όλυνθο, την υποστηρίζει με δυο ακόμα θέσεις, που αναφέρονται στην §37 και περιγράφουν λεηλασίες, που πραγματοποίησε ο Φίλιππος στην Εύβοια και θα πρέπει να ταυτίζονται με τον Ευβοϊκό πόλεμο και στις §§22 και 34 αναφέρεται σε γεγονότα τα οποία θα πρέπει να ήταν πολύ πρόσφατα στο αθηναϊκό κοινό⁶⁵.

Έτσι με βάση αυτές τις αναφορές αλλά και τις αναφορές, που κάνει το ίδιο το κείμενο ο Schwartz τοποθετεί το λόγο αυτό μεταξύ του 349/8 π.Χ.

Σ' αυτή την ημερομηνία την οποία δίνει ο Schwartz, έρχεται να αντιπαραθέσει την δική του άποψη ο J. R. Ellis, ο οποίος παρουσιάζοντας τα επιχειρήματα μέσα από το κείμενο και πιο συγκεκριμένα την προσπάθεια κατάληψης της Θράκης από τον Φίλιππο και τη φημολογούμενη ασθένεια του και τις αποφάσεις που είτε ανέλαβαν καθυστερημένα οι Αθηναίοι είτε ακύρωσαν. Με βάση αυτά τα στοιχεία δηλώνει ότι με αρκετή σιγουριά γνωρίζουμε τι έκανε ο Φίλιππος μέχρι και το 351 π.Χ. , κάτι που θα γνώριζε και ο Δημοσθένης και έτσι τοποθετεί το λόγο αυτό όχι νωρίτερα όπως δηλώνει από τον Ιανουάριο του 350 π.Χ.⁶⁶.

⁶⁵ (Sealey , 1955) 83-85.

⁶⁶ (Ellis , 1966) 636-639.

Ανάλυση του πρώτου Φιλιππικού λόγου

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Δημοσθένης θα αναφερθεί στο ζήτημα του Φιλίππου. Είναι όμως η πρώτη φορά που θα επιτεθεί εναντίον του ανοιχτά μ' αυτό τον λόγο. Μια πρώτη νύξη στο βορειοελλαδικό θέμα είχε κάνει στο λόγο του «Περὶ Συμμοριῶν» στη §2, όπου αναρωτιέται γιατί ενώ έχει τελειώσει ο συμμαχικός πόλεμος, οι Αθηναίοι αναζητούν νέους εχθρούς, ενώ ήδη αυτοί είναι γνωστοί και προφανώς εννοώντας τον Φίλιππο. Επίσης στον «Περὶ τῆς Ροδίων Ἐλευθερίας» στη §24 αναφέρεται στη πολιτική των Αθηνῶν ἀπέναντι στον Φίλιππο.⁶⁷

Στο προοίμιο του λόγου δηλώνεται η πρόθεση του ρήτορα να μιλήσει πρώτος ενώ δεν είναι η σειρά του. Η δήλωση αυτή οφείλεται σε μια παλαιά διάταξη στη νομοθεσία του Σόλωνα, που απαγόρευε να μιλούν όσοι δεν είχαν συμπληρώσει το 50ο έτος της ηλικίας τους. Η διάταξη αυτή είχε ατονήσει τον 4ο αιώνα αλλά τηρούνταν μάλλον μόνο εθιμοτυπικά.⁶⁸ Ακόμα δηλώνει ότι θα μιλήσει πρώτος σε σχέση μ' όσους το συνήθιζαν μέχρι πρότινος και προφανώς εννοούσε άτομα, τα οποία διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην πολιτική σκηνή της Αθήνας και ήταν αυτοί, που πρότειναν κάθε φορά τα θέματα, που θα συζητούσε η εκκλησία του δήμου⁶⁹. Ανάμεσα στις πρώτες θέσεις του πλήθους θα πρέπει να στέκονταν ο Εύβουλος, του οποίου ο Δημοσθένης ήταν υποστηρικτής μέχρι πρότινος και μ' αυτή του τη δήλωση για επιείκεια από τη πλευρά του ακροατηρίου, επιθυμεί να δείξει το σεβασμό του προς τους πολιτικούς του αντιπάλους. Ένας ακόμα λόγος γι' αυτή του τη δήλωση είναι και γιατί με το να πετύχει την εύνοια του κοινού θα έχει άμεσο αντίκτυπο η επίθεση στην οποία θα προβεί αμέσως μετά εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων.⁷⁰ Τον βλέπουμε να αναφέρει ότι θα είχαν αποφύγει οι Αθηναίοι αυτή την κατάσταση, που βρίσκονται τώρα αν αυτοί τους είχαν συμβουλευτεί σωστά και δεν τους είχαν οδηγήσει σε τόσα λάθη. Είναι αξιοθαύμαστο, όπως δηλώνει ο κ. Τσάτσος, να βλέπουμε τον Δημοσθένη μέσα σε τρεις πυκνές φράσεις, δηλώνοντας μόνο όσα πρέπει, να διατρέχει όλη τη ψυχολογική κλίμακα. Ξεκινά από τη σεμνότητα, ίσως και δειλία και να καταλήγει με μια ανεπάντεχη σπαθιά στο πρόσωπο του αντιπάλου του.⁷¹ Αυτό που υπογραμμίζει ο Δημοσθένης είναι η λαθεμένη πολιτική του παρελθόντος σε αντιδιαστολή μ' όσα αυτός προτείνει. Αυτή η

⁶⁷ (Δημοσθένης, et al., 2002) 124.

⁶⁸ (Δημοσθένης, et al., 2002) 125.

⁶⁹ (Wooten, 2008) 43.

⁷⁰ (Δημοσθένης, et al., 2002) 125.

⁷¹ (Τσάτσος, 2000) 99-100.

αντίθεση παρελθόντος και παρόντος δίνεται με τον επιτυχημένο συνδυασμό των λέξεων τα δέοντα και ἔδει⁷².

Μ' αυτό το προοίμιο ο Δημοσθένης επιθυμεί να πετύχει τρία πράγματα : α) την «πρόσεξιν» των ακροατών, που επιτυγχάνεται με την δήλωση του, ότι πλέον δεν θα τηρήσει την σειρά, που υπήρχε, αφού δεν πρόκειται να συζητηθεί ένα νέο θέμα. β) την «εὐμάθειαν», αφού τονίζει, ότι πρόκειται για ένα ζήτημα παλιό και γ) την «εὐνοϊαν», με την δήλωση του για το σεβασμό, που τρέφει για τους αρχαιότερους και την επιείκεια που ζητά για την καταστρατήγηση από μέρους του της τάξης.⁷³

Οι επόμενες παράγραφοι αποτελούν τη «Διήγηση» και καταλαμβάνουν τις παραγράφους 2 ως 12. Ξεκινά την διήγηση του με την ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι Αθηναίοι. Την εποχή αυτή η Αθήνα βρίσκεται μετά το τέλος του Συμμαχικού πολέμου, όπου η δύναμη της έχει αποδυναμωθεί σημαντικά και το ηθικό όλων των πολιτών έχει καταρρακωθεί. Ο Δημοσθένης σ' αυτό το σημείο προσπαθεί να τους αναπτρώσει το ηθικό. Αυτό που τονίζει, είναι ότι η κατάσταση αυτή είναι αναστρέψιμη και θα πρέπει να πιστέψουν οι ίδιοι στις δυνάμεις τους και να κατανοήσουν, ότι όλα όσα βιώνουν είναι αποτέλεσμα δικών τους λαθεμένων ενεργειών και παραλείψεων. Η μόνη ελπίδα και ταυτόχρονα διέξοδος για να απεγκλωβιστούν απ' αυτή την δυσχερή θέση που βρίσκονται είναι η αποφυγή των ίδιων λαθών και αποφάσεων, που τους οδήγησαν στο σημείο αυτό⁷⁴.

Για να τονίσει την άποψη του αυτή χρησιμοποιεί ιστορικά παραδείγματα. Το πρώτο απ' αυτά αναφέρεται στη περίπτωση των Λακεδαιμονίων, οι οποίοι μετά τη συντριβή των Αθηναίων στους Αιγός Ποταμούς (404 π.Χ.) απέκτησαν μεγάλη δύναμη και έγιναν η ηγέτιδα δύναμη στον ελλαδικό χώρο. Αυτή η περίοδος ισχύος των Σπαρτιατών διήρκεσε μέχρι το 371 π.Χ., όπου ηττήθηκαν από τους Θηβαίους. Αυτό το παράδειγμα το αντιπαραθέτει με την σημερινή αλαζονεία του Φιλίππου, τον οποίο δεν κατονομάζει αλλά χρησιμοποιεί την δεικτική αντωνυμία «ούτος» για να τον δηλώσει. Μ' αυτό το τρόπο επιδιώκει το ακροατήριο του να δει την διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στη δύναμη της πρώιμης ιστορίας της Αθήνας και σ' αυτή των ημερών του. Ειδικότερα αυτό το οποίο επιθυμεί να δείξει είναι η απόσταση μεταξύ της επιτυχίας και της καταστροφής⁷⁵. Κάνοντας αναφορά στο παρελθόν και στη δύναμη της Αθήνας

⁷² (Wooten, 2008) 44.

⁷³ (Δημοσθένης, et al., 2002) 126.

⁷⁴ (Δημοσθένης, et al., 2002) 127.

⁷⁵ (Wooten, 2008) 51.

τότε, ο Δημοσθένης θέλει να παρουσιάσει τους Αθηναίους ως εγγυητές της ελευθερίας των υπολοίπων ελληνικών πόλεων. Αυτό που βέβαια δεν παρουσιάζει ο Δημοσθένης εδώ είναι η πραγματική αντιμετώπιση, που επεφύλασσαν οι Αθηναίοι στους εκάστοτε συμμάχους τους, και η οποία χαρακτηρίζονταν από το δίκαιο του ισχυρού καθώς δεν επιθυμούσαν να διάκεινται φιλικά προς αυτούς και να συμπεριφέρονται ανάλογα αλλά τους έβλεπαν περισσότερο ως υποτελείς τους, με πιο τρανταχτό παράδειγμα του ιμπεριαλισμού αυτού, την περίπτωση των Μηλίων, οι οποίοι γεύτηκαν την αποτρόπαια αυτή δύναμη, όταν ζήτησαν να παραμείνουν ουδέτεροι κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο⁷⁶.

Για να κάνει ακόμα πιο δυνατό το επιχείρημα του, ότι η Αθήνα έχει την απαιτούμενη δύναμη, ώστε να αντιμετωπίσει τον Φίλιππο και να τον αναγκάσει σε ήττα, αρκεί να πιστέψει στις δυνάμεις της και να πάρει τις σωστές αποφάσεις, αυτή τη φορά στις παραγράφους 4-6, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τον ίδιο τον Φίλιππο. Στην §4 τονίζει ότι ο Φίλιππος είναι ένας δυνατός αντίπαλος στο παρόν αλλά και οι ίδιοι υπήρξαν στο παρελθόν και μπορούν να ξανακερδίσουν την χαμένη αίγλη τους πάλι. Αναφέρεται επίσης σε συμμάχους των Αθηναίων στην Μακεδονία, οι οποίοι υποτάχθηκαν στον Φίλιππο, ο οποίος αν και αδύναμος αρχικά πολέμησε εναντίον των εχθρών, που βρίσκονταν μέσα στη πατρίδα του. Πήρε τις σωστές αποφάσεις στο σωστό χρόνο σ' αντίθεση με τους Αθηναίους. Η περιγραφή του Δημοσθένη στις §§ 4-6 για τον Φίλιππο μας δίνει έναν άνθρωπο, που βρίσκεται πάντοτε σε ετοιμότητα, επαγρυπνεί, παίρνει τις σωστές αποφάσεις στο σωστό χρόνο και δεν τον φοβίζονται οι αδυναμίες του αλλά τις εκμεταλλεύεται προς όφελος του (έλλειψη ναυτικού)⁷⁷.

Μ' αυτή την περιγραφή του Φιλίππου και την παρουσίαση των οχυρών θέσεων στη Μακεδονία, που έχασαν οι Αθηναίοι, σαν έπαθλα, όπως αυτά για τα οποία αγωνίζονταν οι αθλητές του στίβου⁷⁸, ο Δημοσθένης δεν θα έπρεπε να αισθάνεται άνετα, καθώς αυτή την γεμάτη ενθουσιασμό περιγραφή της δραστηριότητας του Φιλίππου θα προτιμούσε να την κάνει για λογαριασμό των Αθηναίων⁷⁹.

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που θα πρέπει να τονίσουμε και αφορά την δομή και την επεξεργασία του λόγου από τον Δημοσθένη, είναι το σχήμα κύκλου, που χρησιμοποιεί ο Δημοσθένης στο τέλος της §3 με τη φράση «*ἐκ τοῦ προσέχειν τοῖς*

⁷⁶ (Δημοσθένης, et al., 2002) 127-8.

⁷⁷ (Δημοσθένης, et al., 2002) 131-132.

⁷⁸ (Δημοσθένης, et al., 2002) 132.

⁷⁹ (Δημοσθένης, et al., 2002) 132.

πράγμασιν τὸν νοῦν» και στο τέλος της §6 «*προσέχειν τὸν νοῦν*». Ο Ian Worthington έχει τονίσει την χρήση του σχήματος κύκλου στους ρήτορες και στο Δημοσθένη, καθώς τους βοηθά στην απομνημόνευση αλλά και η επανάληψη λέξεων και φράσεων βοηθά στο να κερδηθεί το ενδιαφέρον και η προσοχή των ακροατών⁸⁰. Επίσης αυτή η φράση στο τέλος της έκτης παραγράφου αποτελεί γνωμικό καθολικού κύρους και καθώς είναι διατυπωμένη σε δακτυλικό εξάμετρο κατά τον Dindorf, προσδίδει βαρύτητα στο λόγο και προκαλεί ακόμη μεγαλύτερη αίσθηση⁸¹.

Επίσης στο τέλος της παραγράφου αυτής θέλει να τονίσει, ότι για όλα υπεύθυνοι είναι οι ίδιοι και η αναποφασιστικότητα τους και η αναβλητικότητα τους. Θα πρέπει να είναι πάντα προετοιμασμένοι και αποφασισμένοι να εκπληρώσουν τις αποφάσεις τους αν επιθυμούν να επιστρέψουν στο παλιό μεγαλείο της δόξας τους⁸².

Στην §8 ο Δημοσθένης συνεχίζει την προσπάθεια του να αναπτερώσει το ηθικό των Αθηναίων επισημαίνοντας τις αδυναμίες του Φιλίππου και τονίζει ότι ακόμα και στο ίδιο του το βασίλειο έχει εχθρούς, που τον υπονομεύουν με πιο τρανταχτό παράδειγμα αυτό της απόπειρας δολοφονίας του στην Αυλή του το 336 π.Χ.⁸³. Για να κάνει τη θέση του πιο δυνατή χρησιμοποιεί τρία ρήματα στη σειρά, τα οποία έχουν το ίδιο υποκείμενο και αντικείμενο ταυτόχρονα και σχηματίζουν ένα πολυσύνδετο σχήμα⁸⁴.

Στις §§9-10 ο Δημοσθένης τονίζει σε ποια κατάσταση έχουν φθάσει οι Αθηναίοι, οι οποίοι δεν δύνανται να επιλέξουν ανάμεσα στον πόλεμο και την ειρήνη. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της θρασύτητας και της αναίδειας, στην οποία έχει περιέλθει ο Φίλιππος, που δυναμώνοντας ολοένα και περισσότερο τους απειλεί ανοικτά. Είναι φανερό πως τα πράγματα έχουν αλλάξει πλέον και ότι έχει ξεπεράσει τα όρια λόγω της δύναμης που έχει αποκτήσει. Στην §9 χρησιμοποιεί το σχήμα κατά άρσιν και θέση δυο φορές για να δείξει το πώς λειτουργεί ο Φίλιππος, σαν ένας κυνηγός, που βρίσκεται πάντα σε εγρήγορση και εγκλωβίζει τα θύματα του στα δίχτυα του, σ' αντίθεση με τους Αθηναίους, που παραμένουν αδρανείς και παρακολουθούν να τους περιτριγυρίζει αμέτοχοι⁸⁵. Παρουσιάζοντας τον Φίλιππο μ' αυτό το τρόπο και τις ενέργειες του, πιθανότατα αναφέρεται στις πετυχημένες επιχειρήσεις του εναντίον των Αθηναίων από

⁸⁰ (Wooten, 2008) 52.

⁸¹ (Δημοσθένης, et al., 2002) 133.

⁸² (Δημοσθένης, et al., 2002) 133.

⁸³ (Τσάτσος, 2000) 103.

⁸⁴ (Wooten, 2008) 60.

⁸⁵ (Wooten, 2008) 63.

το 357, όπως την κατάληψη της Ποτίδαιας, Πύδνας, και της Μεθώνης, την ανάμειξη του στα θέματα της κεντρικής Ελλάδας, την πολιορκία του Ηραίου Τείχους και στον αποκλεισμό των Αθηναίων από τις διαδρομές του εμπορίου στη Μαύρη θάλασσα⁸⁶.

Στις §§11-12 με τις οποίες κλείνει η διήγησις, ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στις αντιδράσεις των Αθηναίων, όταν έμαθαν ότι ο Φίλιππος είχε φθάσει με το στρατό στις Θερμοπύλες, έξω από το Ηραίο Τείχος και απειλούνταν έτσι ο σημαντικότερος δρόμος, που επέτρεπε τον ανεφοδιασμό τους με στάρι. Η αντίδραση τους ήταν ο πανικός και ο φόβος, αλλά καμία άμεση απόφαση για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης. Αντίθετα αναλώθηκαν σε συνέχεις συνεδριάσεις, που κατέληξαν σε αποφάσεις, που δεν εκτελέστηκαν άμεσα. Αυτό συνέβη, γιατί έφθασε η πληροφορία στην Αθήνα, ότι ο Φίλιππος αρρώστησε βαριά και έτσι οι Αθηναίοι το είδαν ως μια διέξοδο από το πρόβλημα αυτό και επαναπαυθήκαν σε αυτή την διάδοση απλώς.⁸⁷

Πριν φθάσει στην §11, όπου κάνει αναφορά σ' αυτό το συμβάν, στην προηγούμενη παράγραφο θέτει στους Αθηναίους μια σειρά από ερωτήματα, όπου τους προκαλεί να σκεφτούν το πότε θα δράσουν και θα πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους. Χρησιμοποιεί μια πολύ σκληρή γλώσσα χρησιμοποιώντας τη λέξη *αισχύνη*, για να περιγράψει την κατάσταση που έχουν περιέλθει. Ο Δημοσθένης μιλά εδώ για την αντίδραση, που θα έπρεπε να είχε ένας άνθρωπος ελεύθερος, ο οποίος αντιλαμβανόμενος την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το μόνο που θα έπρεπε να αισθάνεται είναι ντροπή⁸⁸.

Σ' αυτές τις δυο τελευταίες παραγράφους της διήγησις ο Δημοσθένης παρουσιάζει ένα από τα πιο λαμπερά κομμάτια της ρητορικής του τέχνης. Αναφέραμε πιο πάνω ότι χρησιμοποιεί ερωτήματα. Αυτά τα ερωτήματα τα χρησιμοποιεί σ' ένα φανταστικό διάλογο, όπου υπάρχουν και απαντήσεις και παρουσιάζεται το ενδεχόμενο θανάτου του Φιλίππου και την δημιουργία από τους ίδιους τους Αθηναίους ενός νέου. Μ' αυτή την αναφορά επισημαίνει, ότι οι Αθηναίοι λειτουργούν σαν σκλάβοι παρά ως ελεύθεροι άνθρωποι και με ανάλογο τρόπο φροντίζουν και τα θέματα της πολιτείας τους.⁸⁹ Μ' αυτή την επιλογή του φανταστικού διαλόγου, που έχει τις βάσεις του στην Στωική και Κυνική διδασκαλία, επιθυμεί μ' ένα σατυρικό τρόπο να καθοδηγήσει τους συμπολίτες

⁸⁶ (Wooten, 2008) 65.

⁸⁷ (Τσάτσος, 2000) 104.

⁸⁸ (Τσάτσος, 2000) 104.

⁸⁹ (Macdowell, 2009) 216.

του από την μάταιη και παράδοξη προσέγγιση τους σ' αυτό το θέμα, στηριζόμενος κυρίως στην ηθική.⁹⁰

Οι παράγραφοι 13 ως 30 αποτελούν την πρόθεση του λόγου αυτού. Στην §13 ξεκινά μ' ένα ρητορικό τέχνασμα, με το οποίο επιδιώκει να προκαταλάβει το ακροατήριο θετικά και να τονίσει ότι πείσθηκαν και κατάλαβαν την αναγκαιότητα ανάληψης δράσης. Πρέπει να τονίσουμε τη χρήση ενός υπερβατού σχήματος από μέρους του, «**τα προσήκοντα...ετοίμως**», για να δείξει την ανάληψη καθηκόντων και την προθυμία, που πρέπει να δείξουν οι Αθηναίοι. Το συμπέρασμα που καταλήγει είναι τελείως υποκειμενικό και αυθαίρετο (χρήση γενικών απολύτων) και φαίνεται από την ραθυμία, που επέδειξαν οι Αθηναίοι από το 350 ως και το 348 π.Χ.⁹¹

Οι παράγραφοι 13-15 μπορούν να χαρακτηριστούν ως πρόλογος στον οποίο αναφέρει συνοπτικά την πρόταση του για την δημιουργία μιας στρατιωτικής δύναμης και στο τρόπο συγκρότησης της. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι χρησιμοποιεί ένα πολυσύνδετο σχήμα για την περιγραφή αυτής της διαδικασίας από το οποίο λείπει το άρθρο στη λέξη «**πόρους**», κάτι το οποίο δηλώνει ότι δεν υπάρχει μια σίγουρη πηγή χρημάτων, που θα συνδράμει στο σκοπό αυτό.⁹²

Από την §16 ο Δημοσθένης παρουσιάζει εμπειριστωμένα την πρόταση του, η οποία περιλαμβάνει τη συγκρότηση δυο στρατιωτικών τμημάτων, τα οποία θα έχουν διαφορετική αποστολή το καθένα. Το πρώτο, που θα είναι και το μεγαλύτερο, θα έχει ως βάση την Αθήνα και τον Πειραιά, θα αποτελείται μόνο από Αθηναίους πολίτες – είναι σημαντική αυτή η παράμετρος για τον Δημοσθένη – καθώς δεν επιθυμεί την ύπαρξη μισθοφόρων, που θα δυσχεραίνουν το έργο του τμήματος αυτού. Επίσης προτείνει την δημιουργία πενήντα τριήρων και δεκαεπτά ιππαγωγών τριήρων για τους μίσους ιππείς τους (500) και αρκετά φορηγά πλοία, που θα αναλάβουν τον ανεφοδιασμό του στρατεύματος.⁹³ Αποστολή αυτής της δύναμης θα είναι να αντιμετωπίζει τις επιθέσεις του Φιλίππου και επειδή γνωρίζει, ότι ίσως όλα αυτά φανούν δαπανηρά στους συμπολίτες του, αναφέρει, ότι και μόνο η αλλαγή στάσης τους στο θέμα ίσως θορυβήσει τον Φίλιππο και αναφέρει παραδείγματα από την πρόσφατη ιστορία τους.

⁹⁰ (Rowe, 1968) 373-374.

⁹¹ (Δημοσθένης, et al., 2002) 141.

⁹² (Δημοσθένης, et al., 2002) 142.

⁹³ (Δημοσθένης, et al., 2002) 143.

Αυτά που είδαμε πιο πάνω αναφέρονται στο πρώτο στρατιωτικό σώμα. Το δεύτερο σώμα και το σκοπό λειτουργίας του το παρουσιάζει στις §§ 19-22. Το θεωρεί ως το πιο σημαντικό γιατί θα είχε διαφορετική αποστολή απ' ό,τι τα ως τώρα στρατιωτικά τμήματα. Θα έδρευε στο Βόρειο Αιγαίο και αποστολή του θα ήταν ένα είδος ανταρτοπόλεμου /πειρατείας. Όσον αφορά τη δύναμη του στρατού αυτού κάνει μια ερώτηση γεμάτη ειρωνεία προς το κοινό, καθώς θεωρεί ότι οι Αθηναίοι έπαιρναν κάθε φορά μεγάλες αποφάσεις αλλά ποτέ δεν τις υλοποιούσαν.⁹⁴ Τον βλέπουμε να είναι σκληρός και επικριτικός προς το κοινό. αναρωτιόμαστε μήπως μέσα απ' αυτό το λόγο του δεν θέλει να καταδείξει τον Φίλιππο ως κυριο εχθρό της Αθήνας αλλά τους ίδιους τους πολίτες της και την ραθυμία που επιδεικνύουν.⁹⁵

Από 'κει και πέρα ο Δημοσθένης πραγματεύεται το θέμα της χρησιμοποίησης μισθοφόρων ή όχι. Θεωρεί πως δεν πρέπει να στρατολογηθούν μισθοφόροι αλλά Αθηναίοι πολίτες και υπερασπίζεται το μικρό μέγεθος, που προτείνει να έχει το στρατιωτικό αυτό σώμα, αναγνωρίζοντας ότι δεν είναι δυνατόν να αντιπαρατεθούν κατά μέτωπο με τον Φίλιππο.⁹⁶ Μέχρι και την §24 κάνει αναφορές σε ιστορικά γεγονότα και στρατηγούς, που έλαβαν μέρος με το στρατό της Αθήνας σε στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Από 'κει και έπειτα αναφέρεται στο κόστος της πρότασης του για το δεύτερο στρατιωτικό αυτό σώμα στις §§28 και 29, που υπολογίζεται στα ενενήντα δυο τάλαντα και αφορά μόνο το σιτηρέσιο των οπλιτών και όχι το μισθό τους καθώς, θέλοντας να κρατήσει το κόστος σε χαμηλά επίπεδα, αναφέρει ότι αν τους δοθούν αυτά, τα υπόλοιπα θα τα εξασφαλίσουν από την περιοχή δράσης τους.⁹⁷ Έπειτα από την παράγραφο 29 ο γραμματεύς διαβάζει την πρόταση αυτή. Το τμήμα αυτό δεν μας έχει διασωθεί και μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε για το τι πραγματικά ανέφερε, ίσως έκτακτες εισφορές, αύξηση των συμμοριών και σε άλλα κοινωνικά στρώματα.⁹⁸ Το μόνο σίγουρο είναι ότι δεν θα αναφέρονταν μια κατάργηση του θωρικού και χρησιμοποίηση των πόρων αυτών για στρατιωτικούς σκοπούς, καθώς δεν είχαν ωριμάσει τόσο πολύ τα πράγματα και μια τέτοια πρόταση επέφερε την ποινή του θανάτου.⁹⁹ Στην παράγραφο 30 αναφέρει ότι αυτή ήταν η λύση που μπόρεσαν να

⁹⁴ (Δημοσθένης, et al., 2002) 145-146.

⁹⁵ (Τσάτσος, 2000) 109.

⁹⁶ (Δημοσθένης, et al., 2002) 145-146.

⁹⁷ (Δημοσθένης, et al., 2002) 151-152.

⁹⁸ (Δημοσθένης, et al., 2002) (2002) 152.

⁹⁹ (Δημοσθένης, et al., 2002) 152 - (Τσάτσος, 2000) 113.

βρουν για την εξεύρεση πόρων. Με τη χρήση του «εμείς» σίγουρα υπονοεί τους πολιτικούς συμμάχους του και συνεργάτες.¹⁰⁰

Οι §§31-50, όπως αναφέρθηκε και στην συνοπτική παρουσίαση του λόγου αυτού, αποτελούν τις πίστεις με την βοήθεια των οποίων ο Δημοσθένης παρουσιάζει τις θετικές συνέπειες από την υλοποίηση της πρότασης του. Ειδικότερα στις §§31-32 εξακολουθεί να αναφέρεται στα δυο βασικά στοιχεία από την αρχή του λόγου του, τον πόλεμο και την προπαρασκευή, που όφειλαν να έχουν. Για μια ακόμα φορά τους διαβάσει γιατί δεν προετοιμάζονται όπως πρέπει, αλλά τις πιο πολλές φορές τρέχουν πίσω από τα γεγονότα, καθώς ο Φίλιππος είναι αυτός που δείχνοντας μια αξιοθαύμαστη δραστηριότητα και ενεργητικότητα, εκμεταλλεύεται τη μορφολογία του εδάφους αλλά ακόμα και τα καιρικά στοιχεία για να υλοποιήσει τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις. Εδώ ο Δημοσθένης παρουσιάζεται σαν ένας καλά πληροφορημένος άνθρωπος για τα γεωγραφικά και κλιματολογικά στοιχεία, τα οποία οι Αθηναίοι θα πρέπει να εκμεταλλευτούν προς όφελος τους¹⁰¹.

Στην συνέχεια στην §33 αναφέρεται αρχικά στο ότι τον πρωταρχικό λόγο για την ενεργοποίηση της δύναμης αυτής θα έχει ο εκλεγμένος αρχηγός αλλά, το βασικότερο είναι να χορηγηθούν τα χρήματα που απαιτούνται ώστε να γίνει η προετοιμασία της δύναμης αυτής. Στο σημείο αυτό καλεί τους Αθηναίους να γίνουν οι ίδιοι ταμίες και διαχειριστές των χρημάτων αυτών και να λογοδοτεί ο εκλεγμένος αρχηγός σ' αυτούς. Οι πορισταί ήταν άτομα τα οποία διορίζονταν σ' ανάλογες περιστάσεις και συγκέντρωναν τα χρήματα και οι ταμιαί αναλάμβαναν να τα διαχειριστούν και να τα διανείμουν κατάλληλα. Δεν ήταν μόνιμοι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά εποχιακοί.¹⁰²

Στην §34 επισημαίνει τη σημασία εγκατάστασης μιας τέτοιας δύναμης κοντά στον Φίλιππο καθώς όπως τονίζει αυτή η δύναμη θα προξενούσε ένα σημαντικό πλήγμα στα οικονομικά του. Το επιχείρημα αυτό χαρακτηρίζεται ως υπερβολικό, αφού η κύρια πηγή εσόδων των Μακεδόνων ήταν τα ορυχεία χρυσού στο Παγγαίο και όχι οι λείες από επιδρομές σε πλοία.¹⁰³ Στη συνέχεια του λόγου του στις δυο επόμενες παραγράφους κάνει με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο φανερή την διαφορετική αντίληψη των πραγμάτων που έχουν οι Αθηναίοι σε θέματα προετοιμασίας. Ως παράδειγμα αναφέρει τις μεγάλες γιορτές της πόλης των Αθηνών, που όλα καθορίζονται από πριν

¹⁰⁰ (Wooten, 2008) 92.

¹⁰¹ (Wooten, 2008) 93.

¹⁰² (Δημοσθένης, et al., 2002) 154.

¹⁰³ (Δημοσθένης, et al., 2002) 154.

με βάση τους νόμους και όλοι γνωρίζουν τι είναι αυτό που πρέπει να κάνουν. Αυτή η συμπεριφορά τους έρχεται σε αντίθεση λέει με τις περιπτώσεις που πρέπει να ενεργήσουν για την άμυνα της πόλης τους και χαρακτηρίζεται από αναβλητικότητα. Για να δώσει ακόμα μεγαλύτερη αξία στο επιχείρημα του και να τονίσει αυτή την αναβλητικότητα αναγιγνώσκει μια επιστολή του Φιλίππου, που δεν μας έχει σωθεί,¹⁰⁴ όπου καλεί τους Ευβοείς, να μην στηρίζονται στους Αθηναίους, γιατί αυτοί δεν μπορούν να υπερασπιστούν την πατρίδα τους και μέσω της οποίας επεδίωκε να καλλιεργήσει αντιαθηναϊκά συναισθήματα. Ο Δημοσθένης μ' αυτήν την επιστολή επιδιώκει να τονίσει το πόσο σημαντική είναι η θέση της Ευβοίας για την Αθήνα.¹⁰⁵

Από 'κει και πέρα ο Δημοσθένης παίρνοντας το λόγο μετά την ανάγνωση της επιστολής, φαίνεται να είναι ένα άτομο το οποίο πιστεύει, ότι η πόλη του έχει την δυναμική να αντιμετωπίσει τον Φίλιππο αν και είχε χάσει μεγάλο μέρος αυτής με το τέλος του Συμμαχικού πολέμου. Μ' αυτό το τρόπο προσπαθεί να τονώσει το ηθικό των συμπολιτών του και γι' αυτό στις §§42-43, χρησιμοποιεί ψυχολογικά επιχειρήματα για να τους εμψυχώσει αλλά και για να δείξει το ποιον του ανθρώπου, που έχουν να αντιμετωπίσουν, καθώς αθετεί τις συμφωνίες του.¹⁰⁶

Στις §§45-47 συνεχίζει τις επικρίσεις εναντίον των Αθηναίων, λέγοντας τους, ότι έχουν γίνει αντικείμενο χλευασμού¹⁰⁷ με τις πράξεις τους και ότι πλέον αυτοί οι ίδιοι θα πρέπει να ασκούν έλεγχο, ώστε να μην ξαναπαράξουν οικονομικές ατασθαλίες αλλά και να καταφέρουν την σωτηρία της χώρας τους.¹⁰⁸ Έπειτα αναφέρεται σε διαδόσεις, που υπάρχουν για τις κινήσεις του Φιλίππου και που ως μόνο σκοπό είχαν την αναβολή των προετοιμασιών για τις πολεμικές της εξορμήσεις.¹⁰⁹

Κλείνοντας το λόγο του ανακεφαλαιώνει τα όσα έχει πει μέχρι το σημείο αυτό και στην τελευταία παράγραφο, μιλώντας με παρρησία, τονίζει ότι αυτός ο λόγος του μπορεί να ενόχλησε όσους επιθυμούσαν την αποφυγή πολέμου – κυρίως τον Εύβουλο – και γι' αυτό φοβάται επειδή έρχεται σε σύγκρουση με πολλά συμφέροντα, μήπως γίνει εναντίον του μια γραφή παρανόμων, που θα είχε πολλές δυσάρεστες συνέπειες.¹¹⁰

¹⁰⁴ (Τσάτσος, 2000) 117.

¹⁰⁵ (Δημοσθένης, et al., 2002) 160.

¹⁰⁶ (Δημοσθένης, et al., 2002) 161-162.

¹⁰⁷ (Wooten, 2008) 112.

¹⁰⁸ (Wooten, 2008) 114.

¹⁰⁹ (Τσάτσος, 2000) 122-123.

¹¹⁰ (Τσάτσος, 2000) 124 - (Δημοσθένης, et al., 2002) 165.

Στοιχεία που κατατάσσουν τον εξεταζόμενο λόγο στην ομάδα των συμβουλευτικών, είναι ότι μιλά για την ασφάλεια της πόλης τους, που κινδυνεύει από τον Φίλιππο στις §4-9, αναλύει όσα πρέπει να γίνουν στις §13-22, εξηγεί για πιο λόγο αυτά πρέπει να γίνουν στις §23-27 και αναλύει το κόστος τους στις §28-29.¹¹¹

¹¹¹ (Usher, 2007) 230

Κατά Φιλίππου Β' (VI)

Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση

Προοίμιο

Ο Δημοσθένης στις παραγράφους 1-5 ασκεί κριτική στους Αθηναίους για τη στάση που τηρούν έναντι του Φιλίππου και τους κατηγορεί γιατί δεν έχουν συνειδητοποιήσει, ποια είναι τα πραγματικά προβλήματα, που αντιμετωπίζει η πόλη τους, ενώ αυτός τα 'χει. Στο τέλος του προοιμίου ο Δημοσθένης αφήνει να εννοηθεί ότι θα υποβάλλει στη συνέχεια του λόγου του μια μορφή πρότασης για λήψη δράσης από τους Αθηναίους.

Διήγηση

Στις παραγράφους 6-27 περιλαμβάνεται η διήγηση του λόγου του Δημοσθένη. Αυτή χωρίζεται σε δυο μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει τις αποδείξεις, που παραθέτει ο Δημοσθένης για να στηρίξει τη θέση του (§§6-19) και το δεύτερο παρουσιάζει σημεία από ένα λόγο του στη Μεσσήνη (§§20-27). Η παράγραφος 6 του λόγου μπορεί να εκληφθεί ως η πρόθεσις του λόγου. Στην παράγραφο 28 ο Δημοσθένης αναφέρει ποια θα πρέπει να 'ναι η απάντηση στην πρεσβεία, που βρίσκεται στην συνέλευση, χωρίς όμως να λέει κάτι το συγκεκριμένο, καθώς στις παραγράφους 29 έως 36 εξαπολύει επίθεση εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων για μια ακόμα φορά και πιο συγκεκριμένα αναφέρει, ότι η Φιλοκράτειος ειρήνη βασίζεται σε εσφαλμένες βάσεις (§§29-31) και ότι όσοι έχουν συνομολογήσει σ' αυτή την συνθήκη θα πρέπει να λογοδοτήσουν στον αθηναϊκό λαό (§§31-36).

Επίλογος

Στην παράγραφο 37 ο Δημοσθένης καλεί τους συμπολίτες να έχουν ως μοναδικό τους σκοπό τη σωτηρία της πόλης τους και να μην γίνουν πραγματικότητα όλα όσα για τα οποία εκείνος ανησυχεί.

Ανάλυση του δεύτερου Φιλιππικού λόγου

Ο δεύτερος λόγος του Δημοσθένη κατά του Φιλίππου, που εκφωνήθηκε το 344/3 π.Χ. δεν μας δίνει αρκετές πληροφορίες μέσω του περιεχομένου του για την περίσταση που εκφωνήθηκε. Πληροφορίες αντλούμε από την υπόθεση, που παραθέτει ο Λιβάνιος και σύμφωνα με την οποία ο λόγος αυτός εκφωνήθηκε στην Εκκλησία του Δήμου, όταν είχε τεθεί σε διαβούλευση το ποια θα είναι η απάντηση της πόλης των Αθηνών στις αιτιάσεις του Φιλίππου, που μέσω μιας πρεσβείας του εξέφραζε την απορία του γιατί τον κατηγορούσαν οι Αθηναίοι, ότι δεν είχε υλοποιήσει τις υποσχέσεις του, που όμως ο ίδιος υποστήριζε, ότι δεν τις είχε δώσει. Ακόμα στην συνέλευση αυτή του δήμου παρευρίσκονταν και μια πρεσβεία από το Άργος και την Μεσσήνη, που εξέφραζαν την δυσφορία των πόλεων τους για την υποστήριξη της Αθήνας στην Σπάρτη, που αντιμετώπιζε τις πόλεις της Πελοποννήσου σαν υπόδουλους της.¹¹²

Σ' άλλους λόγους βρίσκουμε αναφορές για μια πρεσβεία, που έχει αποσταλεί από τον Φίλιππο με επικεφαλή τον ρήτορα Πύθωνα από το Βυζάντιο και ο Δίδυμος κάνει αναφορά και αυτός για μια πρεσβεία από Μακεδόνες χωρίς να κατονομάζει τον Πύθωνα και για μια ακόμα με απεσταλμένους του Πέρση βασιλιά.¹¹³ Η λύση του προβλήματος σύμφωνα με τον Cawkwell είναι, ότι ο Δημοσθένης αναφέρεται σε μία μόνο πρεσβεία, αυτή των Μακεδόνων και πως ο δεύτερος Φιλιππικός εκφωνήθηκε στην εκκλησία του δήμου, που συνεδρίαζε για να δώσει απάντηση στις αιτιάσεις του Φιλίππου.¹¹⁴

Αυτός ο δεύτερος λόγος του Δημοσθένη κατά του Φιλίππου παρουσιάζει κάποιες διαφορές σε σχέση με τον πρώτο. Αυτή η διαφοροποίηση από τον πρώτο λόγο εστιάζεται στην οργάνωση του λόγου και ότι είναι πιο επικεντρωμένος σ' ένα σκοπό, να καταδείξει τις προθέσεις του Φιλίππου και ότι αυτός ενεργεί μόνο για το προσωπικό του συμφέρον. Επιπλέον αναφέρει ότι οι υπεύθυνοι της ειρήνης του Φιλοκράτη θα πρέπει να λογοδοτήσουν για αυτή.¹¹⁵ Ένα δεύτερο σημείο που ο δεύτερος λόγος διαφοροποιείται είναι στην οργάνωσή του και στην παρουσίαση των συναισθημάτων του ρήτορα. Στον πρώτο όπως είδαμε ο ρήτορας διακατέχεται από τα συναισθήματά του και η οργάνωση του λόγου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως άναρχη, καθώς περιδιαβαίνει μέσα στο χώρο των ιδεών μεταπηδώντας από το ένα θέμα στο άλλο. Στο

¹¹² (Macdowell, 2009) 329

¹¹³ (Macdowell, 2009) 329

¹¹⁴ (Macdowell, 2009) 329

¹¹⁵ (Wooten, 2008) 124

δεύτερο λόγο η οργάνωση των ιδεών του είναι πιο στιβαρή και κάνει χρήση της κυκλικής σύνθεσης, που τον βοηθά να προχωρά στο επόμενο θέμα του αφού το 'χει αναλύσει επαρκώς.¹¹⁶ Το τρίτο σημείο που παρατηρούμε διαφορές μεταξύ των δυο λόγων είναι στη γλώσσα, που εδώ είναι πιο δουλεμένη και δεν παρουσιάζει μεγάλες μεταπτώσεις λόγω των ψυχικών διακυμάνσεων του ρήτορα, όπως είδαμε στον πρώτο Φιλιππικό. Ο C. Wooten¹¹⁷ παρατηρεί ότι σ' αυτό το λόγο ο Δημοσθένης κάνει μικρότερη χρήση του υπερβατού σχήματος σε σχέση με τον πρώτο του λόγο. Αυτό είναι αποτέλεσμα της καλύτερης οργάνωσης του λόγου του και δείγμα ότι ο ρήτορας δεν είναι όμηρος των συναισθημάτων του. Το ίδιο συμβαίνει και με το σχήμα *κατά άρσιν και θέσιν*, που η συχνότητα εμφάνισης του είναι μικρότερη σε σχέση με τον πρώτο λόγο. Ακόμα η συχνότητα εμφάνισης της άμεσης αναφοράς στο ακροατήριο και των ρητορικών ερωτήσεων είναι μικρότερη απ' αυτή στον πρώτο λόγο. Τέλος σ' αυτό το λόγο ο Δημοσθένης είναι λιγότερο επικριτικός προς το ακροατήριο και τη στάση που εκείνο υιοθετεί απέναντι στα συγκεκριμένα θέματα και προσπαθεί να εστιάσει περισσότερο σ' αυτές τις καταστάσεις, όπως έκανε και στους λόγους του.¹¹⁸

Εξετάζοντας το λόγο απ' την αρχή παρατηρούμε, ότι ο Δημοσθένης ξεκινά με μια αναφορά στο θέμα για το οποίο θα μιλήσει και ενημερώνει έτσι το κοινό του (ευμάθεια). Το θέμα το οποίο θα πραγματευτεί είναι οι ενέργειες του Φιλίππου, που παραβιάζει τους όρους της Φιλοκράτειου ειρήνης και χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη βιαιότητα¹¹⁹. Ειδικότερα ολόκληρο το προοίμιο του λόγου αυτού παρουσιάζει εκτός από την παραβατική συμπεριφορά του Φιλίππου έναντι της Αθήνας και των άλλων ελληνικών πόλεων, την σχέση που υπήρχε ανάμεσα στο αθηναϊκό ακροατήριο και τους ρήτορες, που κάθε φορά λάμβαναν το λόγο στην Εκκλησία του δήμου και πρότειναν συγκεκριμένες πολιτικές. Πρέπει να τονίσουμε ότι στο συγκεκριμένο λόγο ο Δημοσθένης κάνει απευθείας αναφορά στο πρόσωπο του Φιλίππου σ' αντίθεση με τον πρώτο Φιλιππικό, καθώς εδώ τον ονοματίζει σε κάθε παράγραφο του προοιμίου.¹²⁰

Το κύριο θέμα του προοιμίου είναι η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους λόγους των ρητόρων / πολιτικών και στα έργα των Αθηναίων. Αυτή η απόσταση μεταξύ των λόγων και των πράξεων σύμφωνα με τον Δημοσθένη έχει ως αιτία όχι μόνο τον φόβο των πολιτικών να παρουσιάσουν εφαρμόσιμες πολιτικές στον αθηναϊκό λαό, αλλά και

¹¹⁶ (Wooten, 2008) 124-125

¹¹⁷ (Wooten, 2008) 125

¹¹⁸ (Wooten, 2008) 125

¹¹⁹ (Δημοσθένης, et al., 2003) 158

¹²⁰ (Wooten, 2008)127

την ίδια την απροθυμία του λαού ν' αναλάβει την δράση, που του αναλογεί. Ο Κ. Τσάτσος¹²¹ παρουσιάζει την κατάσταση αυτή ως μια τυπική ασθένεια του δημοκρατικού πολιτεύματος. Σ' αυτές τις καταστάσεις όλοι έχουν γνώση των άνομων πράξεων, που λαμβάνουν χώρα την εκάστοτε στιγμή, αλλά κανένας δεν είναι διατεθειμένος ν' αναλάβει δράση είτε μέσω των απαιτούμενων προτάσεων είτε μέσω της υλοποίησης αυτών των προτάσεων. Οι πολιτικοί δεν υπηρετούν σωστά τον λαό φοβούμενοι το κόστος και οι πολίτες δεν επιθυμούν να ενεργήσουν φοβούμενοι να χάσουν όλα όσα έχουν κερδίσει μέχρι τότε.

Ο Δημοσθένης λέγοντας όλα αυτά δεν καταφέρεται εναντίον του κοινού του παρουσιάζοντας το ως το μόνο υπεύθυνο, όπως είχε πράξει στον πρώτο Φιλιππικό αλλά τοποθετεί και τον εαυτό του και τους πολιτικούς του φίλους, Ηγήσιππο και Υπερείδη,¹²² στο κάδρο με τους πολιτικούς, που φοβούνται να πάρουν το ρίσκο μιας δυσάρεστης αλλά ίσως και σωτήριας απόφασης για το λαό. Μ' αυτό τον τρόπο επιθυμεί να κερδίσει την εύνοια του κοινού του αλλά και να δείξει την διαφορά μεταξύ αυτών και του Φιλίππου, μεταξύ αυτών που γνωρίζουν, ποια είναι τα δικαιώματα των ανθρώπων και ξέρουν ν' αναγνωρίζουν πότε αυτά παραβιάζονται και μεταξύ των βάρβαρων και απολίτιστων, που δεν τιμούν και δεν υπηρετούν τις συνθήκες που συνομολογούν.¹²³ Η πόλη της Αθήνας σύμφωνα με τον Δημοσθένη έχει την αίσθηση του δικαίου και του πρέποντος και μπορεί να συζητά γι' αυτά σ' αντίθεση με τον Φίλιππο.¹²⁴

Η συχνή αναφορά στο πρόσωπο του Φιλίππου και στις ενέργειες του δεν θα πρέπει να μας παραπλανήσει και να θεωρήσουμε, ότι κεντρικό θέμα του προοιμίου είναι οι ενέργειες αυτές. Το κεντρικό θέμα για τον Δημοσθένη είναι ότι οι λόγοι θα πρέπει να συνοδεύονται και από τις αντίστοιχες πράξεις. Όπως τονίζει και στην τέταρτη παράγραφο η διαφορά τους με τον Φίλιππο είναι, ότι αυτοί μένουν απλώς στα ωραία λόγια και αυτός προχώρα σε πράξεις, που στην πέμπτη παράγραφο αναφέρεται, ότι θα τον οδηγήσουν στην απόκτηση μιας ικανής δύναμης να απειλήσει όλους τους Έλληνες. Στο κλείσιμο του προοιμίου καταλήγει στο τι θα πρέπει να κάνουν όλοι, ώστε να προασπιστούν τα συμφέροντα της πόλης (*πρόσεξιν*)¹²⁵.

¹²¹ (Τσάτσος, 2000) 192

¹²² (Δημοσθένης, et al., 2003) 158

¹²³ (Demosthenes & Woods, 1888) 83

¹²⁴ (Wooten, 2008) 127

¹²⁵ (Δημοσθένης, et al., 2003) 159-160

Έτσι οι Αθηναίοι θα πρέπει ν' αποφασίσουν για μια κατάσταση στην οποία έχουν εισέλθει, καθώς ο Φίλιππος είναι αυτός που σέρνει το χορό των γεγονότων και οι Αθηναίοι θα πρέπει να αποφασίσουν αν απλώς μείνουν στα λόγια για μια ακόμα φορά, με ότι αυτό συνεπάγεται ή αν θα αποφασίσουν να πάρουν τον δύσκολο δρόμο της αντιπαράθεσης με τον Φίλιππο. Η φράση που έχει επιλεγθεί, για να δείξει την κατάσταση που έχουν περιέλθει οι Αθηναίοι, από τον Δημοσθένη βρίσκεται στο τέλος της τρίτης παραγράφου και αναφέρεται στις ενέργειες του Φιλίππου εκείνη την περίοδο, που σίγουρα ήσαν γνωστές στο αθηναϊκό κοινό.¹²⁶

Κλείνοντας με το προοίμιο θα πρέπει να παρατηρήσουμε την συναισθηματική κατάσταση του Δημοσθένη. Ο ρήτορας δίνει την εικόνα ενός ήρεμου και με λογική οργάνωση της σκέψης του ατόμου. Αυτή του η ψυχική ηρεμία και λογική οργάνωση του λόγου του διαφαίνεται στη τρίτη και τέταρτη παράγραφο. Στην τρίτη παράγραφο αναλύει πιο διεξοδικά το συμπέρασμα της δεύτερης παραγράφου σχετικά με το χρέος του ρήτορα έναντι των πολιτών και οδηγείται στη κατασκευή της προτάσεως του. Στην τέταρτη παράγραφο ο Δημοσθένης παρουσιάζει την κατάσταση, που έχει προκληθεί απ' όσα περιέγραψε στη τρίτη και οδηγείται στο ίδιο συμπέρασμα με την δεύτερη παράγραφο. Τα σχόλια από τον Dilts χαρακτηρίζουν τις δυο αυτές παραγράφους ως συμπεράσματα.¹²⁷

Η δομή του προοιμίου είναι τέτοια, που στο επίκεντρο βρίσκεται η τρίτη παράγραφος, με την κριτική τόσο του κοινού όσο και των ρητόρων. Οι παράγραφοι 1 και 2 παρουσιάζουν την δραστηριότητα των ρητόρων και οι παράγραφοι 4 και 5 ασχολούνται με τις αντιδράσεις των πολιτών σ' όλα όσα συμβαίνουν. Η δομή αυτή έχει τα χαρακτηριστικά ενός σχήματος κύκλου, που η τρίτη παράγραφος έχει τη θέση μιας νοηματικής γέφυρας μεταξύ των λόγων από τους ρήτορες και τις μετέπειτα αντιδράσεις του κοινού.¹²⁸

Από την έκτη (6) παράγραφο ξεκινά η διήγηση του λόγου. Στην πρώτη κιόλας παράγραφο παρακολουθήσαμε τον Δημοσθένη να λέει ότι αν και οι Αθηναίοι γνωρίζουν τις ενέργειες του Φιλίππου και την πραγματική τους σημασία, δεν κάνουν όλα όσα πρέπει. Όλα αυτά για τον Δημοσθένη είναι απόδειξη του χαρακτήρα των ρητόρων και του ακροατηρίου και του ανδρισμού τους, ώστε ν' αναλάβουν τις

¹²⁶ (Calhoun, 1933) 8-9

¹²⁷ (Wooten, 2008) 128

¹²⁸ (Wooten, 2008) 128

απαραίτητες αποφάσεις.¹²⁹ Σ' αντίθεση με τα πιο πάνω, ο Δημοσθένης στην έκτη παράγραφο παρουσιάζει να υπάρχουν άτομα στην αθηναϊκή πολιτική σκηνή, που αν και βλέπουν τις ενέργειες του Φιλίππου, θεωρούν ότι δεν στρέφονται εναντίον της Αθήνας, αλλά και ότι είναι και προς το συμφέρον της Αθήνας. Στο τέλος αυτής της άποψης ο Δημοσθένης αφήνει μια λεπτή έκφραση ειρωνείας γι' αυτούς τους Αθηναίους, λέγοντας ότι τους θαυμάζει. Στη συνέχεια της παραγράφου γίνεται φανερή η αντίθεση του μ' αυτές τις απόψεις, καθώς ζητά από το ακροατήριο του, να του επιτραπεί να ακουστούν και οι δικές του απόψεις, που είναι καθαρά εναντίον του Φιλίππου, τον οποίο θεωρεί ως το μεγαλύτερο εχθρό για εκείνη τη στιγμή της πόλης του.

Έτσι η παράγραφος αυτή λειτουργεί από τη μια ως παρουσίαση της βασικής του διαφωνίας και θέσης και απ' την άλλη ως παράκληση για την προσοχή των ακροατών του. Βασικό χαρακτηριστικό της παραγράφου αυτής είναι ο μακροσκελής λόγος του Δημοσθένη, που σ' αντίθεση με τον πρώτο Φιλιππικό δεν επηρεάζεται από τα συναισθήματα του ρήτορα. Η παράγραφος αποτελείται από μια περίοδο, που τα δυο βασικά ρήματα το «θαυμάζω» και το «βούλωμαι» εξυπηρετούν το καθένα από ένα σκοπό. Το πρώτο σε συνδυασμό με τις δευτερεύουσες προτάσεις, που συντάσσονται μαζί του, δημιουργεί την αίσθηση ενός λόγου με βασικό χαρακτηριστικό την αγωνία για όσα παρουσιάζει. Το δεύτερο σε συνδυασμό και αυτό με τις δευτερεύουσες προτάσεις δημιουργεί μια περίοδο, που χαρακτηρίζεται για την αναλυτική έκθεση των βασικών θέσεων του ρήτορα και τη σαφήνεια, που αυτές δίνονται. Έτσι ο Δημοσθένης καταφέρνει να δώσει το συναίσθημα της αγωνίας του για την επικρατούσα κατάσταση και ταυτόχρονα την θέση του με σαφήνεια. Η πολυπλοκότητα αυτής της περιόδου αναδεικνύει τη βαρύτητα της κατάστασης, η αγχωτική παρουσίαση της κατάστασης το ενδιαφέρον του ρήτορα και η σαφήνεια στην έκθεση αυτή την ενημέρωση του ρήτορα για τα τεκταινόμενα.¹³⁰

Επίσης δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός της εκφώνησης του λόγου αυτού σε μια λαϊκή συνέλευση και ότι ο Δημοσθένης αναφερόμενος σ' αυτούς που θεωρούν σύμμαχο το Φίλιππο, απευθύνεται πιθανότατα στους Αισχίνη και Φιλοκράτη, που μάλλον είχαν προηγηθεί στο βήμα και προπαγάνδιζαν υπέρ του Φιλίππου.¹³¹

¹²⁹ (Roisman, 2005) 139

¹³⁰ (Wooten, 2008) 128-129

¹³¹ (Δημοσθένης, et al., 2003) 160-161

Στην έβδομη (7) παράγραφο αρχίζει να διαφαίνεται ο λόγος που ο Δημοσθένης καταφέρεται εναντίον του Φιλίππου και των πρακτικών του. Κάνει αναφορά στα πεπραγμένα του Φιλίππου, έπειτα από την Φιλοκράτειο ειρήνη και την τακτική του έναντι των Αθηναίων. Περιγράφει την παράδοση στους Θηβαίους της Κορώνειας και του Ορχομενού και την καταστροφή των Φωκέων από τον Φίλιππο και την πολιτική του υπέρ των Θηβαίων, που ήσαν εχθροί της Αθήνας. Το πιο σπουδαίο απ' όλα αυτά ήταν ο έλεγχος των στενών των Θερμοπύλων, που έδινε την δυνατότητα διέλευσης στην Στερεά Ελλάδα στο μακεδονικό στρατό.¹³² Μ' αυτά τα λόγια ο Δημοσθένης θέλει να καταδείξει, ότι οι ενέργειες του Φιλίππου είναι σύμφωνες με το προσωπικό συμφέρον του.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο Δημοσθένης στο λόγο του *Περί ειρήνης* και στις παραγράφους 20-21, είχε συμφωνήσει ότι επιτρέπονταν στον Φίλιππο να διαβεί το στενό των Θερμοπύλων, αφού ο ίδιος είχε κάνει ότι περνούσε από το χέρι του για να το εμποδίσει.¹³³

[20] ἴστε γὰρ δήπου τοῦθ' ὅτι νῦν Θηβαῖοι καὶ Φίλιππος καὶ Θετταλοί, οὐχὶ ταῦθ' ἕκαστοι μάλιστ' ἐσπουδακότες, ταῦτὰ πάντες ἔπραξαν: οἷον Θηβαῖοι τὸν μὲν Φίλιππον παρελθεῖν καὶ λαβεῖν τὰς παρόδους οὐκ ἐδύναντο κωλῦσαι, οὐδέ γε τῶν αὐτοῖς πεπονημένων ὕστατον ἐλθόντα τὴν δόξαν ἔχειν: [21] νυνὶ γὰρ Θηβαίοις πρὸς μὲν τὸ τὴν χώραν κεκομίσθαι πέπρακται τι, πρὸς δὲ τιμὴν καὶ δόξαν αἰσχιστα: εἰ γὰρ μὴ παρήλθε Φίλιππος, οὐδὲν ἂν αὐτοῖς κέρδος εἶναι. ταῦτα δ' οὐκ ἐβούλοντο, ἀλλὰ τῷ τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Κορώνειαν λαβεῖν ἐπιθυμεῖν, μὴ δύνασθαι δέ, πάντα ταῦθ' ὑπέμειναν.

(Περί ειρήνης §§20-21)¹³⁴

Στο μεταγενέστερο λόγο του *Περί της παραπροσβείας*, ο Δημοσθένης αναφέρεται στις υποσχέσεις του Φιλίππου και στην πραγματική πολιτική, που ακολούθησε και που τελικά πήρε το μέρος των Θηβαίων.¹³⁵

Στην επόμενη παράγραφο του λόγου ο Δημοσθένης προχωρά σε μια παρουσίαση του ήθους και του χαρακτήρα των Αθηναίων και των αξιών πάνω στις οποίες έχουν γαλουχηθεί και μ' αυτό το τρόπο προσπαθεί να τους εμψυχώσει και να εμψυχήσει όσο το δυνατόν περισσότερη περηφάνεια και αποφασιστικότητα για να πράξουν όλα όσα πρέπει. Άλλωστε σ' αυτό αποσκοπούσε και η αναδρομή στα ιστορικά γεγονότα της προηγούμενης παραγράφου, για να καταδείξει τη διαφορά ήθους αρχικά ανάμεσα

¹³² (Δημοσθένης, et al., 2003) 161

¹³³ (Demosthenes & Woods, 1888) 88

¹³⁴ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg005.perseus-grc1:20-21>

¹³⁵ (Demosthenes & Woods, 1888) 88

στους Αθηναίους και τον Φίλιππο και στην επόμενη ένατη παράγραφο σε σχέση με τους άλλους Έλληνες και συγκεκριμένα με τους Θηβαίους.

Στην ένατη (9) παράγραφο περιγράφει το ηθικό έλλειμα των Θηβαίων, που ακολούθησαν την πολιτική του Φιλίππου και του επέτρεψαν να έχει λόγο στις εσωτερικές τους υποθέσεις και ήσαν διατεθειμένοι να κάνουν το παν για να τον βοηθήσουν να υλοποιήσει τα σχέδια του για κυριαρχία έναντι των άλλων Ελλήνων. Έτσι εδώ ο Δημοσθένης συγκρίνει τους συμπολίτες του με τους άλλους Έλληνες και ειδικότερα με τους Θηβαίους, όπως πιο πριν τους είχε συγκρίνει με τον Φίλιππο. Η σύγκριση και η επισήμανση των διαφορών είναι μια συνηθισμένη τακτική, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη στο ένατο κεφάλαιο του έργου του *Ρητορική*, είτε πρόκειται για έπαινο είτε πρόκειται για ψόγο.¹³⁶

Όπως και πιο πριν επισημάναμε την αλλαγή πλευσης της πολιτικής του Δημοσθένη σε σχέση με τον λόγο του *Περί της Ειρήνης*, έτσι και εδώ επιφυλάσσει μια διαφορετική αντιμετώπιση για τους Θηβαίους. Στις παραγράφους 15 και 18 είχε διαφορετική άποψη για τους Θηβαίους, καθώς επεδίωκε την συμμαχία τους, ενώ οι συμπολίτες του ήσαν εναντίον μιας συμμαχίας μαζί τους. Στο λόγο του εδώ για να κερδίσει την εύνοια του κοινού του δεν διστάζει να καταφερθεί εναντίον των Μεσσηνίων και των Αργείων και της στάσης που κράτησαν απέναντι στους Πέρσες.¹³⁷

[15] καὶ πάντων ἤκιστα (καί μοι μὴ θορυβήσῃ μηδεὶς πρὶν ἀκοῦσαι) Θηβαίους, οὐχ ὡς ἡδέως ἔχουσιν ἡμῖν, οὐδ' ὡς οὐκ ἂν χαρίζοντο Φιλίππῳ, ἀλλ' ἴσασι ἀκριβῶς, εἰ καὶ πάνν φησί τις αὐτοὺς ἀναισθήτους εἶναι, ὅτι, εἰ γενήσεται πόλεμος πρὸς ὑμᾶς αὐτοῖς, τὰ μὲν κακὰ πάνθ' ἔξουσιν αὐτοί, τοῖς δ' ἀγαθοῖς ἐφεδρεύων ἕτερος καθεδεῖται. οὐκ οὐκ προοῖντ' ἂν αὐτοὺς εἰς τοῦτο, μὴ κοινῆς τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς αἰτίας οὔσης τοῦ πολέμου. [16] οὐδέ γ' εἰ πάλιν πρὸς τοὺς Θηβαίους πολεμήσαιμεν δι' Ὀρωπὸν ἢ τι τῶν ἰδίων, οὐδὲν ἂν ἡμᾶς παθεῖν ἡγοῦμαι: καὶ γὰρ ἡμῖν κάκεινοις τοὺς βοηθοῦντας ἂν οἶμαι, εἰς τὴν οἰκείαν εἰ τις ἐμβάλῃ, βοηθεῖν, οὐ συνεπιστρατεύσειν οὐδετέροις. καὶ γὰρ αἱ συμμαχίαι τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον, ὧν καὶ φροντίσειεν ἂν τις, καὶ τὸ πρᾶγμα φύσει τοιοῦτόν ἐστιν [17] οὐκ ἄχρι τῆς ἴσης ἕκαστός ἐστιν εὖνους οὔθ' ἡμῖν οὔτε Θηβαίοις, σῶς τ' εἶναι καὶ κρατεῖν τῶν ἄλλων, ἀλλὰ σῶς μὲν εἶναι πάντες ἂν βούλοινθ' ἔνεχ' αὐτῶν, κρατήσαντας δὲ τοὺς ἐτέρους δεσπότης ὑπάρχειν αὐτῶν οὐδὲ εἷς. τί οὖν ἡγοῦμαι φοβερὸν καὶ τί φυλάσασθαι δεῖν ἡμᾶς; μὴ κοινὴν πρόφασιν καὶ κοινὸν ἔγκλημ' ὁ μέλλων πόλεμος πρὸς ἅπαντας λάβῃ. [18] εἰ γὰρ Ἀργεῖοι μὲν καὶ Μεσσηνιοὶ καὶ Μεγαλοπολίται καὶ τινες τῶν λοιπῶν Πελοποννησίων, ὅσοι ταῦτα τούτοις φρονοῦσι, διὰ τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους ἡμῖν ἐπικηρυκείαν ἐχθρῶς σχήσουσι καὶ τὸ δοκεῖν ἐκδέχεσθαι τι τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων, Θηβαῖοι δ' ἔχουσι μὲν, ὡς λέγουσιν, ἀπεχθῶς, ἔτι δ' ἐχθροτέρως σχήσουσιν, ὅτι τοὺς παρ' ἐκείνων φεύγοντας σῶζομεν καὶ πάντα τρόπον τὴν δυσμένειαν ἐνδεικνύμεθ' αὐτοῖς,

(Περί ειρήνης §§15-18)¹³⁸

¹³⁶ (Wooten, 2008) 129

¹³⁷ (Δημοσθένης, et al., 2003) 162

¹³⁸ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg005.perseus-grc1:15-18>

Στην δέκατη παράγραφο (10) ο Δημοσθένης επανέρχεται στη σύγκριση του Φιλίππου με τους Αθηναίους και πιο συγκεκριμένα το πώς αξιολογεί ο Φίλιππος αυτούς έναντι των άλλων Ελλήνων. Έτσι πετυχαίνει να δώσει έμφαση¹³⁹ σ' όσα είχε πει και πιο πριν και συνεχίζει με τον έπαινο των Αθηναίων κατά την διάρκεια των Μηδικών πολέμων, που οι Αθηναίοι αρνήθηκαν τις προσφορές του Πέρση Βασιλέα αλλά και υπέμειναν και τις συνέπειες ενός πολέμου. Αυτό που έχει σημασία για τον Δημοσθένη είναι να δείξει, ότι οι πρόγονοι τους έμειναν πιστοί στα ιδανικά και στα πιστεύω τους, κάτι που όφειλαν να κάνουν και τώρα στις αιτιάσεις του Φιλίππου.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ένα ατόπημα στο οποίο υπέπεσε ο Δημοσθένης αναφερόμενος στον πατέρα του Φιλίππου, τον Αλέξανδρο τον Α'. Αναφερόμενος σ' αυτόν, ο ρήτορας τον χαρακτηρίζει, ως κήρυκα και όχι ως πρεσβευτή του Μαρδόνιου, κάτι το υποτιμητικό, που μετέφερε τις προτάσεις του Βασιλέα. Ο Δημοσθένης τυφλωμένος από το μίσος του για καθετί το μακεδονικό ξεχνά τη δήλωση του Αλέξανδρου, ότι και αυτός ανήκε στο ελληνικό γένος.¹⁴⁰ Ακόμα ως ένδειξη της φιλελληνικότητας του Αλέξανδρου, ο Δημοσθένης θα έπρεπε να λάβει σοβαρά υπ' όψιν του, το προσωνύμιο «Φιλέλληνας» και τ' ότι έγινε δεκτός ν' αγωνιστεί στους Ολυμπιακούς Αγώνες, κάτι που επιτρέπονταν μόνο σ' Έλληνες.¹⁴¹

Στην δωδέκατη παράγραφο (12) ο Δημοσθένης επανέρχεται στο θέμα της ένατης και τη σύγκριση Φιλίππου και Αθηναίων. Εκθέτει για μια ακόμα φορά το εγκώμιο της πόλης των Αθηνών και την συγκρίνει με τις άλλες ελληνικές πόλεις και πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι δεν έχουν το ηθικό υπόβαθρο να σταθούν ισάξια απέναντι της, καθώς το μόνο που τις ενδιαφέρει είναι το ίδιο όφελος και όχι το κοινό καλό των πόλεων του ελλαδικού χώρου. Άλλωστε, όπως έχει αναφέρει και πιο πάνω καμιά πόλη δεν έχει να επιδείξει τον ηγεμονικό ρόλο, που διετέλεσε η Αθήνα στο παρελθόν – μια υπενθύμιση για το σπουδαίο παρελθόν της πόλης και ταυτόχρονα μια υπόδειξη στους συμπολίτες του για το πώς θα έπρεπε να συμπεριφέρονται οι συμπολίτες του στις απαιτήσεις του Φιλίππου. Με την αντίστιξη των ενεργειών Αθηναίων και Ελλήνων, κάνει ξεκάθαρο γιατί ο Φίλιππος δεν επέλεξε αυτούς για τις άνομες πράξεις του, καθώς τότε θα έπρεπε να κινείται με βάση την ηθική και την δικαιοσύνη. Τα λόγια αυτά απηχούν και την άποψη του Δημοσθένη για τον πραγματικό ρόλο, που όφειλε να

¹³⁹ (Wooten, 2008) 129

¹⁴⁰ (Δημοσθένης, et al., 2003) 162

¹⁴¹ (Τσάτσος, 2000) 194

διαδραματίσει η Αθήνα στον ελλαδικό χώρο, αρκεί να έδειχνε την απαιτούμενη θέληση. Ο Δημοσθένης δεν μπορούσε να δει όμως την διαμορφωμένη κατάσταση ίσως εξαιτίας της αγάπης του για την πόλη του, ίσως για το πάθος του για το δημοκρατικό πολίτευμα και το φόβο του για κατάλυσή του.¹⁴²

Στο τέλος της δωδέκατης παραγράφου ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί ένα ρητορικό σχήμα λόγου. Για να καταστήσει σαφή την επιλογή των Θηβαίων ως συμμάχους από τον Φίλιππο, χρησιμοποιεί το σχήμα κατ' άρσιν και θέσιν. Με το επιχείρημα του, ότι ο Φίλιππος, αν και δεν έχει πάψει, να έχει βλέψεις για θαλάσσια κυριαρχία, προτίμησε τους Θηβαίους, που δεν έχουν να του προσφέρουν την απαιτούμενη ισχύ, για να επιτύχει, για μια ακόμα φορά τονίζει την διαφορά των Αθηναίων έναντι όλων των άλλων σε ηθικό υπόβαθρο. Η άποψη αυτή δίνεται με τρεις αρνητικές προτάσεις, η τελευταία εκ των οποίων αναφέρεται στις δυσκολίες σύναψης της Φιλοκράτειου ειρήνης. Θεωρεί πως ο Φίλιππος δεν ανταποκρίθηκε στο δικό του μέρος της συμφωνίας ως όφειλε. Βέβαια ξεχνά ότι οι φιλομακεδόνες πολιτικοί – Αισχίνης, Φιλοκράτης - ήσαν αυτοί που έταζαν και υπόσχονταν στο αθηναϊκό κοινό ευεργεσίες και όχι ο Φίλιππος.¹⁴³

Με τη δωδέκατη παράγραφο κλείνει μια κυκλική σύνθεση των απόψεων του Δημοσθένη. Το σχήμα κύκλου ανοίγει με την έβδομη παράγραφο, που παρουσιάζονται οι κινήσεις και οι προθέσεις του Φιλίππου. Η όγδοη και η ένατη παράγραφος αποτελούν την αξιολόγηση των Αθηναίων και των υπολοίπων Ελλήνων από μέρους του Φιλίππου. Οι παράγραφοι δέκα και έντεκα παρουσιάζουν μόνο τους Αθηναίους και τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα έναντι όλων των άλλων Ελλήνων και του Φιλίππου. Το σχήμα κύκλου κλείνει στην δωδέκατη παράγραφο με την εκ νέου αναφορά στο τρόπο, που κινείται ο Φίλιππος σε διπλωματικό επίπεδο. Η επιλογή αυτή της τοποθέτησης του Φιλίππου στην αρχή και στο τέλος θέλει να καταδείξει, ότι αυτός είναι ο πραγματικός κίνδυνος, η εξωτερική απειλή για την πόλη τους και όχι η απροθυμία, που επιδεικνύουν οι Αθηναίοι στη λήψη των απαιτούμενων αποφάσεων.¹⁴⁴

Ο Δημοσθένης συνεχίζοντας το λόγο του και την παράθεση των απόψεων του για τη συμμαχία Φιλίππου και Θηβαίων, στη δέκατη τρίτη (13) παράγραφο αναρωτιέται πως ο Φίλιππος, που κατηγορείται από το ρήτορα, επέλεξε να παραδώσει τον Ορχομενό και την Κορώνεια στους Θηβαίους. Μήπως το έκανε παρακινημένος από την αίσθηση

¹⁴² (Δημοσθένης, et al., 2003) 163

¹⁴³ (Δημοσθένης, et al., 2003) 164

¹⁴⁴ (Wooten, 2008) 130

του δικαίου ή μήπως κινούμενος με βάση το συμφέρον του και την επεκτατική του πολιτική; Ο Φίλιππος, σύμφωνα με τον Δημοσθένη, το μόνο που δεν μπορεί να ισχυριστεί είναι ότι δρα σύμφωνα με το δίκαιο και δείχνει τη συμπεριφορά του απέναντι στη Σπάρτη, που με τις ενέργειες του δεν επιτρέπει να υποτάξει τη Μεσσήνη, που είναι κτήση της. Στην πραγματικότητα ο Δημοσθένης κατηγορεί τον Φίλιππο, ότι έχει δυο μέτρα και δυο σταθμά στη άσκηση της πολιτικής του και ότι κινείται πάντα με βάση το συμφέρον του.

Στην παράγραφο αυτή αξίζει να σημειωθεί η χρήση από το Δημοσθένη του σχήματος λόγου *κατά συστροφήν*. Ένα σχήμα λόγου που παρουσιάζει πολλές σκέψεις του ρήτορα σε μια μόνο πρόταση. Πιο συγκεκριμένα στην τελευταία πρόταση της παραγράφου ο Δημοσθένης κάνει αναφορά ταυτόχρονα στο θέμα της Θήβας, της Σπάρτης και των διεκδικήσεων της και της πολιτικής του Φιλίππου και από πού αυτή αφορμάται. Όλα αυτά δείχνουν για μια ακόμα φορά έναν άνθρωπο που έχει συγκροτημένη σκέψη και ένα συγκεκριμένο πλάνο στο λόγο του, που θέλει να υπηρετήσει χωρίς να παραδοθεί στα συναισθήματά του και να προσδώσει στο λόγο του μια αίσθηση ταχύτητας.¹⁴⁵

Στις παραγράφους δεκατέσσερα ως δεκαέξι ο Δημοσθένης προσπαθεί ν' αναιρέσει την άποψη των πολιτικών του αντιπάλων, ότι ο Φίλιππος τα έκανε όλα αυτά και παρέδωσε τις προαναφερθείσες πόλεις, επειδή εξαναγκάστηκε, όταν βρέθηκε αντιμέτωπος με το ιππικό των Θηβαίων και των Θεσσαλών. Στις συγκεκριμένες παραγράφους παρακολουθούμε τη χρήση του σχήματος υποφοράς και ανθυποφοράς. Η υποφορά, όπως είδαμε στην παράγραφο δεκατέσσερα (14), αντιπροσωπεύει την άποψη – απάντηση - των υποστηρικτών του Φιλίππου για το τι ήταν αυτό που τον έσπρωξε να κάνει την συμμαχία με τους Θηβαίους. Η ανθυποφορά, δηλαδή η ανασκευή της άποψης αυτής έρχεται από τον Δημοσθένη στην δέκατη έκτη παράγραφο, που αναφέρει ότι δεν είναι δυνατόν να γίνουν αποδεκτές οι απόψεις αυτές, αφού οι ενέργειες του Φιλίππου δείχνουν ότι λειτουργεί βάσει ενός σχεδίου, που κεντρικός του στόχος είναι η πόλη της Αθήνας.

Στη παράγραφο δεκαπέντε (15) που μεσολαβεί ο Δημοσθένης αναφέρεται στη στάση που κρατά ο Φίλιππος έναντι των Μεσσηνίων και των Αργείων, που τους βοηθά στον αγώνα τους για ανεξαρτησία έναντι της Σπάρτης, προσφέροντας τους κάθε δυνατή δύναμη είτε σε υλικό είτε σ' ανθρώπινο επίπεδο. Αυτό που προξενεί εντύπωση στο

¹⁴⁵ (Wooten, 2008) 131

συγκεκριμένο σημείο είναι η στάση που τηρεί ο Δημοσθένης έναντι των κινήσεων του Φίλιππου. Ο Φίλιππος από τις ενέργειες του δείχνει ότι επιθυμεί να βοηθήσει συμμάχους. Πως είναι δυνατόν να κατακρίνουμε την προσφορά βοήθειας σε συμμάχους και σε φίλους, όταν αυτό επιβάλλεται από το δίκαιο της συμμαχίας; Και οι ίδιοι οι Αθηναίοι, άλλωστε έπραξαν το ίδιο θέλοντας, ν' αποσπάσουν τη συμμαχία αυτών των πόλεων. Έτσι παρακολουθούμε το Δημοσθένη να παρουσιάζει τα θέματα κατά το δικό του συμφέρον, ώστε να κερδίσει την εύνοια του ακροατηρίου του και τον Φίλιππο ως τον μόνον που δεν ενδιαφέρεται για την ειρήνη και το δίκαιο.¹⁴⁶

Παράλληλα με τα πιο πάνω ο Δημοσθένης στη δέκατη έκτη παράγραφο (16) αναπτύσσει ένα ρητορικό συλλογισμό, που έρχεται ν' απαντήσει στα ρητορικά ερωτήματα που τέθηκαν στο τέλος των παραγράφων δεκατρία και δεκαπέντε. Η μορφή του συλλογισμού αυτού σύμφωνα με τον Tarbell¹⁴⁷ έχει την εξής μορφή:

- α) αν ο Φίλιππος δεν είχε νιώσει την απειλή των Θηβαίων
- β) ή θα τους εγκατέλειπε
- γ) ή θα αντιμετώπιζε τους εχθρούς των Θηβαίων (Σπαρτιάτες)

Σύμφωνα με τον Tarbell ο συλλογισμός αυτός έχει τη μορφή, αν το α και το β ήταν αληθή τότε ούτε και το γ θα ήταν αληθές. Όμως το γ είναι αληθές αφού στην πραγματικότητα βοηθά τους αντιπάλους των Θηβαίων. Άρα και το α και το β δεν μπορούν να 'ναι αλήθεια. Μ' αυτό τον τρόπο ο Δημοσθένης επιλέγει να στηρίζει την άποψη του, ότι ο Φίλιππος λειτουργεί πάντα σύμφωνα με το συμφέρον του και το σχέδιο, που έχει καταστρώσει για να φέρει σε δύσκολη θέση την Αθήνα, που είναι στην πραγματικότητα η μόνη πόλη, που στέκεται απέναντι στις επιδιώξεις του, ακόμα και αν φαίνεται ότι εξαναγκάστηκε σε συμμαχία με τους Θηβαίους, όπως αναφέρθηκε στην παράγραφο δεκατέσσερα.¹⁴⁸

Στις επόμενες παραγράφους (17-20) ο Δημοσθένης στρέφει το ενδιαφέρον προς το κοινό των Αθηναίων και δίνει έμφαση στο να διεγείρει τα συναισθήματα ανωτερότητας τους έναντι του Φίλιππου. Αρχικά στην δέκατη έβδομη παράγραφο (17) παρουσιάζεται ο Φίλιππος ως κάποιος που οφείλει τη τωρινή του δύναμη στις κατακτήσεις που έχει κάνει σε βάρος των Αθηναίων (Ποτίδαια – Αμφίπολη) και οι οποίες του εξασφαλίζουν την απαιτούμενη ασφάλεια αλλά και ισχύ για τις επιμέρους κινήσεις του στην περιοχή. Έτσι ο Δημοσθένης χρησιμοποιώντας το στοιχείο της παθοποιίας, επιχειρεί να δείξει

¹⁴⁶ (Δημοσθένης, et al., 2003) 165-166

¹⁴⁷ (Demosthenes. and Tarbell, 1880) 75

¹⁴⁸ (Wooten, 2008) 132

την ανωτερότητα των Αθηναίων έναντι του Φιλίππου ακόμα και τώρα που οι Αθηναίοι δεν βρίσκονται και στην καλύτερη δυνατή στιγμή της ιστορίας τους καθώς αντιμετωπίζουν κατά κύριο λόγο μεγάλα οικονομικά προβλήματα. Η αλήθεια σ' αυτό το επιχείρημα του Δημοσθένη βέβαια είναι ότι ο Φίλιππος δεν φοβόταν την δύναμη της Αθήνας και δεν επέλεγε την άμεση αντιπαράθεση μαζί της αλλά προτιμούσε να την διεμβολίσει στο εσωτερικό της με πλάγιες τακτικές, ώστε να τη κερδίσει ως σύμμαχο με ειρηνικά μέσα.

Στην δέκατη όγδοη (18) παράγραφο συνεχίζεται το ίδιο μοτίβο, που είδαμε και στην όγδοη παράγραφο και παρουσιάζει το Φίλιππο να ετοιμάζει τις κινήσεις του εναντίον των Αθηναίων έχοντας όμως συνειδητοποιήσει ότι και οι Αθηναίοι το γνωρίζουν αυτό και τρέφουν εχθρικά αισθήματα εναντίον του. Αυτό που κάνει εντύπωση στην παράγραφο αυτή είναι η χρήση του επιρρήματος *δικαίως*, που χρησιμοποιείται από τον Δημοσθένη για να δείξει, ότι τα μόνα συναισθήματα που χωρούν στην ψυχή των Αθηναίων και πρέπει να εκδηλώνονται εναντίον του Φιλίππου είναι αυτά του μίσους και της εχθρότητας. Οποιαδήποτε άλλη ένδειξη έναντι του Φιλίππου, που δεν θα είχε ως αποτέλεσμα της τα προαναφερθέντα συναισθήματα θα πρέπει να εκληφθεί ως ένδειξη προδοσίας της πατρίδας. Ακόμα το δεύτερο σημείο που δίνει ο Δημοσθένης είναι ο χαρακτηρισμός των Αθηναίων ως άτομα που σκέπτονται σωστά. Αυτό σε συνδυασμό με τα προηγούμενα δίνει την αίσθηση ότι οι έξυπνοι άνθρωποι επιδιώκουν το κακό των εχθρών τους. Όπως αναφέρει και ο Cecil Wooten¹⁴⁹ αυτή η πρόταση θα μπορούσε να εκληφθεί ως ένας συλλογισμός:

- α) οι έξυπνοι άνθρωποι μισούν τους εχθρούς τους
- β) εσείς είστε έξυπνοι άνθρωποι
- γ) άρα θα πρέπει να μισείτε τον Φίλιππο.

Στη δέκατη ένατη (19) παράγραφο ο Φίλιππος συνεχίζει να παρουσιάζεται ως αυτός που εξετάζει διάφορα πολεμικά σενάρια εναντίον των Αθηναίων, γνωρίζοντας τα συναισθήματα που αυτοί τρέφουν εναντίον του και περιμένει απ' αυτούς να του επιτεθούν πρώτοι σ' απάντηση των σχεδιαζόμενων κινήσεων του, αν βέβαια δεν το πράξει αυτός πρώτος. Στη συνέχεια της παραγράφου ο Δημοσθένης επανέρχεται σε μια άποψη, που διατύπωσε στη δωδέκατη παράγραφο, ότι οι σύμμαχοι του Φιλίππου λειτουργούν και αυτοί με βάση το συμφέρον τους πιστεύοντας, ότι συμμαχώντας μαζί

¹⁴⁹ (Wooten, 2008) 132

του θα πετύχουν το σκοπό τους.¹⁵⁰ Το νέο στοιχείο που προσθέτει ο Δημοσθένης εδώ είναι ότι οι σύμμαχοι του Φιλίππου και πιο συγκεκριμένα οι Θηβαίοι και οι Πελοποννήσιοι λόγω της απληστίας τους και όλων όσων τους έχει τάξει ο Φίλιππος δεν μπορούν να αντιληφθούν τις πραγματικές του προθέσεις αλλά και λόγω της στενότητας της σκέψης τους δεν μπορούν να προβλέψουν το μέλλον αλλά και τις πραγματικές προθέσεις του Φιλίππου. Ο Δημοσθένης παρουσιάζει στα μάτια των Αθηναίων τον Φίλιππο ως έναν άνθρωπο που κινείται με βάση κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο, που μέρους αυτού είναι και η εκμετάλλευση των συμμάχων του προς όφελος του. Δηλαδή είναι σαν να κουνάει το δάκτυλο και να προειδοποιεί όσους επιδιώκουν τη συμμαχία του Φιλίππου, ότι και αυτοί και κατ' επέκταση και η πόλη τους θα πέσουν θύματα της υστεροβουλίας του Φιλίππου.

Για να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στα λεγόμενά του στο τέλος της παραγράφου και για να παραδειγματίσει τους συμπολίτες του, φέρνει ως παραδείγματα της αβλεψίας και της απερισκεψίας των συμμάχων του Φιλίππου τις περιπτώσεις των Μεσσηνίων και των Αργείων, στους οποίους είχε εκφωνήσει ένα λόγο στη Μεσσήνη, όντας μέλος μιας πρεσβείας το 344 π.Χ., που είχε ως αποστολή της όχι μόνο να εμποδίσει την προσάρτηση των πόλεων αυτών αλλά και της Μεγαλόπολης στη συμμαχία του Φιλίππου αλλά και να πετύχει τη προσάρτηση τους στην αθηναϊκή συμμαχία.¹⁵¹ Έτσι το κύριο νόημα, που προσπαθεί να περάσει ο Δημοσθένης στο ακροατήριο του, είναι ότι ο Φίλιππος θεωρεί τους συμμάχους ανόητους και υποχείρια του, άρα και ότι είναι ανίκανοι να κατανοήσουν τις πραγματικές του προθέσεις και γι' αυτό πήγε ο ίδιος ως πρέσβης στους Πελοποννησίους για να τους προειδοποιήσει.¹⁵² Έτσι ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί για μια ακόμα φορά το στοιχείο της ποιοτικής υπεροχής των Αθηναίων έναντι των άλλων Ελλήνων, αυτή τη φορά όμως στην πνευματική τους ικανότητα. Στο τέλος της παραγράφου που αναφέρεται στους Πελοποννησίους, τους χαρακτηρίζει ως ένα λαό που η νοητική του λειτουργία είναι περιορισμένη και που αν ο λόγος του είχε σ' αυτούς το επιθυμητό αποτέλεσμα τότε και οι Αθηναίοι, που χαρακτηρίζονται για την διανοητική τους λειτουργία, θα μπορούσαν να κατανοήσουν μέσα από το λόγο αυτό τις πραγματικές προθέσεις του Φιλίππου και θα πάρουν τα απαραίτητα μέτρα εναντίον του.¹⁵³

¹⁵⁰ (Wooten, 2008) 132

¹⁵¹ (Δημοσθένης, et al., 2003) 167

¹⁵² (Wooten, 2008) 132-133

¹⁵³ (Wooten, 2008) 133

Οι παράγραφοι είκοσι (20) έως και είκοσι πέντε (25) αποτελούν ένα κομμάτι από το λόγο, που πριν λίγο ο Δημοσθένης ανέφερε ότι είχε εκφωνήσει κατά την επίσκεψή του στη Μεσσήνη. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργεί ως μια ανακεφαλαίωση του λόγου αυτού και έχει την εξής δομή: α) στις παραγράφους 20 έως 22 αναφέρεται στις αυταπάτες, που είχαν οι κάτοικοι της Ολύνθου σχετικά με αυτά, που τους έταζε ο Φίλιππος και στο τραγικό τέλος τους β) στην παράγραφο 22 κάνει αναφορά και στο θέμα των Θεσσαλών και την κατάληξή τους, όταν ο Φίλιππος έδωχνε τους τυράννους και εγκαθιστούσε το θεσμό της δεκαρχίας αλλά και την αφαίρεση των προσόδων τους όταν τους αποκαθιστούσε στην Αμφικτιονία γ) Στην παράγραφο 23 προειδοποιεί να προσέξουν και να μην επιτρέψουν να πιαστούν αφελείς, όπως οι Ολύνθιοι και οι Θεσσαλοί, γιατί θα έχουν και αυτοί την ίδια κατάληξη και δ) στις παραγράφους 24-25 προσπαθεί να καλλιεργήσει την δυσπιστία στο πρόσωπο του Φιλίππου, καθώς θεωρεί ότι είναι το μόνο μέσο των γνωστικών ανθρώπων για να αντιμετωπίσουν τους τυράννους.¹⁵⁴

Πιο συγκεκριμένα βλέπουμε τον Δημοσθένη να κάνει μια αναδρομή στα γεγονότα της πρόσφατης ιστορίας που συνδέονται με τον Φίλιππο και την δράση του. Αρχικά στην εικοστή παράγραφο γίνεται αναφορά στην πόλη του Ανθεμούντα, που βρίσκονταν στη Χαλκιδική και την οποία αφού ο Φίλιππος την κυριεύσε την έδινε στους Ολυνθίους ως αντάλλαγμα για να τους προσεταιριστεί στο πόλεμο εναντίον της Αθήνας.¹⁵⁵ Έπειτα αναφέρεται στην Ποτεΐδαια, μια πόλη που ήταν αποικία των Κορινθίων στη περιοχή της Χαλκιδικής, αλλά ταυτόχρονα ήταν και σύμμαχος της Αθήνας. Η αποστασία της πόλης αυτής κατά το 432 π.Χ. ήταν μια από τις αφορμές για τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Το 430 οι Αθηναίοι την ανακατέλαβαν και το 382 ανήκε στην Ολυνθο αλλά το 364 ο στρατηγός Τιμόθεος την ανακατέλαβε για λογαριασμό της Αθήνας, όμως το 364 ο Φίλιππος την κυριεύσε προσφέροντας τη στους Ολυνθίους.¹⁵⁶ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε τον όρο που χρησιμοποιεί ο Δημοσθένης για τους κατοίκους που εκδιώχθηκαν από την Ποτεΐδαια. Τους χαρακτηρίζει ως αποίκους και όχι ως κληρούχους, που είχαν εγκατασταθεί από τον στρατηγό Τιμόθεο. Η επιλογή αυτή θέλει να καταδείξει το μεγάλο χρονικό διάστημα που βρίσκονταν εκεί οι Αθηναίοι άποικοι και πόσο γρήγορα εκδιώχθηκαν από τις θέσεις τους από τον Φίλιππο. Άλλωστε ο όρος άποικοι είναι πολύ παλαιότερος από το πιο σύγχρονο κληρουχία και η χρήση

¹⁵⁴ (Δημοσθένης, et al., 2003) 167-168

¹⁵⁵ (Δημοσθένης, et al., 2003) 168

¹⁵⁶ (Δημοσθένης, et al., 2003) 168

του σ' ένα συμβουλευτικό λόγο δεν θα προξενούσε σύγχυση στο ακροατήριο σε σχέση μ' ένα πιο σύγχρονο που χρησιμοποιούνταν κυρίως σ' επίσημα έγγραφα.¹⁵⁷

Στην παράγραφο είκοσι ένα (21) ο Δημοσθένης συνεχίζει την αναφορά του στους κατοίκους της Ολύνθου και τη κατάληξη που είχε γι' αυτούς η συμμαχία με τον Φίλιππο. Συγκεκριμένα αναφέρεται στον Λασθένη και τον Ευθυκράτη, που πρόδωσαν τους συμπολίτες τους και παρέδωσαν την πόλη της Ολύνθου στο Φίλιππο και όριζαν μάλιστα και σε ποια τιμή θα πουληθούν οι κάτοικοι της Ολύνθου ως δούλοι.¹⁵⁸ Γι' αυτούς ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στο λόγο του *Περί των εν Χερωνήσω* στην παράγραφο 42, που αναφέρει ότι ακόμα και όσοι βοηθούν τον Φίλιππο στη συνέχεια τιμωρούνται. Βέβαια και οι δυο αυτοί άνδρες επέζησαν και μάλιστα ο Ευθυκράτης μετά τη μάχη της Χαιρώνειας προτάθηκε από τον Δημάδη για το αξίωμα του πρόξενου των Αθηναίων, όμως ο Υπερείδης αντιτάχθηκε σ' αυτή την πρόταση κατηγορώντας τον για όσα είχε πράξει στην Όλυνθο.¹⁵⁹

Στη συνέχεια της παραγράφου ο Δημοσθένης προβαίνει στη χρήση ενός γνωμικού για να προειδοποιήσει τις δημοκρατικές πόλεις, να μην έχουν σχέσεις με τυράννους.¹⁶⁰ Πιο συγκεκριμένα ο Δημοσθένης περιγράφει το πώς οι τύραννοι φοβούνται το πνεύμα ελευθερίας, που υπάρχει σε γειτονικές τους πόλεις και το φόβο τους μήπως επηρεάσει και την δική τους επικράτεια. Έτσι όταν επιθυμεί να κυριεύσει μια απ' αυτές τις πόλεις ο Φίλιππος, ο βασικός του αντίπαλος ακόμα και μετά την επικράτησή του είναι αυτό το πνεύμα ελευθερίας, που αντιπαλεύει αυτή του την πολιτική, όσο έχει δυνάμεις. Για το λόγο αυτό ο Φίλιππος προτιμά να ελέγχει τους λίγους κατέχοντες εγκαθιστώντας στις πόλεις αυτές ολοκληρωτικά καθεστώτα. Έτσι για μια ακόμα φορά βλέπουμε τον Δημοσθένη, να παρουσιάζει τον Φίλιππο ως τύραννο, που αντιλαμβάνεται την δημοκρατία των Αθηνών ως το μοναδικό του αντίπαλο, που εκτρέφει πολέμιους των ολοκληρωτικών καθεστώτων αλλά και ως τη μόνη πόλη που θα στραφούν οι κατακτημένες πόλεις ώστε να κερδίσουν την ελευθερία τους πίσω.¹⁶¹

Κάνοντας αναφορά στα γεγονότα αυτά για μια ακόμα φορά, παρακολουθούμε τον Δημοσθένη να μιλά στους Μεσσήνιους για τους Θεσσαλούς και την αντιμετώπιση τους από τον Φίλιππο στην παράγραφο είκοσι δύο. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στο Θεσσαλικό ζήτημα που αντιμετώπισε ο Φίλιππος. Το 356 και το 352 π.Χ. ο Φίλιππος

¹⁵⁷ (Worthington, 2000) 235-236

¹⁵⁸ (Δημοσθένης, et al., 2003) 169

¹⁵⁹ (Τσάτσος, 2000) 227

¹⁶⁰ (Δημοσθένης, et al., 2003) 169

¹⁶¹ (Τσάτσος, 2000) 228

έσπευσε να βοηθήσει τους Θεσσαλούς Αλευάδες εναντίον του τυράννου των Φερών και των συμμάχων τους Φωκέων. Τότε εκμεταλλεύτηκε την ιδιότητα του ως αρχηγός του θεσσαλικού στρατού και εισέπραττε τα τέλη από τα έσοδα των θεσσαλικών λιμένων.¹⁶² Παράλληλα ο Φίλιππος εγκατέστησε μια δεκαρχία, που ασκούσε την κεντρική εξουσία και μια τετραρχία, που ασκούσε την εξουσία στη διαιρεμένη στα τέσσερα θεσσαλική ομοσπονδία.¹⁶³ Αναφορά στο συγκεκριμένο θέμα κάνει και στην παράγραφο είκοσι τρία του Γ' Φιλιππικού λόγου.

Στη συνέχεια του λόγου του προς τους Μεσσήνιους ο Δημοσθένης πλέον απευθύνεται ευθέως προς αυτούς και τους καλεί στις παραγράφους είκοσι τρία και είκοσι τέσσερα, ν' αντισταθούν στον Φίλιππο και τις επιδιώξεις του αν έστω και λίγο είναι έξυπνοι. Ταυτόχρονα τους τονίζει ότι το μόνο αξιόπιστο όπλο για να το πετύχουν αυτό είναι η δυσπιστία έναντι στις υποσχέσεις του. Πρέπει να σημειωθεί το πόσο έξυπνα ο Δημοσθένης μεταχειρίζεται το λόγο στο συγκεκριμένο σημείο για να κερδίσει το ενδιαφέρον των ακροατών του. Το «όπλο» της δυσπιστίας επιλέγει να το τοποθετήσει στο τέλος της εικοστής πέμπτης παραγράφου για να κερδίσει σε αγωνία, αφού στο τέλος της εικοστής τέταρτης παραγράφου έχει κάνει αναφορά σ' όλα εκείνα τα όπλα, που χρησιμοποιούν οι πόλεις για να αντιμετωπίσουν τους εισβολείς, αλλά σύμφωνα με το Δημοσθένη δεν έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Κλείνοντας το λόγο του προς τους Μεσσήνιους ο Δημοσθένης φθάνει στη κεντρική του ιδέα, ότι οι στενές σχέσεις με τους τυράννους έχουν μόνο τις ολέθριες καταστροφές ως αποτέλεσμα για όσους τους εμπιστεύονται. Για μια ακόμα φορά γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχουν δυο διαφορετικές κοσμοθεωρίες, που η μια μάχεται την άλλη. Δεν πρόκειται για σύγκρουση συμφερόντων αλλά για μια σύγκρουση αξιακών συστημάτων και το πιο απ' αυτά θα επικρατήσει στο τέλος.¹⁶⁴

Με τη παράγραφο είκοσι πέντε (25) κλείνει ο λόγος του Δημοσθένη προς τους Μεσσήνιους. Το τμήμα αυτό από το συγκεκριμένο λόγο χαρακτηρίζεται ως μια αποστροφή του Δημοσθένη, που έχει ως σκοπό να δημιουργήσει ένα συναισθηματικό αντίκτυπο στο ακροατήριο του, που με την χρήση των απλών επικοινωνιακών καναλιών μεταξύ πομπού και δέκτη δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα.¹⁶⁵ Παρακολουθούμε το Δημοσθένη μ' ένα ιδιοφυή τρόπο να προσπαθεί

¹⁶² (Δημοσθένης, et al., 2003) 169

¹⁶³ (Τσάτσος, 2000) 199

¹⁶⁴ (Δημοσθένης, et al., 2003) 170-171

¹⁶⁵ (Wooten, 2008) 133

να κάνει τους Αθηναίους, που χαρακτηρίζονται για την εξυπνάδα τους, να κατανοήσουν το κίνδυνο που διατρέχουν, όχι όμως φέρνοντας τους απευθείας αντιμετώπους με τον εχθρό, αλλά παρουσιάζοντας τους ένα παρόμοιο γεγονός με τους κατώτερους στην διανοητική ικανότητα Μεσσήνιους και τον τρόπο που αυτοί ενήργησαν.¹⁶⁶ Για να το πετύχει αυτό ο Δημοσθένης από την εικοστή κιόλας παράγραφο κάνει χρήση δύο ρητορικών ερωτημάτων και στο σύνολο του μικρού αυτού λόγου επτά τέτοιων, ώστε να πετύχει τη συναισθηματική φόρτιση του ακροατηρίου. Μέχρι τώρα στο λόγο η χρήση της απευθείας αναφοράς στο κοινό ήταν περιορισμένη¹⁶⁷. Με τον τρόπο αυτό ο Δημοσθένης επιχειρεί μ' ένα συλλογισμό, που βασίζεται στη μέθοδο της αναλογίας, να κάνει τους Αθηναίους να μπουν στη θέση των Μεσσηνίων και να αποφασίσουν τις ενέργειες τους ανάλογα.

Στην παράγραφο είκοσι έξι (26) ο Δημοσθένης επανέρχεται στους ακροατές του και με ειλικρίνεια δηλώνει ότι το αποτέλεσμα της πρεσβείας προς τους Μεσσήνιους δεν ήταν το επιθυμητό. Πράγματι οι Μεσσήνιοι δεν πείστηκαν από τα λόγια του Δημοσθένη και προτίμησαν να προσδεθούν στο άρμα του Φιλίππου για να πετύχουν τους στόχους τους έναντι της Σπάρτης. Η επιλογή αυτή ακόμα και στο Δημοσθένη φαίνεται λογική, αφού η Αθήνα δεν μπορούσε να τους υποστηρίξει επαρκώς και μάλιστα εναντίον της μόνης δύναμης που ήταν φίλα προσκείμενη, της Σπάρτης. Απ' την άλλη ο Φίλιππος τους υποστήριζε και σε υλικό επίπεδο αλλά και σε οικονομικό.

Στη παράγραφο είκοσι επτά (27) εκφράζεται η άποψη του Δημοσθένη πλέον ξεκάθαρα ότι δεν ένωσε έκπληξη για την απόφαση των Πελοποννησίων, καθώς αυτοί δεν είχαν την απαραίτητη γνώση για τις ενέργειες του Φιλίππου και τα σχέδια του. Αυτό που εκπλήσσει τον Δημοσθένη και το δηλώνει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο είναι η νοοτροπία που επιδεικνύουν μέχρι τώρα οι συμπολίτες του. Εκφράζει την απορία του πως οι Αθηναίοι, που μέσα από την ενημέρωση, που τους παρέχεται από τους ρήτορες δεν μπορούν ν' αντιληφθούν τις πραγματικές προθέσεις του Φιλίππου, αλλά μένουν απαθείς, απολαμβάνοντας απλώς την καθημερινότητα και ότι αυτή τους προσφέρει, χωρίς ν' ανησυχούν για τις πραγματικές επιδιώξεις του Φιλίππου. Από τη μια παρακολουθούμε τον Δημοσθένη να εξαίρει τους συμπολίτες του για τον τρόπο σκέψης τους έναντι των άλλων Ελλήνων και απ' την άλλη μ' ένα έμμεσο τρόπο να τους κατηγορεί για έλλειψη διορατικότητας και για κωλυσιεργία στη λήψη αποφάσεων

¹⁶⁶ (Macdowell, 2009) 331

¹⁶⁷ (Wooten, 2008) 133

σχετικών με την ασφάλεια της πόλης, επειδή φοβούνται, ότι θα απωλέσουν όλες τις απολαύσεις του παρόντος προς όφελος του μέλλοντος τους.

Στην εικοστή όγδοη παράγραφος (28) η πρώτη πρόταση αναφέρεται για μια ακόμα φορά στην διανοητική υπεροχή των Αθηναίων, όπως είχε κάνει και στην δέκατη όγδοη παράγραφο αναφερόμενος στο πως αντιμετωπίζει ο Φίλιππος τους Αθηναίους. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί σωστό ότι σ' αυτό το σημείο ο Δημοσθένης συνεχίζει την σύγκριση με τους Πελοποννησίους.¹⁶⁸ Στην παράγραφο αυτή δημιουργείται ένα πρόβλημα σχετικό με το ποιοι βρίσκονται στη συγκεκριμένη συνέλευση και περιμένουν να λάβουν την απόφαση των Αθηναίων. Μετά το ρήμα *λέξω* πολλοί εκδότες τοποθετούν την λέξη ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ και θεωρούν ότι ο Δημοσθένης διάβασε αυτή την απόφαση στους απεσταλμένους στο συγκεκριμένο σημείο του λόγου του.¹⁶⁹ Άλλοι πάλι θεωρούν ότι η απάντηση δεν διαβάστηκε παρά μόνο μετά την εκφώνηση του λόγου του¹⁷⁰ ή ότι ο Δημοσθένης άφησε τη θέση του για την εκφώνηση της απόφασης σε κάποιον άλλο ρήτορα, κάτι που όμως δεν ισχύει λόγω της επιλογής του α' ρηματικού προσώπου.¹⁷¹

Ακόμα η φράση *περι μὲν δὴ τῶν ἡμῖν πρακτέων καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς ὕστερον βουλευσέσθε, ἂν σωφρονήτε: ἃ δὲ νῦν*, δημιουργεί το ερώτημα για το ποιοι ἦσαν αυτοί που παρευρίσκονταν στη συνέλευση και ποιους εκπροσωπούσαν. Ο Λιβάνιος στην υπόθεση του κάνει αναφορά για την παρουσία δύο ξένων πρεσβειών. Η μία ἦταν από τις πόλεις της Πελοποννήσου, που ζητούσαν βοήθεια για ν' αντιμετωπίσουν την Σπάρτη και η ἄλλη από τον Φίλιππο, που διαμαρτύρονταν, ότι οι Αθηναῖοι τον συκοφαντούσαν στην Πελοπόννησο, ότι εἶχε δώσει ψεύτικες υποσχέσεις, ενώ στην πραγματικότητα αυτοί που παραπλανούσαν το λαό ἦταν ο Αισχίνης και ο Φιλοκράτης. Γενικά για το θέμα αυτό ἔχουν διατυπωθεῖ αρκετές απόψεις: ο Weil δέχεται ότι ἦταν παρούσα μόνο η αποστολή του Φιλίππου, ο Croiset και αυτός δεν δέχεται την παρουσία της πελοποννησιακῆς αποστολῆς ἀλλὰ δεν δέχεται και χωρίς επιφυλάξεις την παρουσία της μακεδονικῆς αποστολῆς, οι Schaefer και Franke θεωρούν ότι οι απεσταλμένοι αυτοί βρίσκονταν στην Αθήνα, ἀλλὰ δεν ἦταν παρόντες στη συνέλευση αὐτή.¹⁷² Επιπλέον υπάρχει και η ἄποψη του Calhoun, ότι η πρεσβεία αὐτή εκπροσωπεί την πόλη της Σπάρτης, που το τελευταῖο διάστημα ἔχει αναπτύξει διπλωματικές σχέσεις με την πόλη της Αθήνας και μ' αυτό τον τρόπο ζητά να ενημερωθεῖ για τις πρακτικῆς του

¹⁶⁸ (Wooten, 2008) 134

¹⁶⁹ (Wooten, 2008) 134

¹⁷⁰ (Demosthenes. and Tarbell, 1880) 77

¹⁷¹ (Macdowell, 2009) 331 σημ. 31

¹⁷² (Δημοσθένης, et al., 2003) 173-174

Φιλίππου, που απειλούν την ακεραιότητά της και ταυτόχρονα την αποστολή κάποιας βοήθειας.¹⁷³

Η δική μας άποψη όπως αναφέρθηκε και στη σελίδα 37 είναι ότι μόνο η πρεσβεία από τον Φίλιππο παρευρίσκεται και σ' αυτή απευθύνεται ο Δημοσθένης. Την άποψη αυτή την στηρίζουμε στο ότι ο Δημοσθένης σε κανένα σημείο του λόγου του δεν κάνει αναφορά για το ποια θα πρέπει να είναι η στάση των Μεσσηνίων και των Αργείων έναντι του Φιλίππου. Επιπλέον ο Δημοσθένης καλεί τους υποστηρικτές του Φιλίππου να δώσουν εξηγήσεις στο λαό για τη στάση τους αυτή κατά τις αιτιάσεις του Φιλίππου, ότι οι Αθηναίοι τον συκοφαντούσαν άδικα.¹⁷⁴

Επίσης μ' αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να δικαιολογηθεί και η απουσία της απάντησης στους πρέσβεις από το λόγο καθώς ο Δημοσθένης δεν θα μπορούσε να γνωρίζει εκ των προτέρων το περιεχόμενο του λόγου του Πύθωνα. Αυτό βέβαια όπως θα δούμε δεν τον εμπόδισε να προετοιμάσει το λόγο του κάνοντας μια επίθεση εναντίον του Αισχίνη. Πληροφορίες για το τι συνέβη στη συγκεκριμένη συνέλευση αντλούμε από τις παραγράφους δεκαοκτώ (18) έως και εικοσιπέντε (25) του λόγου *Περί Αλοννήσου*. Ο Πύθων εκφώνησε ένα λόγο, που κατηγορούσε τους Αθηναίους και τη συμπεριφορά τους έναντι του Φιλίππου και ότι αυτός δεν είχε παραβιάσει τους όρους της συνθήκης του Φιλοκράτη και ήταν έτοιμος να δεχτεί όποιες βελτιωτικές κινήσεις επιθυμούσαν οι Αθηναίοι. Το λόγο αυτό ακολούθησε ο Δημοσθένης, που επιτέθηκε στο Φίλιππο και είναι αυτό που γνωρίζουμε ως Δεύτερο Φιλιππικό και έπειτα ο Αισχίνης, που υποστήριξε την πολιτική του Φιλίππου. Έπειτα απ' αυτούς ακολούθησε ένας από τους πιο σκληρούς πολέμιους του Φιλίππου, ο Ηγήσιππος, που ανέλαβε να δώσει και την απάντηση. Η απάντηση αυτή περιλάμβανε την απαίτηση η πόλη της Αμφίπολης να παραμείνει στην Αθήνα και οι πόλεις που ήταν ελεύθερες και ανεξάρτητες θα πρέπει να παραμείνουν έτσι. Η απόφαση έγινε δεκτή από τον Πύθωνα, ο οποίος γνωρίζοντας ότι μια τέτοια πρόταση δεν μπορούσε να γίνει δεκτή από το Φίλιππο απλώς αρκέστηκε στο να μεταφέρει την απαίτηση αυτή για αλλαγή των όρων της συνθήκης στο Φίλιππο.¹⁷⁵

Επανερχόμενοι στο κείμενο και συγκεκριμένα στην παράγραφο είκοσι εννέα (29), παρατηρούμε το Δημοσθένη να ελαχιστοποιεί σε αρκετό βαθμό την προσπάθεια συναισθηματικού επηρεασμού του ακροατηρίου του. Πλέον στο τμήμα αυτό του λόγου

¹⁷³ (Calhoun, 1933) 16

¹⁷⁴ (Δημοσθένης, et al., 2003) 174

¹⁷⁵ (Macdowell, 2009) 332

του επιτίθεται κατά κύριο λόγο στους πολιτικούς του αντιπάλους, που αρχικά συμμετείχαν μαζί του στην πρεσβεία – τον Νεοπτόλεμο, τον Αριστόδημο και τον Κτησιφώντα¹⁷⁶ - που στάλθηκε στη Μακεδονία για την ειρήνη του Φιλοκράτη και έπειτα στον Αισχίνη και το Φιλοκράτη, που με κάθε δυνατό μέσο υπερασπίστηκαν την συνθήκη αυτή.

Αυτό που εντυπωσιάζει στην παράγραφο αυτή είναι η χρήση του υπερβατού σχήματος από τον Δημοσθένη.

[29] οὔτε γὰρ αὐτὸς ἂν ποθ' ὑπέμεινα πρεσβεύειν, οὔτ' ἂν ὑμεῖς οἴδ' ὅτι ἐπαύσασθε πολεμοῦντες, εἰ τοιαῦτα πράξουν τυχόντ' εἰρήνης Φίλιππον ᾤεσθε: ἀλλ' ἦν πολὺ τούτων ἀφεστηκότα τὰ τότε λεγόμενα. καὶ πάλιν γ' ἑτέρους καλεῖν. τίνας; τοὺς ὅτ' ἐγὼ γεγονυίας ἤδη τῆς εἰρήνης ἀπὸ τῆς ὑστέρας ἤκων πρεσβείας τῆς ἐπὶ τοὺς ὄρκους, αἰσθόμενος φενακίζομένην τὴν πόλιν, προὔλεγον καὶ διεμαρτυρόμην καὶ οὐκ εἶων προέσθαι Πύλας οὐδὲ Φωκέας, [30] λέγοντας ὡς ἐγὼ μὲν ὕδωρ πίνων εἰκότως δύστροπος καὶ δύσκολός εἰμί τις ἄνθρωπος, Φίλιππος

(Φιλιππικός Β', §29)¹⁷⁷

Πρόκειται για ένα υπερβατό σχήμα που εντυπωσιάζει με το μέγεθος του και χαρακτηρίζεται ως το πιο βίαιο υπερβατό σχήμα που έχει μεταχειριστεί ο Δημοσθένης στους λόγους του. Το άρθρο *τοὺς* διαχωρίζεται από την μετοχή *λέγοντας*, που προσδιορίζει, από είκοσι εννέα λέξεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία έντασης και αγωνίας στους ακροατές για το ποιοι είναι αυτοί που μέμφεται ο Δημοσθένης ως τους μόνους υπεύθυνους της τωρινής κατάστασης. Επιπλέον η επιλογή του υπερβατού αυτού σχήματος δίνει την δυνατότητα στο ρήτορα με τη χρήση ενός πολυσύνδετου σχήματος - *προὔλεγον καὶ διεμαρτυρόμην καὶ οὐκ εἶων* - να παρουσιάσει τη δική του δράση, που ήταν αντίθετη με όσα περιγράφει πιο πάνω. Έτσι ο Δημοσθένης δράττει την ευκαιρία να παρουσιάσει τη δική του πολιτική παρουσία ενώ ταυτόχρονα αφήνει τους συμπολίτες του με την αγωνία ποιοι είναι οι υπεύθυνοι. Ακόμα ο Δημοσθένης προσπαθεί με τη χρήση του υπερβατού σχήματος να δείξει τη διαφορά των λεγόμενων απ' αυτούς τους άντρες και των τελικών τους πράξεων.¹⁷⁸

Στην παράγραφο τριάντα (30) και τριάντα ένα (31) ο Δημοσθένης πλέον αναλύει ακριβώς τις πολιτικές του θέσεις, τις οποίες εξέφρασε έπειτα από την αποστολή της δεύτερης πρεσβείας στον Φίλιππο. Παρακολουθούμε τον Δημοσθένη να προβάλλει το

¹⁷⁶ (Δημοσθένης, et al., 2003) 175

¹⁷⁷ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg006.perseus-grc1:29>

¹⁷⁸ (Wooten, 2008) 135

ήθος του ως πολιτικός παρά τις φήμες που υπάρχουν γι' αυτόν ότι είναι υδροπότης. Ο χαρακτηρισμός αυτός κατά την εποχή εκείνη ήταν ιδιαίτερα υποτιμητικός και ο Φιλοκράτης ήταν αυτός, που χαρακτήρισε πρώτος τον Δημοσθένη έτσι¹⁷⁹. Πρέπει να τονίσουμε εδώ, ότι ο Δημοσθένης προσπαθεί με τα λεγόμενα του στην παράγραφο αυτή να τονίσει, ότι αυτός δεν συμφωνούσε με όσα είχαν έρθει προς συμφωνία από το Φίλιππο στην εκκλησία του δήμου. Όμως κάτι τέτοιο δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, καθώς και ο Δημοσθένης παρά τις αντιρρήσεις του για τους όρους της Φιλοκράτειας ειρήνης τελικά συμφώνησε και θεώρησε απαραίτητο να διατηρηθεί με οποιοδήποτε τρόπο.

Ἐν μὲν οὖν ἔγωγε πρῶτον ὑπάρχειν φημί δεῖν, ὅπως, εἴτε συμμάχους εἴτε σύνταξιν εἴτ' ἄλλο τι βούλεται τις κατασκευάζειν τῇ πόλει, τὴν ὑπάρχουσαν εἰρήνην μὴ λύων τοῦτο ποιήσει, οὐχ ὡς θαυμαστὴν οὐδ' ὡς ἀξίαν οὖσαν ὑμῶν: ἀλλ' ὅποια τίς ποτ' ἐστὶν αὐτῆ, μὴ γενέσθαι μᾶλλον εἶχε τοῖς πράγμασι καιρὸν ἢ γεγενημένη νῦν δι' ἡμᾶς λυθῆναι: πολλὰ γὰρ προείμεθα, ὧν ὑπαρχόντων τότε ἂν ἢ νῦν ἀσφαλέστερος καὶ ῥάων ἦν ἡμῖν ὁ πόλεμος.

(Περὶ Ειρήνης, §13)¹⁸⁰

Αυτό που επιχειρεί ο Δημοσθένης με την παρουσίαση μόνο των αρνητικών και καταστρεπτικών θέσεων των αντιπάλων του είναι η δημιουργία ενός κατάλληλου κλίματος στο ακροατήριο του, ώστε να κερδίσει την εύνοια του και να είναι πιο εύκολο γι' αυτόν να το επηρεάσει και να το καθοδηγήσει – χειραγωγήσει. Αυτή του η προσπάθεια φαίνεται και από τη χρήση του εκ παραλλήλου σχήματος στο τέλος της τριακοστής πρώτης παραγράφου (31), που με εμφατικό τρόπο τονίζει, πως θα μιλήσει με παρρησία χωρίς να αποκρύψει τίποτα σ' αντιδιαστολή με τους πολιτικούς του αντιπάλους.¹⁸¹

ἐγὼ νῆ τοὺς θεοὺς τάληθῆ μετὰ παρρησίας ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς καὶ οὐκ ἀποκρύψομαι:

(Φιλιππικός Β', §31)¹⁸²

Η τριακοστή δεύτερη (32) παράγραφος συνεχίζει να παρουσιάζει το ήθος του πολιτικού και ανθρώπου Δημοσθένη που δεν επιδιώκει με κανένα τρόπο να πέσει στο

¹⁷⁹ (Δημοσθένης, et al., 2003) 175

¹⁸⁰ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg005.perseus-grc1:13>

¹⁸¹ (Δημοσθένης, et al., 2003) 177

¹⁸² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg006.perseus-grc1:31>

στο επίπεδο των συνομιλητών του. Η συγκεκριμένη παράγραφος δημιουργεί προβλήματα τόσο με τη δομή της όσο και με το νόημα της.

[32] οὐχ ἴν' εἰς λαιδορίαν ἐμπεσῶν ἐμαντῶ μὲν ἐξ ἴσου λόγον παρ' ὑμῖν ποιήσω, τοῖς δ' ἐμοὶ προσκρούσασιν ἐξ ἀρχῆς καὶ νῦν παράσχω πρόφασιν τοῦ πάλιν τι λαβεῖν παρὰ Φιλίππου, οὐδ' ἴν' ὡς ἄλλως ἀδολεσχῶ: ἀλλ' οἴομαί ποθ' ὑμᾶς λυπήσειν ἃ Φίλιππος πράττει μᾶλλον ἢ τὰ νυνί:

(Φιλιππικός Β', §32)¹⁸³

Ὡς προς τη δομή το σχήμα κατ' ἄρσιν και θέσιν αποτελείται από το εννοούμενο ρήμα *ἐρῶ* και από το *ἀλλ' οἴομαί*. Πιο συγκεκριμένα το σχήμα έχει τη μορφή *οὐχ (ἐρῶ) - ἀλλ' οἴομαί*. Το σχήμα παίρνει τη μορφή αυτή και όχι *οὐχ ἴν' - ἀλλ' (ὅτι) οἴομαί*, γιατί έτσι ο ρήτορας θα έθετε το αναγκαστικό αίτιο μετά το τελικό. Επίσης μετά το *οὐδ'* εννοείται και πάλι το *ἐρῶ* για τη δημιουργία κλιμάκωσης. Το πόσο προσεγμένη είναι η δομή του λόγου στη συγκεκριμένη παράγραφο φαίνεται και στην επιλογή της δοτικής *ἐμαντῶ* για να υπάρξει συμμετρία με τη δοτική *τοῖς δ' ἐμοὶ προσκρούσασιν* της άλλης πρότασης, με την οποία συνδέεται αντιθετικά (*μὲν - δ'*).¹⁸⁴

Ὡς προς τη νοηματική κατανόηση της παραγράφου δυσκολίες συναντώνται στις φράσεις *εἰς λαιδορίαν ἐμπεσῶν* και *ἐμαντῶ μὲν ἐξ ἴσου λόγον παρ' ὑμῖν ποιήσω*. Σχετικά με τη μετοχική φράση υπάρχει διχογνωμία σχετικά με το αν η σημασία της πρέπει να εκληφθεῖ ως παθητική ή ως ενεργητική. Το πιο σωστό είναι η ενεργητική σημασία γιατί πρόκειται για μια μετοχή χρόνου μέλλοντα άρα και συντακτική λειτουργία μιας τελικής μετοχής που δηλώνει το σκοπό. Επίσης ο εμπρόθετος προσδιορισμός δηλώνει την ενέργεια και όχι την κατάσταση, που θα δίνονταν με τον εμπρόθετο προσδιορισμό σε δοτική. Σε σχέση με τη δεύτερη φράση η σημασία που προκρίνεται είναι ότι ο ρήτορας δεν θα επιτρέψει στον εαυτό του να μιλήσει με τον ίδιο τρόπο και όχι ότι δεν θα εκφωνήσει ένα λόγο.¹⁸⁵

Ταυτόχρονα με τα πιο πάνω στην παράγραφο αυτή κυριαρχούν τα στοιχεία της ηθοποιίας και της παθοποιίας. Ηθοποιία γιατί ο Δημοσθένης δηλώνει ότι δεν θα επιτρέψει στον εαυτό του να ακολουθήσει τους αντιπάλους του στον ηθικό τους κατήφορο, αλλά και παθοποιία, γιατί κατηγορεί τους συμπολίτες του, ότι αντιμετωπίζουν τις συνελεύσεις του δήμου ως ένα μέσο ψυχαγωγίας τους, βλέποντας

¹⁸³ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg006.perseus-grc1:32>

¹⁸⁴ (Δημοσθένης, et al., 2003) 177

¹⁸⁵ (Δημοσθένης, et al., 2003) 177

τους ρήτορες να αλληλοϋβρίζονται και όχι με τη δέουσα προσοχή για τα θέματα που συζητούνται.¹⁸⁶

Οι παράγραφοι τριάντα τρία (33) και τριάντα τέσσερα (34) κινούνται στο ίδιο μοτίβο με τον Δημοσθένη να προειδοποιεί τους συμπολίτες του και να προσπαθεί να τους αφυπνίσει για όσα εκείνος βλέπει να έρχονται. Στην τριακοστή τέταρτη παράγραφο πλέον καταφέρεται ανοικτά εναντίον του Αισχίνη χωρίς όμως να τον κατονομάζει δημόσια, καθώς κάτι τέτοιο θα θεωρούνταν αντικοινοβουλευτική τακτική.¹⁸⁷ Συγκεκριμένα τον κατηγορεί ότι κράτησε μια φιλική στάση απέναντι στον Φίλιππο και στα σχέδια του, τα οποία δεν φανέρωσε, ως όφειλε στο λαό, γιατί είχε δωροδοκηθεί από τον βασιλιά της Μακεδονίας. Την ίδια κατηγορία εξαπολύει και στους λόγους του *Περί του στεφάνου* και *Περί της παραπρεσβείας*.

[49] ἐξ ὧν καὶ σαφέστατ' ἄν τις ἴδοι ὅτι ὁ μάλιστα φυλάττων τὴν αὐτοῦ πατρίδα καὶ πλείστ' ἀντιλέγων τούτοις, οὗτος ὑμῖν, Αἰσχίνη, τοῖς προδιδοῦσι καὶ μισθαρνοῦσιν τὸ ἔχειν ἐφ' ὅτῳ δωροδοκήσετε περιποιεῖ, καὶ διὰ τοὺς πολλοὺς τουτωνὶ καὶ τοὺς ἀνθισταμένους τοῖς ὑμετέροις βουλήμασιν ὑμεῖς ἐστὲ σῶοι καὶ ἔμμισθοι, ἐπεὶ διὰ γ' ὑμᾶς αὐτοὺς πάσαι ἂν ἀπωλώλιτε.

(Περί του στεφάνου §49)¹⁸⁸

[207] οὐκοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις, ὡσάκις λόγος γέγονεν περὶ τούτων, καὶ κατηγοροῦντος ἀκούετέ μου καὶ ἐλέγχοντος ἀεὶ τούτους καὶ λέγοντος ἄντικρυς ὅτι χρήματ' εἰλήφασι καὶ πάντα πεπράκασι τὰ πράγματα τῆς πόλεως. καὶ τούτων οὐδεὶς πόποτ' ἀκούων ταῦτ' ἀντεῖπεν οὐδὲ διῆρε τὸ στόμα, οὐδ' ἔδειξεν ἑαυτόν.

(Περί της παραπρεσβείας §207)¹⁸⁹

Αυτή η κατηγορία εναντίον του Αισχίνη γίνεται πλέον φανερή σ' όλους στην παράγραφο (35), που ανοικτά τον κατηγορεί, ότι αυτός ήταν που συμβούλευσε τους Αθηναίους να εγκαταλείψουν τους Φωκείς και τις Θερμοπύλες, με αποτέλεσμα ο Φίλιππος να ελέγχει την περιοχή και οποιαδήποτε στιγμή θελήσει να μπορεί ν' απειλεί την Αθήνα με πόλεμο. Το χαρακτηριστικό της παραγράφου είναι ο μακροπερίοδος λόγος, που χρησιμοποιεί ο Δημοσθένης και είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα των συναισθημάτων, που τρέφει εναντίον του Αισχίνη, καθώς φαίνεται ξεκάθαρα ο θυμός του. Χρησιμοποιεί μια μακρά περιοδική πρόταση, που αρχίζει με μια δευτερεύουσα

¹⁸⁶ (Δημοσθένης, et al., 2003) 178

¹⁸⁷ (Δημοσθένης, et al., 2003) 179

¹⁸⁸ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg018.perseus-grc1:49>

¹⁸⁹ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg019.perseus-grc1:207>

πρόταση, που αποτελείται από τρεις μικρές μονάδες, που ακολουθείται από μια κύρια πρόταση που είναι, επίσης αρκετά απλή, από την οποία εξαρτάται μια πολύ μακρά ερώτηση, που μεγαλώνει και διογκώνεται μέσα από πέντε επίπεδα της υποταγής. Ο Ronnet σημειώνει, ότι αυτό είναι το υψηλότερο επίπεδο της υποτακτικής σύνδεσης που βλέπει κανείς στον Δημοσθένη.¹⁹⁰

Ακόμα στην παράγραφο αυτή βλέπουμε τον Δημοσθένη ν' αναφέρεται στην απραξία των Αθηναίων, όταν ο Φίλιππος απειλούσε τους Φωκείς το 346 π.Χ. ενώ βρίσκονταν σ' εξέλιξη οι διαδικασίες επικύρωσης της μεταξύ τους ειρήνης. Άλλωστε στην τριακοστή παράγραφο ο Δημοσθένης είδαμε να προβάλλει με σθένος την δική του αντίθετη στάση και περισσότερες πληροφορίες για το γεγονός αντλούμε από την παράγραφο πενήντα τρία (53) του λόγου του *Περί της Παραπρεσβείας* και εξήντα ένα έως και εξήντα τρία (61 -63).¹⁹¹

ὅτι ἡγοῦντο, οὐδ' εἰ δεκάκις Φίλιππος αὐτοὺς ἐξήπατα, οὐδέποτε' ἂν τοὺς γ' Ἀθηναίων πρέσβεις Ἀθηναίους ἐξαπατᾶν τολμῆσαι, ἀλλ' εἶναι ταῦτ' ἀληθῆ ἃ οὗτος ἀπήγγελλε πρὸς ὑμᾶς, καὶ τοῖς Θηβαίοις ἤκειν, οὐχ αὐτοῖς ὄλεθρον.

(Περί της Παραπρεσβείας §53)¹⁹²

[61] ἔτι τοίνυν τὸ μηδεμίαν τῶν πόλεων τῶν ἐν Φωκεῦσιν ἀλῶναι πολιορκία μηδ' ἐκ προσβολῆς κατὰ κράτος, ἀλλ' ἐκ τοῦ σπείσασθαι πάντας ἄρδην ἀπολέσθαι, μέγιστόν ἐστι σημεῖον τοῦ διὰ τούτους πεισθέντας αὐτοὺς ὡς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου σωθήσονται ταῦτα παθεῖν: οὐ γὰρ ἐκεῖνόν γ' ἠγνοῦν. φέρε δὴ μοι καὶ τὴν συμμαχίαν τὴν τῶν Φωκέων καὶ τὰ δόγμαθ' ὑφ' ὧν καθεῖλον αὐτῶν τὰ τεῖχη, ἴν' εἰδῆθ' οἷων ὑπαρχόντων αὐτοῖς παρ' ὑμῶν οἷων ἔτυχον διὰ τούτους τοὺς θεοὺς ἐχθροῦς. λέγε. “Συμμαχία Φωκέων καὶ Ἀθηναίων” [62] ἃ μὲν τοίνυν ὑπῆρχε παρ' ὑμῶν αὐτοῖς, ταῦτ' ἐστὶ, φιλία, συμμαχία, βοήθεια: ὧν δ' ἔτυχον διὰ τοῦτον τὸν βοηθῆσαι κωλύσαντα ὑμᾶς, ἀκούσατε. λέγε. “Ὁμολογία Φιλίππου καὶ Φωκέων” ἀκούετ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. ‘ὁμολογία Φιλίππου καὶ Φωκέων,’ φησὶν, οὐχὶ Θηβαίων καὶ Φωκέων, οὐδὲ Θετταλῶν καὶ Φωκέων, οὐδὲ Λοκρῶν, οὐδ' ἄλλου τῶν παρόντων οὐδενός: καὶ πάλιν ‘παραδοῦναι δὲ τὰς πόλεις Φωκέας,’ φησὶ, ‘Φιλίππῳ,’ οὐχὶ Θηβαίοις οὐδὲ Θετταλοῖς οὐδ' ἄλλῳ οὐδενί. [63] διὰ τί; ὅτι Φίλιππος ἀπήγγελλετο πρὸς ὑμᾶς ὑπὸ τούτου ἐπὶ τῇ τῶν Φωκέων σωτηρίᾳ παρεληλυθέναι. τούτῳ δὴ πάντ' ἐπίστευον, καὶ πρὸς τοῦτον πάντ' ἐσκόπουν, πρὸς τοῦτον ἐποίουντο τὴν εἰρήνην. λέγε

¹⁹⁰ (Wooten, 2008) 136

¹⁹¹ (Goodwin, 1862-1865) 330-332

¹⁹² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg019.perseus-grc1:53>

δὴ τὰπίλοιπα. καὶ σκοπεῖτε τί πιστεύσαντες τί ἔπασχον. ἄρα γ' ὅμοι' ἢ παραπλήσι' οἷς οὗτος ἀπήγγελλεν; λέγε. “Δόγματα Ἀμφικτυόνων”

(Περὶ τῆς Παραπρεσβείας §§61-63)¹⁹³

Ο επίλογος του λόγου αυτού (37) ἔχει την τυπική μορφή που μας ἔχει συνηθίσει και στον προηγούμενο Φιλιππικό του λόγο ο ρήτορας. Η λειτουργία εξυπηρετεί ταυτόχρονα στο να ενημερώσει το κοινό του ότι ο λόγος του ἔχει τελειώσει - *νῦν ἱκανῶς εἴρηται* -, να εκφράσει την ἄποψη του, ότι για ὅσα μίλησε πιο πριν και προειδοποίησε τους Αθηναίους, ότι μπορεί να συμβούν αν δεν ενεργήσουν ὅπως πρέπει, εὐχεται να μην συμβούν ποτέ και να γίνει ἔτσι μάντης κακῶν - *μὴ γένοιτ' ὄ* *πάντες θεοί:* - και πως το μόνο που τον ενδιαφέρει εἶναι το καλό της πόλης του και η προστασία αυτής και ὄχι να πάρει εκδίκηση ἀπὸ τους πολιτικούς του αντιπάλους- *οὐδένα γὰρ βουλοίμην ἔγωγ' ἄν, οὐδ' εἰ δίκαιός ἐστ' ἀπολωλέναι, μετὰ τοῦ πάντων κινδύνου καὶ τῆς ζημίας δίκην ὑποσχεῖν.*

Κλείνοντας με το δεύτερο Φιλιππικό λόγο αυτό που μας μένει εἶναι ἴσως μια αἴσθηση του ότι δεν μπορούμε να κατανοήσουμε πλήρως το κεντρικό θέμα, που ἔχει ἐπιλέξει ν' αναπτύξει ο Δημοσθένης. Αυτό συμβαίνει διότι ο λόγος διαχωρίζεται σε τρία φαινομενικά ξένα μεταξύ τους θέματα. Στο πρώτο ο Δημοσθένης αναφέρεται στο τρόπο σκέψης και δράσης του Φιλίππου, στο δεύτερο κάνει μια παρέκβαση στο λόγο του χρησιμοποιώντας μια ἀποστροφή του λόγου του προς τους Πελοποννησίους και στο τρίτο και τελευταίο τμήμα του λόγου του καλεῖ τους συμπολίτες του να ἐπιδιώξουν οι υπεύθυνοι για την Φιλοκράτεια εἰρήνη να λογοδοτήσουν . Ὅλα αυτά μπορεί να μας φαίνονται ξένα μεταξύ τους ἀλλά δεν πρέπει να παραβλέψουμε, ὅτι πάντα το κεντρικό πρόσωπο πίσω ἀπ' ὅλα αυτά τα γεγονότα εἶναι ο Φίλιππος, που για τον Δημοσθένη εἶναι ο πιο θανάσιμος ἐχθρός για την πόλη του.

¹⁹³ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg019.perseus-grc1:61-63>

Κατά Φιλίππου Γ' (IX)

Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση¹⁹⁴

Προοίμιο

Οι πρώτες πέντε παράγραφοι (§§1-5) που αποτελούν το προοίμιο του λόγου κινούνται στην λογική, ότι οι Αθηναίοι δεν κάνουν καμία απολύτως ενέργεια προς υπεράσπισή τους από τον κίνδυνο του Φιλίππου, που κινείται από καθαρά καιροσκοπικά κίνητρα. Ταυτόχρονα καλεί τους συμπολίτες του να τον ακούσουν χωρίς να τον τιμωρήσουν για τις απόψεις του και τις επιθέσεις εναντίον των αντιπάλων του.

Διήγησις

Αποτελείται από τις παραγράφους έξι (6) έως και σαράντα έξι (46) και ξεκινά με την άποψη:

Α. πρώτο θέμα: ότι ο Φίλιππος βρίσκεται σε πόλεμο με την Αθήνα και ότι οι κινήσεις του δεν συμβαδίζουν με τα λόγια του καθώς παραβιάζει τη συνθήκη του Φιλοκράτη (§§6-20).

Β. δεύτερο θέμα: ότι ο Φίλιππος αποτελεί κίνδυνο για όλους τους Έλληνες και ότι τα εγκλήματά του είναι μεγαλύτερα απ' αυτά που διέπραξαν οι ηγεμονίες της Αθήνας, της Σπάρτης και της Θήβας (§§21-35).

Γ. τρίτο θέμα: ο Δημοσθένης εξηγεί ποιο είναι το κίνητρο που ενώνει όλους τους Έλληνες εναντίον του Φιλίππου – το αίσθημα δυσπιστίας εναντίον του. Ταυτόχρονα κάνει αναφορά στην αντίθεση μεταξύ του παρόντος και του παρελθόντος, που είναι αισθητή η παρακμή και η διαφθορά (§§36-46).

Απόδειξις

Το κεντρικό μοτίβο στο σημείο αυτό είναι το τι πρέπει να κάνουν οι Αθηναίοι πλέον. Πιο συγκεκριμένα:

Α. πρώτο θέμα: Ο Φίλιππος είναι πιο επικίνδυνος από τους Σπαρτιάτες (§§47-50)

Β. δεύτερο θέμα: Οι Αθηναίοι πρέπει να αποφύγουν την απευθείας στρατιωτική αντιπαράθεση με τον Φίλιππο αλλά, να υιοθετήσουν την τακτική του ανταρτοπόλεμου (§§51-52).

¹⁹⁴ Για την διαγραμματική αυτή παρουσίαση του λόγου ακολουθείται η δομή που δίνεται από τους Wooten, (2008) & Phillips, (2004) στα αντίστοιχα κεφάλαια.

Γ. τρίτο θέμα: Αναφορά στις υποθέσεις της Ολύνθου, της Ερέτριας και των Ωρεών, και την ανάγκη να ληφθούν τ' απαραίτητα μέτρα ώστε να τιμωρηθούν οι συνεργάτες του Φιλίππου (§§53-69).

Δ. τέταρτο θέμα: Ο Δημοσθένης κλείνει με το συνήθη σ' αυτόν τρόπο τον λόγο του παρουσιάζοντας τις προτάσεις για ν' αρθεί το αδιέξοδο, που έχει περιέλθει η πόλη του. Κάνει λόγο για την ανάγκη συμμαχίας όλων των Ελλήνων εναντίον του κράτους της Μακεδονίας. (§§70-75).

Επίλογος

Εκφράζει την πεποίθησή του, ότι συμβούλευσε ορθά τους συμπολίτες του και ότι όλα αυτά θα είναι προς όφελος των πολιτών της πόλης, αν ψηφιστούν από την Εκκλησία του Δήμου (§76).

Ανάλυση του τρίτου Φιλιππικού λόγου

Το προοίμιο του λόγου αυτού αποτελείται από πέντε παραγράφους. Το περιεχόμενό του αντλείται από την φύση του αντιπάλου και τις ενέργειες αυτού, που είναι αντίθετες προς το συμφέρον της Αθήνας και την απειλούν ευθέως, σύμφωνα με τον Δημοσθένη. Αυτός ο τύπος προοιμίου είναι όμοιος μ' αυτόν του Δευτέρου Φιλιππικού και διαφορετικός απ' του Πρώτου Φιλιππικού, καθώς εκείνος εκθειάζει την προσωπικότητα του ομιλητή. Επιπλέον το προοίμιο του λόγου αυτού χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερα μεγάλη του έκταση αλλά και την περίπλοκη δομή του.¹⁹⁵

Αρχικά στην πρώτη παράγραφο (1) κάνει για μια ακόμα φορά αναφορά στις ενέργειες του Φιλίππου, που παραβιάζουν την Φιλοκράτειο ειρήνη και δημιουργούν ένα κλίμα ανασφάλειας στους Αθηναίους για το ποια θα είναι η επόμενη κίνησή του. Έτσι στην παράγραφο αυτή παρακολουθούμε τον Δημοσθένη να εκθέτει την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί από την επιθετική πολιτική του Φιλίππου. Ταυτόχρονα με την ενημέρωση του κοινού του για το ποιο είναι το θέμα προς συζήτηση - *Φίλιππος, ἀφ' οὗ τὴν εἰρήνην ἐποίησατο, οὐ μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀδικεῖ* - παραθέτει την άποψη του, ότι όλοι οι Έλληνες θα πρέπει να επιληφθούν του θέματος και ν' αντιμετωπίσουν το Φίλιππο τιμωρώντας τον με τον ανάλογο τρόπο - *καὶ λέγειν δεῖν καὶ πράττειν ὅπως ἐκεῖνος παύσεται τῆς ὕβρεως καὶ δίκην δώσει*. Στην τελευταία αυτή φράση θα πρέπει να τονίσουμε την χρήση της λέξεως *ὕβρεως*, που στοχεύει να κινητοποιήσει τους συμπολίτες του χτυπώντας ευαίσθητες χορδές με το να παρουσιάζει το Φίλιππο να λειτουργεί μ' αλαζονικό τρόπο και υπερβαίνοντας την ανθρώπινη φύση του. Έτσι προσπαθεί να τους κινητοποιήσει, ώστε να λάβουν τις απαραίτητες αποφάσεις.¹⁹⁶ Στην παράγραφο αυτή χρησιμοποιεί και ένα ρητορικό τέχνασμα για να δηλώσει ότι αυτή είναι η κοινή επιθυμία όλων των Αθηναίων και των πολιτικών που τους εκπροσωπούν, έστω και αν αυτοί δεν εκφράζουν την άποψη αυτή - *καὶ πάντων οἶδ' ὅτι φησάντων γ' ἄν, εἰ καὶ μὴ ποιοῦσι τοῦτο*. Το αποτέλεσμα της χρήσης αυτού του τρικ είναι να θεωρείται, ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν τον ίδιο εθνικό στόχο του περιορισμού της δράσης του Φιλίππου, αφού ο Δημοσθένης δεν έχει παρουσιάσει ποτέ τις θέσεις των πολιτικών του αντιπάλων¹⁹⁷.

¹⁹⁵ (Wooten, 2008) 142

¹⁹⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 83

¹⁹⁷ (Sealey, 1993) 165

Στο τέλος της παραγράφου χρησιμοποιώντας ένα σχήμα προκατάληψης¹⁹⁸ - *ὁμῆς ἐξ ὧν ὡς φαυλότατ' ἔμελλε τὰ πράγμαθ' ἔξειν, οὐκ ἂν ἡγοῦμαι δύνασθαι χειρὸν ἢ νῦν διατεθῆναι*. - προσπαθεῖ να προδιαθέσει τους συμπολίτες του, παρουσιάζοντας τους τα γεγονότα, τα οποία έχουν φέρει σε δεινή θέση την πόλη τους και πως δεν θα μπορούσαν να είναι χειρότερα. Και ὄντως ο Φίλιππος τώρα απειλούσε όχι μόνο την Χερρόνησο αλλά και το Βυζάντιο.¹⁹⁹

Στη δεύτερη παράγραφο (2) ο ρήτορας τώρα καταφέρεται εναντίον των υποστηρικτῶν του Φιλίππου στο εσωτερικό της πόλης και τους κατηγορεῖ, ὅτι αυτοὶ επέτρεψαν στο Φίλιππο ν' αποκτήσει τέτοια δύναμη. Αρχικά ο Δημοσθένης θεωρεῖ ως υπεύθυνους τους ρήτορες για την κατάσταση αυτή, αφού ὅπως δηλώνει οι περισσότεροι επιθυμοῦν να εἶναι αρεστοί στο κοινό και ν' αποκρύπτουν τα σοβαρά ζητήματα ἀπὸ τους πολίτες. Το καθήκον του ρήτορα σύμφωνα με τον Αριστοτέλη εἶναι: α) να υποδεικνύει το δίκαιο, β) το νόμιμον γ) το συμφέρον δ) το δυνατόν ε) το καλόν και στ) το ευχάριστο.²⁰⁰ Με τη χρήση της φράσης *τινὲς μὲν* ο Δημοσθένης μάλλον μ' ἔμμεσο τρόπο δείχνει τον Εὐβουλο και το συντηρητικό κόμμα²⁰¹, που επιθυμοῦσαν με κάθε τρόπο την διατήρηση της ειρήνης, που τους εξασφάλιζε προσωπικά κέρδη.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεῖ για την παράγραφο αυτή εἶναι ο τρόπος δόμησης της ἀπὸ τον Δημοσθένη. Αποτελεῖται ἀπὸ μια περίοδο που η ἑκτασή της εἶναι πολύ μεγάλη και αυτή η επιλογή του μακροπεριόδου λόγου ἀπὸ τον Δημοσθένη ἴσως αρχικά τρομάζει τον ακροατή / αναγνώστη.

[2] πολλὰ μὲν οὖν ἴσως ἐστὶν αἷτια τούτων, καὶ οὐ παρ' ἐν οὐδὲ δὴ εἰς τοῦτο τὰ πράγματ' ἀφίκται, μάλιστα δ', ἄνπερ ἐξετάζητ' ὀρθῶς, εὐρήσετε διὰ τοὺς χαρίζεσθαι μᾶλλον ἢ τὰ βέλτιστα λέγειν προαιρουμένους, ὧν τινες μὲν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐν οἷς εὐδοκιμοῦσιν αὐτοὶ καὶ δύνανται, ταῦτα φυλάττοντες οὐδεμίαν περὶ τῶν μελλόντων πρόνοιαν ἔχουσιν, οὐκοῦν οὐδ' ὑμᾶς οἴονται δεῖν ἔχειν, ἕτεροι δὲ τοὺς ἐπὶ τοῖς πράγμασιν ὄντας αἰτιώμενοι καὶ διαβάλλοντες οὐδὲν ἄλλο ποιοῦσιν ἢ ὅπως ἢ μὲν πόλις αὐτὴ παρ' αὐτῆς δίκην λήμεται καὶ περὶ τοῦτ' ἔσται, Φιλίππῳ δ' ἐξέσται καὶ λέγειν καὶ πράττειν ὅ τι βούλεται.

(Φιλιππικός Γ' §2²⁰²)

¹⁹⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 83

¹⁹⁹ (Sealey, 1993) 18-182

²⁰⁰ (Δημοσθένης, et al., 2004) 84-85

²⁰¹ (Davies, 1949)

²⁰² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:2>

Ο Δημοσθένης αρχικά ξεκινά με μια γενική διατύπωση - *πολλά μὲν*, συνεχίζει με μια πιο ειδική θέση - *μάλιστα δ'* - για το τι είναι αυτό που τους έχει οδηγήσει στο σημείο που βρίσκονται και κλείνει με τ' αποτελέσματα της κατάστασης αυτής - *ὅπως*. Έχει οικοδομήσει με τέτοιο τρόπο την παράγραφο ώστε να προβάλλονται περισσότερο οι ειδικές αιτίες απ' ότι οι γενικές, οι πολιτικοί που προδίδουν τα εθνικά συμφέροντα παρά αυτοί που προτιμούν την προβολή τους και η ελευθερία κινήσεων που έχει κερδίσει ο Φίλιππος παρά η αδράνεια των Αθηναίων.²⁰³

Στην τρίτη και τέταρτη παράγραφο (3-4) ο Δημοσθένης πλέον καταφέρεται εναντίον των συμπολιτών του και της διάθεσης, που δείχνουν κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της Εκκλησίας του Δήμου. Στη τρίτη παράγραφο κάνει μια αναφορά στην παρρησία, στο δικαίωμα δηλαδή της ελευθερίας του λόγου, που έχουν όλοι στην Αθήνα. Αναφέρει ότι ακόμα και οι ξένοι και οι δούλοι μπορούν να μιλούν ελεύθερα, όπου και αν βρίσκονταν σ' αντίθεση με τους πολιτικούς ρήτορες, που δεν απολάμβαναν το ίδιο δικαίωμα στις λαϊκές συνεδριάσεις, από το φόβο κυρίως της αποδοκιμασίας. Η αναφορά αυτή για την ελευθερία που απολάμβαναν όλοι στην Αθήνα, μας δείχνει το πώς η Αθήνα αποτελούσε για την εποχή εκείνη ένα ανθρωπιστικό κέντρο, που όλοι απολάμβαναν ίσης μεταχείρισης. Οι δούλοι άλλωστε είχαν κερδίσει αυτά τα δικαιώματα προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στην πόλη της Αθήνας σε πολύ σημαντικές στιγμές της ιστορίας της (Μαραθώνας)²⁰⁴.

Πράγματι η συμπεριφορά των Αθηναίων δεν συνάδει με την σοβαρότητα της κατάστασης που έχουν περιέλθει. Αν και σ' οποιαδήποτε άλλη περίπτωση της ζωής τους π.χ. θεατρικές παραστάσεις απολάμβαναν αυτή την ελευθερία, στην Εκκλησία του Δήμου καθετί μη αρεστό στο κοινό γίνονταν δεκτό με αποδοκιμασίες. Η συμπεριφορά τους ήταν τέτοια, που περισσότερο άρμοζε στην παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων, καθώς επέλεγαν ν' ακούσουν αυτό τ' οποίο τους προκαλούσε ευχαρίστηση.²⁰⁵ Σημαντική είναι και η αντίθεση που υπάρχει με τη δήλωση στην πρώτη παράγραφο, ότι φοβάται να μιλήσει ελεύθερα και στην αξίωση του στο σημείο αυτό, ότι είναι δικαίωμά του να εκφέρει ελεύθερα την άποψη του.²⁰⁶

²⁰³ (Wooten, 1999) 453

²⁰⁴ (Arnold, 1851) 136

²⁰⁵ (Roisman, 2005) 156-157

²⁰⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 88

Η πέμπτη παράγραφος (5) ξεκινά μ' ένα σχήμα προδιόρθωσης καθώς επιθυμεί να προκαταλάβει τυχόν αντιδράσεις του κοινού του²⁰⁷. Χρησιμοποιεί ένα παράδοξο²⁰⁸ επιχειρήμα για να πείσει τους Αθηναίους για την αναγκαιότητα όσων πρόκειται να πει. Το ίδιο παράδοξο επιχειρήμα έχει χρησιμοποιήσει και στην δεύτερη παράγραφο του Πρώτου Φιλίππικου. Με το παράδοξο αυτό επιχειρήμα δηλώνει πως η κατάσταση της πόλης έχει φτάσει στο χειρότερο δυνατό σημείο και πως μόνοι υπεύθυνοι γι' αυτό είναι οι Αθηναίοι. Προσπαθεί μ' αυτό τον τρόπο να τους εμψυχώσει και να τους δείξει το δρόμο να διορθώσουν την κατάσταση βλέποντας τα λάθη του παρελθόντος. Ταυτόχρονα με τη δήλωση, ότι ο Φίλιππος δεν νίκησε τους Αθηναίους, αλλά την συμπεριφορά που αυτοί επιδεικνύουν, προσπαθεί να τους κολακεύσει και ν' αναπτερώσει το ηθικό τους.²⁰⁹

Κλείνοντας με την παρουσίαση του προοιμίου θα πρέπει να τονίσουμε δύο πράγματα. Πρώτον, ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί και εδώ το σχήμα κύκλου για να τονίσει, ότι ο Φίλιππος είναι το μόνο πρόβλημα, που θα πρέπει να απασχολεί τους Αθηναίους και το πώς θα τον αντιμετωπίσουν. Σχηματικά:²¹⁰

A. §1: Το κύριο πρόβλημα – ο Φίλιππος.

B. §1: Προσπάθεια να κερδίσει την προσοχή του κοινού.

Γ. §2: Το πρόβλημα που δημιουργούν οι άλλοι πολιτικοί με τις θέσεις τους στην Αθήνα.

§3: Η ελευθερία του λόγου στη πόλη της Αθήνας.

Γ. §4: Το πρόβλημα από τη στάση του κοινού έναντι των πολιτικών ρητόρων.

B. §5: Προσπάθεια να κερδίσει την προσοχή του κοινού μ' ένα παράδοξο επιχειρήμα.

A. §5: Το κύριο πρόβλημα – ο Φίλιππος.

Το δεύτερο που πρέπει να παρατηρήσουμε είναι η ύπαρξη τμήματος του προοιμίου αυτού και στο έκτο προοίμιο από το σώμα των προοιμίων που σώζονται με τ' όνομα του Δημοσθένη. Η ύπαρξη των προοιμίων αυτών μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος προπαρασκευής των λόγων του Δημοσθένη ή ως μια άσκηση πάνω σ' αυτά με σκοπό την άμεση χρήση τους αν το επέβαλε η περίσταση. Στα προοίμια αυτά παρατηρούμε στοιχεία, που υπάρχουν και σ' αυτό τον λόγο. Αρχικά κάνει μια έκκληση προς το κοινό

²⁰⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 89-90

²⁰⁸ (Davies, 1949)

²⁰⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 90

²¹⁰ (Wooten, 2008) 143

του για ν' αποκτήσει την προσοχή τους, έπειτα εκφράζει την αντίθεσή του προς άλλους ομιλητές και τέλος προσπαθεί να συμβουλευσει το κοινό του.²¹¹

πολλῶν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λόγων εἰρημένων παρὰ πάντων τῶν συμβεβουλευκότων, οὐδὲν ὑμᾶς νῦν ὀρώ ὄντας ἐγγυτέρω τοῦ τί πρακτέον ἠύρῃσθαι ἢ πρὶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναβῆναι. αἴτιον δὲ τούτου ταῦθ' ὄπερ οἶμαι τοῦ κακῶς ἔχειν τὰ ὅλα: οὐ γὰρ παραιοῦσιν ὑμῖν ὑπὲρ τῶν παρόντων οἱ λέγοντες, ἀλλ' ἐαυτῶν κατηγοροῦσι καὶ λοιδοροῦνται, ὡς μὲν ἐγὼ κρίνω, συνεθίζοντες ὑμᾶς ἄνευ κρίσεως, ὅσων εἰσὶν αἴτιοι κακῶν, ἀκούειν, ἴν' ἂν ποτ' ἄρ' εἰς ἀγῶνα καθιστῶνται, μηδὲν ἠγούμενοι καινὸν ἀκούειν, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ὄργισθε πολλάκις, πραότεροι δικασταὶ καὶ κριταὶ γίγησθε τῶν πεπραγμένων αὐτοῖς. [2] τὴν μὲν οὖν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ποιοῦσιν, ἴσως ἀνόητον ἀκριβῶς ζητεῖν [εἴη ἂν] ἐν τῷ παρόντι: ὅτι δ' ὑμῖν οὐχὶ συμφέρει, διὰ τοῦτ' ἐπιτιμῶ. ἐγὼ δ' οὔτε κατηγορήσω τήμερον οὐδενός, οὔθ' ὑποσχέσομαι τοιοῦτ' οὐδὲν ὃ μὴ παραχρῆμ' ἐπιδείξω, οὐδ' ὅλως τῶν αὐτῶν τούτοις οὐδὲν ποιήσω: ἀλλ' ἃ βέλτιστα μὲν τοῖς πράγμασιν, συμφέροντα δὲ τοῖς βουλευομένοις ὑμῖν ἠγοῦμαι, ταῦθ' ὡς ἂν δύνωμαι διὰ βραχυτάτων εἰπὼν καταβήσομαι.

(Demosthenes, Exordia 6.1-2)²¹²

Επανερχόμενοι στο κείμενο του Γ' Φιλίππικου παρατηρούμε ότι οι παράγραφοι ἔξι (6) και επτά (7) αποτελούν ένα μεταβατικό τμήμα μεταξύ του προοιμίου και της διήγησης. Ο Δημοσθένης ίσως να επιλέγει το ρόλο αυτό γι' αυτές τις δυο παραγράφους λόγω της μεγάλης έκτασης του προοιμίου. Μ' αυτό τον τρόπο επιτυγχάνει μια περίληψη των ὄσων εἶπε πιο πριν και τα συνδέει με τα επόμενα. Πιο συγκεκριμένα στην ἕκτη παράγραφο (6) ο Δημοσθένης κάνοντας χρήση μιας ρητορικής υπερβολής²¹³ θεωρεί τον Φίλιππο ως κάποιον, που αδικεί ὅλο τον κόσμο και που ανάμεσα σ' αυτούς που αδικεί είναι και οι Αθηναῖοι των οποίων κατέχει παράνομα εδάφη. Ταυτόχρονα επιμένει στην άποψη του, ότι οι Αθηναῖοι δεν βρίσκονται σε θέση να επιλέξουν ανάμεσα στον πόλεμο και στην ειρήνη με τον Φίλιππο, όπως ισχυρίζονται οι πολιτικοί, που υιοθετούν μια φιλομακεδονική στάση. Αυτό το επιτυγχάνει με το να παρουσιάζει τους πολιτικούς αυτούς να ισχυρίζονται, ότι οι Αθηναῖοι και ο στρατηγός Διοπίθης ήταν υπεύθυνοι για τον πόλεμο στη Χερρόνησο.²¹⁴ Έτσι μ' αυτό τον τρόπο παρουσιάζει

²¹¹ (Dorjahn, 1957) 293-296

²¹² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg062.perseus-grc1:6.2>

²¹³ (Δημοσθένης, et al., 2004) 90

²¹⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 91

και τους πολιτικούς του αντιπάλους να δέχονται την άποψη του, ότι βρίσκονται σ' εμπόλεμη κατάσταση.

Στην έβδομη παράγραφο επανέρχεται για μια ακόμα φορά στην αποδοχή που μπορεί να 'χει από το κοινό μια πρόταση για προετοιμασία της πόλης, ώστε ν' αμυνθεί σε περίπτωση επίθεσης. Ο Δημοσθένης για ακόμα μια φορά τονίζει την άποψη που έχει για το πώς αντιμετωπίζουν οι Αθηναίοι τους πολιτικούς ρήτορες και κατ' επέκταση τα σοβαρά θέματα της πόλης τους. Αυτό το επιτυγχάνει με τη χρήση συνώνυμων λέξεων - *λέγω και διορίζομαι* – ώστε να κερδίσει το ενδιαφέρον των ακροατών, αφού τα ζευγάρια των συνώνυμων δίνουν στο ύφος περισσότερο κύρος και μεγαλοπρέπεια και μεγαλύτερη ευρύτητα στην έκφραση.²¹⁵ Με την τελευταία φράση στην παράγραφο αυτή συνδέει το τμήμα αυτό με το επόμενο, θέτοντας το ερώτημα αν πρέπει να διεξάγουν πόλεμο ή όχι εναντίον του Φιλίππου.

Η όγδοη παράγραφος έρχεται ως απάντηση στο ερώτημα αυτό με το να παρουσιάσει ισομερώς τις δυο επιλογές που έχει ο Αθηναϊκός λαός. Η πρώτη επιλογή παρουσιάζεται μ' πολύ ήρεμο και γενικό τρόπο. Αν κάποιος επιθυμεί την ειρήνη και την διατήρησή αυτής, το μόνο που έχει να κάνει είναι να πάρει το λόγο και να παρουσιάσει με λεπτομερή τρόπο τις προτάσεις του. Η δεύτερη επιλογή που δίνεται από το Δημοσθένη και αφορά τη διεξαγωγή πολέμου δίνεται μ' ένα πιο ιδιαίτερο και συναισθηματικό τρόπο. Παρουσιάζει τον Φίλιππο να κρατά στα χέρια του όπλα και ν' απειλεί την Αθήνα. Έτσι δίνει στο κοινό μια εικόνα, που στοχεύει καθαρά στο συναίσθημα και στην πρόκληση φόβου για το τι είναι αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα. Η παρουσίαση αυτών των επιλογών κλείνει με ένα ερώτημα από μέρους του Δημοσθένη. Το ερώτημα αυτό έχει συναισθηματικό τόνο και εκφράζει την προσποιητή απορία του ρήτορα, τι άλλο τους μένει να κάνουν παρά ν' αμυνθούν, όταν ο αντίπαλος βρίσκεται ήδη σε πολεμικές επιχειρήσεις. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Δημοσθένης μιλά για την διεξαγωγή ενός αμυντικού πολέμου. Όπως αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο, ο ρήτορας εκφράζει το φόβο του μήπως στιγματιστεί από τους πολίτες της Αθήνας, ότι προκάλεσε πόλεμο. Αυτό συμβαίνει, γιατί οι φιλιππίζοντες τον καλούσαν, ενώ αυτός είχε εισηγηθεί την αντίσταση στον Φίλιππο να καταθέσει εγγράφως την πρόταση για πόλεμο, ώστε να θεωρηθεί αυτός υπαίτιος. Έτσι

²¹⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 91

με την παράγραφο θέλει να κάνει ξεκάθαρο στους πολιτικούς του αντιπάλους τι εννοεί και πως η διεξαγωγή του πολέμου είναι πλέον μονόδρομος για την Αθήνα.²¹⁶

Είδαμε ότι ο Δημοσθένης θέτει δυο επιλογές και αφιερώνει και στις δύο την ίδια έκταση.

[8] εἰ μὲν οὖν ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν τῇ πόλει καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τοῦτο, ἴν' ἐντεθῶμαι, φῆμ' ἔγωγ' ἄγειν ἡμᾶς δεῖν, καὶ τὸν ταῦτα λέγοντα γράφειν καὶ πράττειν καὶ μὴ φενακίζειν ἀξιώ: εἰ δ' ἕτερος τὰ ὄπλ' ἐν ταῖς χερσὶν ἔχων καὶ δύναμιν πολλὴν περὶ αὐτὸν τοῦνομα μὲν τὸ τῆς εἰρήνης ὑμῖν προβάλλει, τοῖς δ' ἔργοις αὐτὸς τοῖς τοῦ πολέμου χρῆται

(Φιλιππικός Γ' §8)²¹⁷

Όμως στην εξέλιξη του λόγου του την πρώτη επιλογή που δίνει για την διατήρηση της ειρήνης, την παραμερίζει και δεν την αναφέρει ξανά αφού απ' ότι φαίνεται για τον Δημοσθένη η μόνη επιλογή είναι η διεξαγωγή ενός αμυντικού πολέμου και οτιδήποτε άλλο είναι ανάξιο λόγου.²¹⁸ Όπως και στον πρώτο Φιλιππικό, που συζητά την διαφορά μεταξύ λόγων και πράξεων των Αθηναίων και θέτει ως παράδειγμα προς μίμηση τον Φίλιππο, έτσι και εδώ ο Δημοσθένης θέτει ως παράδειγμα τον Φίλιππο αλλά αυτή τη φορά ως προς τον τρόπο που διαχειρίζεται τα μέσα που έχει στην κατοχή του για να επιτύχει τους στόχους του.

Η ένατη παράγραφος (9) περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί κατά την διάρκεια της Φιλοκράτειου ειρήνης, που τηρείται μόνο από τους Αθηναίους, αφού ο Φίλιππος διεξάγει πόλεμο με την Αθήνα χωρίς να κινδυνεύει να δεχτεί κάποια επίθεση. Αυτή η άποψη του Δημοσθένη τεκμηριώνεται σύμφωνα με τον ίδιο από τα υπέρογκα ποσά που ξοδεύει ο Φίλιππος, ώστε να εξασφαλίσει τα σχέδια του και συνάδει με την άποψη που εξέφρασε στην έκτη παράγραφο, ότι ο Φίλιππος βρίσκεται ήδη σε πόλεμο.²¹⁹

Με τις παραγράφους δέκα (10) έως δώδεκα (12) ο Δημοσθένης τώρα προσπαθεί να στηρίξει το επιχειρήμά του, ότι ο Φίλιππος βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση παραθέτοντας ιστορικά γεγονότα από το πρόσφατο παρελθόν. Αρχικά στην δέκατη παράγραφο δηλώνει, ότι σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να δέχονται τις δηλώσεις του Φίλιππου, αφού τότε θα θεωρούνται, ως οι πιο αφελείς άνθρωποι του κόσμου, ανάμεσα

²¹⁶ (Δημοσθένης, et al., 2003) 92

²¹⁷ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:8>

²¹⁸ (Wooten, 2008) 147

²¹⁹ (Wooten, 2008) 147

στους οποίους περιλαμβάνεται ακόμα και ο ίδιος, οι οποίοι δεν παραδειγματίζονται από το πρόσφατο παρελθόν και περιμένουν από το Φίλιππο να δηλώσει ότι πρόκειται να τους επιτεθεί.

Για να τεκμηριώσει την άποψη του αυτή ο Δημοσθένης αρχικά στην ενδέκατη παράγραφο παραθέτει την περίπτωση των Ολυνθίων και των Φωκέων. Για τους πρώτους θέλει να δείξει την υποκρισία του Φιλίππου και την πανουργία του με τη φράση - *ἀγανακτῶν καὶ πρέσβεις πέμπων τοὺς ἀπολογησομένους* , για τους δεύτερους επιδιώκει να δείξει την προσπάθεια απόκρυψης των πραγματικών του σκοπών, καθώς αρνιόταν να τους συμπεριλάβει στην συνθήκη του Φιλοκράτη - *τοῦτο δ' εἰς Φωκέας ὡς πρὸς συμμάχους ἐπορεύετο, καὶ πρέσβεις Φωκέων ἦσαν οἱ παρηκολούθουν αὐτῷ πορευομένῳ, καὶ παρ' ἡμῖν ἤριζον οἱ πολλοὶ Θηβαίους οὐ λυσιτελήσειν τὴν ἐκείνου πάροδον*. Στην παράγραφο δώδεκα παραθέτει το παράδειγμα των Θεσσαλών, που με τη φράση - *ὡς φίλος καὶ σύμμαχος εἰς Θετταλίαν ἐλθὼν ἔχει καταλαβὼν* – και των Ωρειτών - *τοῖς ταλαιπώροις Ὠρείταις τουτοισὶ ἐπισκεψομένους ἔφη τοὺς στρατιώτας πεπομφέναι κατ' εὐνοίαν* – δείχνει το πώς εξαπατήθηκαν από τον Φίλιππο από την αρχικά φιλική του στάση απέναντι τους, που τους έκανε να τον εμπιστευτούν με ολέθριο όμως κόστος για τις πόλεις τους.²²⁰

Οι παράγραφοι δεκατρία (13) και δεκατέσσερα (14) αποτελούν το συμπέρασμα στ' οποίο πρέπει να οδηγηθούν οι Αθηναίοι, έπειτα απ' τη παράθεση των προηγούμενων ιστορικών παραδειγμάτων. Ο συλλογισμός του στις δύο αυτές παραγράφους παίρνει τη μορφή , ότι αν ο Φίλιππος χρησιμοποιεί δόλια μέσα και εξαπατά τους πιο αδύνατους, τότε το ίδιο θα κάνει και με τους Αθηναίους, που έχουν την δυνατότητα να τον βλάψουν²²¹. Στο τέλος της παραγράφου παρατίθενται οι μέθοδοι με τις οποίες ο Φίλιππος επιτυγχάνει την κυρίευση των πόλεων αλλά και την πρόκληση ερίδων στο εσωτερικό τους.²²² Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς θεωρεί την παράγραφο αυτή, ως ένα δείγμα μεγαλοπρεπούς ύφους και ότι η γλώσσα πλησιάζει τα πρότυπα του Γοργία και του Θουκυδίδη, με σκοπό του ρήτορα με την επιλογή του αυτή να είναι η δημιουργία μιας εντυπωσιακής εικόνας, που θα κερδίσει το ενδιαφέρον του κοινού.²²³

Η παράγραφος δεκατέσσερα κλείνει ένα σχήμα κύκλου, τ' οποίο έχει ξεκινήσει από την δέκατη παράγραφο. Εκεί αναφέρεται πως οι Αθηναίοι θα είναι από τους πιο

²²⁰ (Δημοσθένης, et al., 2004) 94

²²¹ (Wooten, 2008) 148

²²² (Τσάτσος, 2000) 251

²²³ (Wooten, 2008) 148

ανόητους ανθρώπους, αν εμπιστευτούν τα λόγια του Φιλίππου - *ἕως ἄν ἡμῖν ὁμολογήσῃ πολεμεῖν, πάντων ἐσμὲν ἐδηθέστατοι* – και στη δέκατη τέταρτη παράγραφο αναφέρει πως ο Φίλιππος θα είναι ο πιο ανόητος άνθρωπος του κόσμου αν παραιτηθεί της τακτικής που ακολουθεί τοποθετώντας «πράκτορες» στο εσωτερικό των πόλεων.²²⁴

Στις παραγράφους δεκαπέντε (15) έως και είκοσι (20) ο Δημοσθένης εμμένει στο θέμα της αναξιοπιστίας του Φιλίππου. Αυτή τη φορά όμως προωθεί την άποψή του, ότι τα λόγια του Φιλίππου και οι υποσχέσεις του προς το μέρος των Αθηναίων δεν συμβαδίζουν με τις κινήσεις του στην προσπάθεια υλοποίησης του σχεδίου του. Στην παράγραφο δεκαπέντε αναφέρει, ότι δεν υπάρχει άνθρωπος στο κόσμο που ν' αποφασίζει για τέτοια κρίσιμα θέματα ειρήνης και πολέμου, λαμβάνοντας υπ' όψιν του μόνο τα λόγια κάποιου και όχι τις πράξεις του. Από το σημείο αυτό φέρνει ως παράδειγμα τις ενέργειες που έκανε ο Φίλιππος μετά την υπογραφή της μεταξύ τους ειρήνης. Ο Φίλιππος κατέλαβε τις πόλεις Σέρριο, Δορίσκο, Σέρρειο Τείχος και Ιερό όρος, που οι Αθηναίοι είχαν εγκαταστήσει φρουρές, οι οποίες εκδιώχθηκαν. Κατά τον Δημοσθένη οι ενέργειες αυτές συνιστούν κατάφορη παραβίαση των συνθηκών της ειρήνης και δικαιολογούν την άποψη, ότι οι Αθηναίοι στην πραγματικότητα βρίσκονται σ' εμπόλεμη κατάσταση.

Στην δέκατη έκτη παράγραφο (16) ο Δημοσθένης πλέον κατηγορεί ανοικτά τον Φίλιππο, ότι ενώ ενεργούσε κατ' αυτό το τρόπο παραβίαζε κατάφορα τους όρκους της ειρήνης, που μόλις πριν είχε συνομολογήσει με τους Αθηναίους. Όμως θα πρέπει να τονίσουμε την λανθασμένη πληροφορία, που δίνει ο Δημοσθένης, προφανώς για να ισχυροποιήσει την άποψη του. Ο Φίλιππος παρουσιάζεται να παραβιάζει την ειρήνη ενώ στην πραγματικότητα οι Αθηναίοι είχαν δώσει όρκους στους πρέσβεις του Φιλίππου και για να ολοκληρωθεί η συνθήκη θα έπρεπε να δώσει και ο Φίλιππος τους δικούς του όρκους ενώπιον των Αθηναίων πρέσβων, κάτι που έγινε στις Φέρρες. Οι τοποθεσίες που αναφέρει ο Δημοσθένης κατελήφθησαν από τον Φίλιππο, ενώ ο ίδιος αργούσε να δώσει τους δικούς του όρους. Πιο συγκεκριμένα το Ιερό όρος είχε καταληφθεί πριν καν οι Αθηναίοι δώσουν τους δικούς τους όρους.²²⁵

²²⁴ (Wooten, 2008) 149

²²⁵ (Τσάτσος, 2000) 252

Η πραγματική εκδοχή των γεγονότων δίνεται από τον Δημοσθένη, όταν κατηγορεί τον Αισχίνη, ότι ευθύνεται για την απώλεια των οχυρών θέσεων, στο λόγο του *Περί του στεφάνου* στις παραγράφους 25-26:

ἐπειδὴ τοίνυν ἐποιήσατο τὴν εἰρήνην ἢ πόλις, ἐνταῦθα πάλιν σκέψασθε τί ἡμῶν ἐκάτερος προείλετο πράττειν: καὶ γὰρ ἐκ τούτων εἴσεσθε τίς ἦν ὁ Φίλιππῳ πάντα συναγωνιζόμενος, καὶ τίς ὁ πράττων ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τὸ τῇ πόλει συμφέρον ζητῶν. ἐγὼ μὲν τοίνυν ἔγραψα βουλευῶν ἀποπλεῖν τὴν ταχίστην τοὺς πρέσβεις ἐπὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς ἂν ὄντα Φίλιππον πυνθάνωνται, καὶ τοὺς ὄρκους ἀπολαμβάνειν: οὗτοι δ' οὐδὲ γράψαντος ἐμοῦ ταῦτα ποιεῖν ἠθέλησαν. [26] τί δὲ τοῦτ' ἐδύνατο, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι; ἐγὼ διδάξω. Φίλιππῳ μὲν ἦν συμφέρον ὡς πλεῖστον τὸν μεταξὺ χρόνον γενέσθαι τῶν ὄρκων, ὑμῖν δ' ὡς ἐλάχιστον. διὰ τί; ὅτι ὑμεῖς μὲν οὐκ ἀφ' ἧς ὠμόσαθ' ἡμέρας μόνον, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἠλπίζατε τὴν εἰρήνην ἔσεσθαι, πάσας ἐξελύσατε τὰς παρασκευὰς τὰς τοῦ πολέμου, ὁ δὲ τοῦτ' ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου μάλιστ' ἐπραγματεύετο, νομίζων, ὅπερ ἦν ἀληθές, ὅσα τῆς πόλεως προλάβοι πρὸ τοῦ τοὺς ὄρκους ἀποδοῦναι, πάντα ταῦτα βεβαίως ἔξειν: οὐδένα γὰρ τὴν εἰρήνην λύσειν τούτων εἶνεκα.

*(Περί του στεφάνου, §§25-26)*²²⁶

Στο σημείο αυτό φαίνεται να υπάρχει μια διαφορετική οπτική των γεγονότων και της σημασίας τους. Ο Δημοσθένης θεωρεί σημαντική την κατοχή των συγκεκριμένων οχυρών θέσεων αλλά, ο Αισχίνης στο λόγο του *Κατὰ Κτησιφώτος*, §82, κατηγορεί τον Δημοσθένη, ότι πρώτος αυτός ανακάλυψε και έδωσε σημαίνοντα ρόλο στην πολιτική της Αθήνας με τις πόλεις αυτές.²²⁷

Στο τέλος της παραγράφου κάνει αναφορά στην κατάσταση που επικρατούσε στη Χερσόνησο, η οποία με απόφαση του Πέρση Βασιλέα και όλων των Ελλήνων είχε αναγνωριστεί, ότι ήταν υπό τη κυριαρχία της Αθήνας²²⁸, έπειτα απ' την συνθήκη της Σπάρτης το 371 π.Χ..²²⁹ Οι κάτοικοι της Καρδίας όμως δεν δέχτηκαν τις κληρουχίες των Αθηναίων και απαίτησαν την ανεξαρτησία τους και για το λόγο αυτό ο Φίλιππος έστειλε στρατεύματα προς υποστήριξή τους. Άρα ο Φίλιππος δεν παραβίαζε την ειρήνη και ο Δημοσθένης επιχειρεί για μια ακόμα φορά να βάλει σε πρώτο πλάνο την αλαζονεία του Φίλιππου διαστρεβλώνοντας τα γεγονότα προς όφελος του, αφού οι

²²⁶ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg018.perseus-grc1:25-26>

²²⁷ (Davies, 1949)

²²⁸ (Sealey, 1993) 75

²²⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 98

κάτοικοι της Χερσονήσου είχαν δεχτεί με χαρά την παρουσία των στρατιωτών του στρατηγού Διοπίθης εκτός απ' αυτούς της Καρδίας.²³⁰ Άξιο προσοχής είναι και το επιχείρημά του, ότι κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι παραβιάζει το δίκαιο λίγο ή πολύ. Η μόνη αποδεκτή απάντηση σ' ένα τέτοιο ερώτημα είναι ότι είτε το παραβιάζεις είτε όχι.

Στην δέκατη έβδομη παράγραφο (17) ο Δημοσθένης τώρα μεταφέρει τα παραδείγματα παραβίασης της ειρήνης σε πολύ κοντινή απόσταση από την Αθήνα για να δείξει ότι ο εχθρός δεν βρίσκεται πολύ μακριά τους. Αναφέρει την περίπτωση των Μεγάρων, που το 343/2 π.Χ. η μακεδονική μερίδα προσπάθησε να υποτάξει την πόλη στο Φίλιππο, κάτι που αποτράπηκε από τους Αθηναίους. Το άλλο παράδειγμα είναι σχετικό με την Εύβοια και τους τυράννους Κλείταρχο και Φιλιστείδη, που εγκατέστησε στην Ερέτρια και στους Ωρεούς αντίστοιχα ο Φίλιππος.²³¹ Έπειτα κάνει αναφορά στις επιχειρήσεις που διεξάγει ο Φίλιππος στη Θράκη, που όμως δεν επηρεάζουν άμεσα την Αθήνα, γι' αυτό αφιερώνει τόσο μικρή έκταση.²³²

Στη συνέχεια της παραγράφου γίνεται αναφορά στις επιχειρήσεις που διεξάγονται στην Πελοπόννησο με την βοήθεια του Φιλίππου. Το ίδιο είχε κάνει και στη δέκατη πέμπτη παράγραφο του Β' Φιλιππικού. Όπως και 'κει, δεν μπορεί να γίνει κατανοητό, γιατί ο Φίλιππος προσπαθώντας να βοηθήσει τους Αργείους και τους Μεσσήνιους, που είναι σύμμαχοι του παραβιάζει τις συνθήκες. Το ίδιο θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος και για την Αθήνα, που προσπαθούσε ν' αποσπάσει τις πόλεις αυτές στη δική τους συμμαχία. Όμως εδώ αυτό που έχει σημασία είναι να παρουσιαστεί ο Φίλιππος ως κάποιος που δεν σέβεται το δίκαιο και θεωρεί ότι δίκαιο είναι το συμφέρον του.

Η παράγραφος κλείνει με μια εικόνα, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως γενική. Ο Δημοσθένης για να προξενήσει το ενδιαφέρον των ακροατών του αλλά και στοχεύοντας στο συναίσθημά τους, παρουσιάζει την εικόνα ενός εχθρού, χωρίς να κατονομάζει ποιος είναι και εναντίον ποιων επιτίθενται με τη χρήση πολιορκητικών μηχανών. Η εικόνα αυτή έχει την μορφή ενός επιχειρήματος της *εις άτοπον απαγωγής*.²³³ Έτσι πετυχαίνει να δείξει, ότι η αντίδραση του κοινού σε μια τέτοια περίπτωση θα είναι ίδια με τη δική του, που δηλώνεται με τη χρήση του πρώτου προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας αντί του τρίτου της αόριστης²³⁴ - *ὁ γὰρ οἷς ἂν*

²³⁰ (Davies, 1949)

²³¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 99

²³² (Davies, 1949)

²³³ (Hunt, 2010) 151

²³⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 100

ἐγὼ ληφθεῖην – κάτι αρκετά σπάνιο στην ελληνική γλώσσα αλλά όχι και στον Δημοσθένη (23.55)²³⁵

Στην δέκατη όγδοη παράγραφο (18) ο ρήτορας συνεχίζει την χρήση της ίδιας εικόνας με την προηγούμενη παράγραφο αλλά με την διαφορά ότι τώρα προσωποποιεί το πρόσωπο που πραγματοποιεί την επίθεση εναντίον τους. Έτσι βλέπουμε τον Δημοσθένη να χρησιμοποιεί έναν επαγωγικό συλλογισμό, ώστε να οδηγηθεί στο συμπέρασμα, ότι βρίσκεται η πόλη τους σε πόλεμο με τον Φίλιππο. Στην αρχή της παραγράφου κάνει χρήση ενός ερωτήματος προς το κοινό, ρωτώντας από ποια γεγονότα κινδυνεύουν. Η απάντηση έρχεται με την επανάληψη των ίδιων γεγονότων αλλά με πιο συνοπτικό τρόπο. Εντύπωση κάνει και η χρήση του ρήματος *κινδυνεύσατε* αντί ενός που θα έχει την σημασία της ήττας ή της καταστροφής, ώστε να μετριάσει τ' αποτελέσματα της εικόνας που περιγράφει.

Με την δέκατη ένατη παράγραφο Δημοσθένης κλείνει μια σκέψη του που έχει κυκλική σύνθεση. Αυτή η σκέψη ξεκινά στην έκτη παράγραφο με την φράση - *ὅπως ἀσφαλέστατα καὶ ῥᾶστ' αὐτὸν ἀμυνόμεθα* – και κλείνει με τη φράση - *ὁμᾶς δ', ἐὰν ἀμόνησθ' ἤδη, σωφρονήσειν φημί*, - στην παράγραφο αυτή. Στο τμήμα αυτό ο Δημοσθένης παρουσίασε τους λόγους που πιστεύει, ότι πρέπει να θεωρούν εμπόλεμη την κατάσταση, που βρίσκονται εξαιτίας του Φιλίππου.²³⁶ Την παράγραφο αυτή μπορούμε να την θεωρήσουμε σαν έναν καθρέπτη της έκτης, γιατί και εκεί όπως και εδώ στο δεύτερο μισό της κάνει αναφορά στην διαφορετική αντίληψη των πραγμάτων από τον ίδιο και από τους άλλους πολιτικούς ρήτορες. Την θέση του αυτή την διανθίζει και με την άποψη, ότι δεν κρίνει σκόπιμο αυτή τη στιγμή ν' ασχοληθεί με τα όσα συμβαίνουν στη Χερσόνησο και στο Βυζάντιο. Με την τελευταία του αυτή φράση ο Δημοσθένης ετοιμάζει το κοινό του για το επόμενο τμήμα του λόγου του, που θα υποστηρίξει αρχής γενομένης από την εικοστή παράγραφο (20), ότι ο Φίλιππος αποτελεί απειλή γι' όλους τους Έλληνες.²³⁷

Η αναφορά του στη Χερσόνησο και στο Βυζάντιο σχετίζεται με την αποστολή ενισχύσεων στις περιοχές αυτές από τους Αθηναίους και από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου.²³⁸ Σ' αυτό το σημείο τονίζει, ότι θα υποστηρίξει κάθε αποστολή βοήθειας

²³⁵ (Davies, 1949)

²³⁶ (Wooten, 1999) 151

²³⁷ (Wooten, 2008) 151

²³⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 101

προς αυτές τις πόλεις, ενώ στην παράγραφο τριάντα τέσσερα (34) αναγνωρίζει, ότι ο Φίλιππος στην ουσία έχει καταλάβει της πόλεις αυτές.²³⁹

Στην εικοστή παράγραφο (20) αφού αρχικά παραθέτει την βασική του θέση, που θα πραγματευτεί στο επόμενο τμήμα του λόγου του σχετικά με την απειλή, που αποτελεί ο Φίλιππος γι' όλο τον Ελληνισμό, περιγράφει τον τρόπο που θα πραγματευτεί το θέμα και καλεί το κοινό να δεχτεί όλα όσα λέει, αν πιστεύει ότι σκέπτεται σωστά. Παρατηρούμε τον Δημοσθένη να βάζει τη φήμη του μπροστά ώστε να πετύχει από την αρχή την προσοχή του κοινού γι' αυτό το νέο τμήμα του λόγου.²⁴⁰

Με την παράγραφο αυτή βλέπουμε τον Δημοσθένη να δίνει την αίσθηση ενός διορατικού πολιτικού, που έχει διαβλέψει τα πραγματικά σχέδια του Φιλίππου γι' όλη την Ελλάδα και καλεί τους συμπολίτες του, αν δεν επιθυμούν να βοηθήσουν τους άλλους Έλληνες, τότε να κάνουν ότι μπορούν για να εξασφαλίσουν την ασφάλεια της πόλης τους. Το πόσο σίγουρος είναι για τις απόψεις του αυτές φαίνεται και από την ευκολία που δέχεται να γίνει δέκτης αρνητικών σχολίων από τους Αθηναίους, αρκεί να τους πείσει για το σωστό.²⁴¹

Στις επόμενες παραγράφους (21 – 36) πριν φτάσει ο Δημοσθένης στο τι είναι αυτό που ενώνει όλους τους Έλληνες εναντίον του Φιλίππου, κάνει μια αναφορά στα αίτια που οδήγησαν τον Φίλιππο ν' αποκτήσει τη τωρινή του δύναμη και ταυτόχρονα κάνει μια ιστορική αναδρομή θέλοντας να τονίσει, ότι οι ηγεμονίες του παρελθόντος δεν προέβησαν σε τόσες αδικίες εις βάρος των άλλων ελληνικών πόλεων.

Αρχικά στις παραγράφους εικοσιένα (21) και είκοσι δύο (22) ο Δημοσθένης διατυπώνει την παθητική στάση, που επιδεικνύουν όλο αυτό το διάστημα όχι μόνο οι Αθηναίοι αλλά όλοι οι Έλληνες και έχουν επιτρέψει στον Φίλιππο να αποκτήσει την σημερινή του δύναμη και ν' αδικεί τις ελληνικές πόλεις. Ο Δημοσθένης επικρίνει τους Έλληνες για την απραξία τους και την αναποφασιστικότητά τους και ότι σ' αυτά οφείλεται η δύναμη του Φιλίππου και όχι στην δική του ικανότητα.²⁴² Η πρώτη πρόταση της παραγράφου εικοσιένα λειτουργεί, όπως αναφέρει ο Ερμογένης, σαν μια απόστασις, που δηλώνει ότι ο ρήτορας επιδιώκει να κάνει μια νέα αρχή στο λόγο του και η τελευταία πρόταση έχει το ρόλο της παράλειψης, καθώς ο Δημοσθένης δεν

²³⁹ (Sealey, 1993) 181-182

²⁴⁰ (Wooten, 2008) 151

²⁴¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 101

²⁴² (Δημοσθένης, et al., 2004) 101

επιδιώκει να φέρει το κοινό σε δύσκολη θέση υπενθυμίζοντας του άσχημες στιγμές του παρελθόντος.²⁴³

Η εικοστή τρίτη παράγραφος (23) κάνει μια σύγκριση της τωρινής κατάστασης με την κατάσταση που επικρατούσε στο παρελθόν, όταν η Αθήνα, η Σπάρτη και η Θήβα κατά χρονολογική σειρά ήταν οι ηγεμονικές δυνάμεις στον ελλαδικό χώρο. Αξιοσημείωτο είναι, ότι χαρακτηρίζει τις δυνάμεις αυτές ως προστάτιδες και όχι ως ηγεμόνες, καθώς θέλει να τονίσει, ότι αυτές οι πόλεις ήσαν πρώτες στη τάξη και το μόνο που επιδίωκαν ήταν η ασφάλεια των υπολοίπων.²⁴⁴

Αρχικά αναφέρεται στη διάρκεια που είχε η καθεμία απ' αυτές τις ηγεμονίες. Για την Αθηναϊκή ηγεμονία υπολογίζει ότι η κυριαρχία της διήρκεσε εβδομήντα τρία χρόνια, από το 477 π.Χ. που ο Θεμιστοκλής μετέτρεψε την Αθηναϊκή Συμμαχία σε Ηγεμονία, μετατρέποντας τους συμμάχους σε υπηρέτες των Αθηναίων έως και το 404 π.Χ.²⁴⁵ Για την ηγεμονία της Σπάρτης κάνει ένα λανθασμένο υπολογισμό όσον αφορά τη διάρκεια της δικής της ηγεμονίας. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η διάρκεια της ήταν τριάντα ένα χρόνια, ενώ στην πραγματικότητα διήρκεσε δύο χρόνια ακόμα, από το 404 π.Χ. με την συντριβή της Αθήνας έως και το 371 π.Χ. και τη μάχη των Λεύκτρων.²⁴⁶ Για την ηγεμονία των Θηβαίων μπορούμε να σημειώσουμε, ότι αναφέρεται κάπως μειονεκτικά, αφού τους χαρακτηρίζει περισσότερο ως ηγέτες και όχι ως ηγεμόνες όπως τους Αθηναίους και τους Σπαρτιάτες. Στο τέλος της παραγράφου λαμβάνουμε την πληροφορία που κάνει αναγκαία την ύπαρξη αυτής της ιστορικής αναδρομής και δεν είναι άλλη από την ηθική διαφορά μεταξύ αυτών και του Φιλίππου. Η διαφορά έγκειται στ' ότι ακόμα και σ' εκείνες τις περιόδους μεγάλης δύναμης, που έχαιραν οι τότε δυνάμεις, δεν μπορούσαν να δρουν ανεξέλεγκτα, όπως κάνει τώρα ο Φίλιππος.

Σ' αυτές τις παραγράφους ο Δημοσθένης κάνει την χρήση των λέξεων που αναφέρονται σ' όλους τους Έλληνες πέντε φορές και μάλιστα τις τοποθετεί είτε στην αρχή είτε στο τέλος της πρότασης που ανήκουν και χρησιμοποιεί και το υπερβατό σχήμα για να τις διαχωρίσει από τις λέξεις που συνοδεύουν, με σκοπό να δώσει έμφαση.²⁴⁷

Η εικοστή τρίτη παράγραφος παράλληλα έχει την μορφή ενός συλλογισμού με γενικά αποδεκτό συμπέρασμα. Αφού σε κανένα από τους προηγούμενους που είχαν

²⁴³ (Wooten, 2008) 152

²⁴⁴ (Τσάτσος, 2000) 254

²⁴⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 102

²⁴⁶ (Τσάτσος, 2000) 254

²⁴⁷ (Wooten, 2008) 152

στα χέρια τους την ηγεμονία δεν αναγνωρίστηκε το δικαίωμα να ενεργούν κατά το δοκούν, το ίδιο θα πρέπει να συμβεί και στην περίπτωση του Φιλίππου. Για να δείξει την αντίθεση μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος αλλά και για να μειώσει την αξία του Φιλίππου και την δύναμή του στα μάτια των Αθηναίων, όταν αναφέρεται στη διάρκεια της ηγεμονίας τους τοποθετεί πρώτα το αριθμητικό εβδομήντα και μετά το αριθμητικό, τρία που δηλώνει μονάδα. Αντίθετα όταν κάνει αναφορά στην μέχρι τότε διάρκεια της ηγεμονίας του Φιλίππου στην παράγραφο είκοσι πέντε, τοποθετεί μπροστά το μικρότερο αριθμό τρία, που δηλώνει μονάδες και έπειτα το δέκα.²⁴⁸

Συνεχίζοντας στην εικοστή τέταρτη (24) και στην εικοστή πέμπτη παράγραφο (25) ο ρήτορας ακολουθεί τη γραμμή που έχει υιοθετήσει από την προηγούμενη παράγραφο. Αρχικά αναφέρεται αναλυτικά στην ηγεμονία των Αθηναίων και έπειτα στους Σπαρτιάτες. Αρχικά πρέπει να τονιστεί η χρήση του *μᾶλλον δὲ* που συνιστά από μέρους του Δημοσθένη μια *επιδιόρθωσις*²⁴⁹. Αυτό σημαίνει ότι γίνεται προσπάθεια από μέρους του Δημοσθένη να μην συμψηφίσει τα λάθη που έγιναν στο παρελθόν από τους προγόνους τους κατά την διάρκεια της Αθηναϊκής ηγεμονίας και να μην φέρει σε δύσκολη θέση τους ακροατές του²⁵⁰, αφού αυτοί φέρθηκαν όπως έπρεπε στην περίπτωση των Μεγάρων και της Ποτιδαιας, κάτι που υποδηλώνεται με τη φράση - *ἐπειδὴ τισιν οὐ μετρίως ἐδόκουν προσφέρεσθαι* - που προφανώς αναφέρεται στις ενέργειες των τότε Αθηναίων απέναντι στις δυο αυτές πόλεις και διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στο ξέσπασμα του Πελοποννησιακού πολέμου.²⁵¹ Σ' άλλα σημεία βέβαια του λόγου ο Δημοσθένης μιλώντας για το ένδοξο παρελθόν και τους προγόνους καλεί τους Αθηναίους να τους μιμηθούν.²⁵²

Επιπλέον στην παράγραφο πρέπει να σημειωθεί η διακοπή που υπάρχει στη σύνθεση της πρότασης στην αρχή με τη χρήση του υπερβατού σχήματος.- *μᾶλλον δὲ τοῖς τότε ὄσιν Ἀθηναίοις, ἐπειδὴ τισιν οὐ μετρίως ἐδόκουν προσφέρεσθαι, πάντες ὄντο δεῖν, καὶ οἱ μηδὲν ἐγκαλεῖν ἔχοντες αὐτοῖς*. Με το τελευταίο μέρος του σχήματος αυτού γίνεται αντιληπτό, ότι ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί και εδώ ένα a fortiori επιχείρημα. Το επιχείρημα αυτό έχει την μορφή, ότι στο παρελθόν ακόμα και με την υπόνοια, ότι κάποια ελληνική πόλη αδικούσε άλλες, τότε όλες οι πόλεις ακόμα και αυτές που δεν είχαν κανένα παράπονο ξεσηκώνονταν εναντίον τους.

²⁴⁸ (Wooten, 2008) 153

²⁴⁹ (Wooten, 2008) 153

²⁵⁰ (Davies, 1949)

²⁵¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 104

²⁵² (Davies, 1949)

Μεταφέροντας στο παρόν τον συλλογισμό αυτό ο Δημοσθένης υπονοεί γιατί οι Αθηναίοι που έχουν παράπονα εναντίον του Φιλίππου δεν ξεσηκώνονται εναντίον του. Μια ακόμα ερμηνεία που μπορεί να δοθεί στο συλλογισμό αυτό έχει να κάνει με την σύγκριση του παρόντος με το παρελθόν. Οι προγενέστεροι Έλληνες και μόνο με την υπόνοια αδικίας από κάποια πόλη ξεσηκώνονταν, ενώ οι σημερινοί Έλληνες που αδικούνται κατάφορα από τον Φίλιππο δεν προβαίνουν σε καμιά αντίστοιχη ενέργεια.²⁵³

Όσον αφορά τη Σπάρτη κάνει αναφορά στην τακτική που ακολουθούσε να εγκαθιδρύει ολιγαρχικά καθεστώτα και συστήματα δεκαρχιών στις πόλεις που ήταν υπό την κατοχή της.²⁵⁴ Ενώ για τη Θήβα δεν κάνει καμία απευθείας αναφορά παρά μόνο μ' έμμεσο τρόπο θέτοντας ένα ερώτημα στην αρχή της επόμενης παραγράφου του τύπου – *γιατί να μιλώ για τους άλλους* – υπονοώντας καθαρά τους Θηβαίους, που όμως εκείνη την περίοδο η Αθήνα και ειδικότερα ο Δημοσθένης και η πολιτική του ήταν να προσεγγίσουν την Θήβα, έτσι αποφεύγει να μιλήσει για την καταστροφή των Πλαταιών, των Θεσπιών, του Ορχομενού και της Κορώνειας από τους Θηβαίους.²⁵⁵

Όσα αναφέρονται από τον Δημοσθένη στην εικοστή πέμπτη (25) παράγραφο μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια ρητορική υπερβολή, αφού όσα περιγράφει σχετικά με τη δράση της Αθήνας και της Σπάρτης στα χρόνια της κυριαρχίας της χαρακτηρίζονται ως μια μαγική εικόνα. Οι ηγεμονίες των πόλεων αυτών επέτρεπαν να υπάρξει κάποια ελευθερία και κάποια τάξη δικαίου, σ' αντίθεση μ' αυτή του Φιλίππου που είναι η απόλυτη κυριαρχία του ενός προσώπου.²⁵⁶ Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τις θηριωδίες των Αθηναίων σε βάρος των Μηλίων και των Μυτιληναίων για παράδειγμα. Η διαφορά μεταξύ του Φιλίππου και των Αθηναίων άλλωστε τονίζεται και με την επιλογή των ρημάτων από τον Δημοσθένη που αφορούν τις ενέργειες των δύο - ***ἐξημάρτηται καὶ Λακεδαιμονίοις ἐν τοῖς τριάκοντ' ἐκείνοις ἔτεσιν καὶ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα, ἐλάττων' ἐστίν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν Φίλιππος ἐν τρισὶ καὶ δέκ' οὐχ ὅλοις ἔτεσιν, οἷς ἐπιπολάζει, ἠδίκηκε τοὺς Ἕλληνας, μᾶλλον δ' οὐδὲ μέρος τούτων ἐκεῖνα.*** Το ρήμα που αναφέρεται στους Αθηναίους κυρίως δηλώνει πως αυτοί έπεσαν σε κάποια παραπτώματα- σφάλματα και το δεύτερο δηλώνει καθαρά αδικήματα. Παρατηρούμε την αμεροληψία του Δημοσθένη καθώς τα ιστορικά

²⁵³ (Wooten, 2008) 153-154

²⁵⁴ (Davies, 1949)

²⁵⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 105

²⁵⁶ (Τσάτσος, 2000) 255

γεγονότα που αναφέραμε πιο πάνω αλλά και τόσα άλλα δηλώνουν ότι και αυτές οι πόλεις κατέφυγαν σε τέτοιου είδους πρακτικές, όπως και ο Φίλιππος, αλλά τώρα είτε αποκρύπτονται είτε ωραιοποιούνται.²⁵⁷

Η εικοστή έκτη παράγραφος (26) ξεκινά με ένα σχήμα παράλειψης²⁵⁸ καθώς μ' αυτό τον τρόπο ο Δημοσθένης θέλει να πετύχει να δώσει έμφαση στο λόγο του και να δείξει, ότι οι πόλεις και τα γεγονότα που τις συνδέουν με την άδικη πολιτική του Φιλίππου είναι γνωστές στο ευρύ κοινό αλλά και να τα προβάλει ένα – ένα μ' εμφατικό τρόπο χρησιμοποιώντας ένα πολυσύνδετο σχήμα λόγου για τα ονόματά τους.²⁵⁹ Αφού στην παράγραφο αυτή και την επόμενη (27) κάνει μια λίστα με τ' αδικήματα του Φιλίππου εις βάρος των ελληνικών πόλεων καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι ούτε η Ελλάδα ούτε η χώρα των βαρβάρων δεν χωρά μια τέτοια συμπεριφορά, που κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αλαζονεία.

Στην εικοστή έβδομη παράγραφο παρατηρούμε τον Δημοσθένη να καταφεύγει στη χρήση πολλών σχημάτων λόγου για να δομήσει τις σκέψεις του. Αρχικά κάνει χρήση του *επιτρέχοντος λεγομένου σχήματος*, με τη χρήση του οποίου αρχικά κάνει αναφορά σε δυο πόλεις και στη συνέχεια δείχνει το σπουδαιότερο που πρέπει να δείξουν προσοχή οι Αθηναίοι και δεν είναι τίποτα άλλο απ' το ότι ο Φίλιππος δραστηριοποιείται πλέον κοντά στις πόλεις της Αθήνας και της Θήβας (Εύβοια). Ταυτόχρονα κάνει χρήση του σχήματος παράλειψης για να δηλώσει τις δυο πιο ήσσονος σημασίας ενέργειες. Επίσης μεταξύ των ονομάτων των πόλεων της Αθήνας και της Θήβας υπάρχει ένα χάσμα, που δηλώνει την προσπάθεια του ρήτορα να πετύχει μια συμμαχία με την πόλη της Θήβας.²⁶⁰

Στις παραγράφους είκοσι οκτώ (28) και είκοσι εννέα (29) ο Δημοσθένης κατακρίνει όχι μόνο τους Αθηναίους αλλά και όλους του Έλληνες για την στάση που επιδεικνύουν έναντι του Φιλίππου. Στην εικοστή όγδοη παράγραφο χρησιμοποιεί ένα πολυσύνδετο σχήμα από τέσσερα ρήματα, που όλα δηλώνουν την ίδια σημασία – την ανικανότητα των Ελλήνων να ενωθούν και τον διαχωρισμό τους.

καὶ ταῦθ' ὀρώντες οἱ Ἕλληνες ἅπαντες καὶ ἀκούοντες οὐ πέμπομεν πρέσβεις περὶ τούτων πρὸς ἀλλήλους κάγανακτοῦμεν, οὕτω δὲ κακῶς διακείμεθα καὶ διορωρύγμεθα κατὰ πόλεις

²⁵⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 105-106

²⁵⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 106

²⁵⁹ (Wooten, 2008) 154

²⁶⁰ (Wooten, 2008) 155-156

(Φιλιππικός Γ', §28)²⁶¹

Έτσι η κύρια πρόταση περιγράφει την ανικανότητα δράσης ως αποτέλεσμα του διαχωρισμού των Ελλήνων. Αυτό τονίζεται με την χρήση αρνητικών φράσεων στη συνέχεια της παραγράφου και με την χρήση συνώνυμων λέξεων- φράσεων.²⁶²

οὐδὲν οὐτε τῶν συμφερόντων οὐτε τῶν δεόντων πρᾶξι δυνάμεθα, οὐδὲ συστήναι, οὐδὲ κοινωνίαν βοηθείας καὶ φιλίας οὐδεμίαν ποιήσασθαί,

(Φιλιππικός Γ', §28)²⁶³

Το δεύτερο αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής σύμφωνα με τον Δημοσθένη φαίνεται στην επόμενη παράγραφο (29) και δεν είναι άλλο από τον διχασμό που επικρατεί στην Ελλάδα μεταξύ των πόλεων. Οι μικρές πόλεις σκέπτονται με καθαρά τοπικά κριτήρια και κοίταζαν πως θα γλιτώσουν αυτές και ένιωθαν ανακούφιση κάθε φορά που ο Φίλιππος επιτίθεντο σε κάποια άλλη πόλη και όχι στη δική τους. Τα κριτήρια των πόλεων που ηγεμόνευαν ήταν διαφορετικά από αυτά που είχαν οι σημερινές πόλεις. Αυτό για το οποίο κατηγορεί ο ρήτορας τους Έλληνες είναι η ηθική παρακμή που έχει διαβρώσει τα πάντα στο πέρασμα της και η αγάπη των πολιτών για τα αγαθά του παρόντος και καμία διάθεση για να τα ρισκάρουν όλα αυτά προς όφελος του μέλλοντος.²⁶⁴ Για να τονιστεί αυτή η κατάσταση διχόνοιας που έχουν περιέλθει οι ελληνικές πόλεις παρατηρούμε μια διακοπή στον λόγο του ρήτορα που δεν είναι συχνή στο λόγο αυτό - ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, οὐχ ὅπως σωθήσεται τὰ τῶν Ἑλλήνων σκοπῶν οὐδὲ πρᾶττων, ἐπεὶ, ὅτι γ' ὥσπερ περίοδος ἢ καταβολὴ πυρετοῦ ἢ ἄλλου.

Ο Φίλιππος πλέον στις παραγράφους τριάντα (30) και τριάντα ένα (31) δέχεται από τον Δημοσθένη το αποκορύφωμα της επίθεσης του. Στο σημείο αυτό ο Δημοσθένης φτάνει να αμφισβητήσει την ελληνικότητα του Φιλίππου. Ο Δημοσθένης οδηγείται σ' αυτές τις σκέψεις από το πάθος του να εμπνεύσει τους πολίτες. Όσοι σήμερα ακούν αυτά τα λόγια σίγουρα ενοχλούνται από την αμφισβήτηση της ελληνικότητας της Μακεδονίας αλλά ο Δημοσθένης θεωρούσε ως βάρβαρους όσους δεν είχαν φτάσει στη πολιτιστική στάθμη της νότιας Ελλάδας. Δεν έκανε διαχωρισμό ούτε με φυλετικά, ούτε με εθνολογικά κριτήρια.²⁶⁵

Ταυτόχρονα για να δείξει για μια ακόμα φορά την αβουλία και την απραξία των Ελλήνων στις δυο αυτές παραγράφους κάνει χρήση δυο παρομοιώσεων. Στην πρώτη

²⁶¹ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:28>

²⁶² (Wooten, 2008) 156

²⁶³ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:28>

²⁶⁴ (Τσάτσος, 2000) 257

²⁶⁵ (Τσάτσος, 2000) 258

παρομοίωση με τον γιο, που κατασπαταλά την περιουσία του, αντιστοιχούν οι Έλληνες και στη δεύτερη με το δούλο που κατασπαταλά την περιουσία ο Φίλιππος και οι βάρβαροι. Ο συλλογισμός του έχει την μορφή: α) αν κάποιος γνήσιος γιος κατασπαταλά την πατρική περιουσία, τότε μόνο γι' αυτό μπορεί να κατηγορηθεί β) αν κάποιος δούλος λυμαίνεται μια περιουσία, τότε η πράξη αυτή είναι αξιοκατάκριτη και πρέπει να τιμωρηθεί. Η αναλογία με το προς συζήτηση θέμα είναι η εξής: α) αν Έλληνες αδικούν Έλληνες, είναι αξιόμεπτοι β) αν καλοί βάρβαροι αδικούν Έλληνες, αυτό είναι φοβερό και εξοργιστικό γ) αν ο Φίλιππος είναι αυτός που αδικεί, αυτό είναι ακόμα πιο φοβερό αφού όχι μόνο δεν είναι Έλληνας αλλά ούτε και βάρβαρος από ένα αξιοσέβαστο μέρος.²⁶⁶

Για να δείξει το επίπεδο της αναιδείας και της ύβρεως που έχει φτάσει ο Φίλιππος, ο Δημοσθένης στην αρχή της τριακοστής δεύτερης παραγράφου (32) κάνει ένα σχετικό ερώτημα. Έπειτα απ' αυτό αναφέρεται το πόσο υποτιμητικά ο Φίλιππος αντιμετωπίζει τα Πύθια στέλνοντας υφιστάμενους του να οργανώσουν τους αγώνες (32). Εγκατέστησε φρουρά στο στενό των Θερμοπύλων για να ελέγχει τη δίοδο προς την Νότια Ελλάδα (32). Έδωσε προτεραιότητα στον εαυτό του σχετικά με τους χρησμούς του Μαντείου των Δελφών εκμεταλλευόμενος το προνόμιο να 'ναι μέλος της Αμφικτιονίας (32). Στέλνει επιστολές στους Θεσσαλούς για το πώς θα κυβερνήσουν την χώρα τους και πώς θα την οργανώσουν καλύτερα (33). Έχει εγκαταστήσει τυραννικά καθεστώτα σε πόλεις της Ευβοίας (33). Στο μεταξύ οι Έλληνες τα παρακολουθούν όλα αυτά αμέτοχοι σαν μια βροχή από χαλάζι, που ο καθένας εύχεται να μην πέσει πάνω του (33)²⁶⁷. Στο ίδιο μοτίβο είναι και το περιεχόμενο της παραγράφου τριάντα τέσσερα (34), που και εδώ απαριθμεί τις ενέργειες του Φιλίππου εναντίον της Αμβρακίας, της Λευκάδας, της Ναύπακτου, που είχε τάξει να την παραχωρήσει στους Αχαιούς και του Εχίνου, που τον άρπαξε από τους Θηβαίους και της τριακοστής πέμπτης παραγράφου, στην οποία αναφέρεται στην αρπαγή της Καρδίας από τους Αθηναίους. Σαν συμπέρασμα που βγαίνει απ' όλα αυτά ο Δημοσθένης καταλήγει ξανά στην απραξία και στην διστακτικότητα των Αθηναίων ν' αναλάβουν δράση.

Τώρα αν παρατηρήσουμε το τμήμα του λόγου που περιλαμβάνονται οι παράγραφοι είκοσι έξι (26) έως και τριάντα πέντε (35) θα δούμε ομοιότητες ως προς τη δομή τους.

²⁶⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 110-111, (Hunt, 2010) 111

²⁶⁷ (Macdowell, 2009) 351

Το τμήμα είκοσι έξι (26) έως είκοσι επτά (27) περιλαμβάνει τις αδικίες του Φιλίππου εναντίον των Ελλήνων. Το τμήμα είκοσι οκτώ (28) έως τριάντα ένα (31) περιγράφει την αντίδραση των Ελλήνων σ' αυτές τις αδικίες. Στο τελευταίο τμήμα που αποτελείται από τις παραγράφους τριάντα δύο (32) έως και τριάντα πέντε (35), ο Δημοσθένης περιγράφει την αντίθεση ανάμεσα στον Φίλιππο και τους Έλληνες πάλι. Αρχικά κάνει αναφορά στις αδικίες επιγραμματικά, έπειτα περιγράφει το ποιες θα έπρεπε να είναι οι κινήσεις των Ελλήνων, αμέσως μετά επαναλαμβάνει αδικίες του Φιλίππου και τέλος κλείνει με την αντίδραση των Ελλήνων. Οι ενέργειες του Φιλίππου δίνονται μ' έξι ερωτήματα, που στοχεύουν στη συναισθηματική συμμετοχή των πολιτών στα τεκταινόμενα, που περιγράφονται, ενώ η απραξία των Ελλήνων και η διστακτικότητά τους δίνεται με τη χρήση πιο περίπλοκων προτάσεων, που υποδηλώνουν ακριβώς αυτή τη κατάσταση.²⁶⁸ Φτάνοντας μέχρι το σημείο αυτό (35) του λόγου μπορούμε να δούμε τον Δημοσθένη να παρουσιάζει το Φίλιππο ως το κύριο εχθρό, που το μόνο που κάνει χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα που έχει – υλικά, χρηματικά – είναι να υλοποιεί το μεγαλεπήβολο σχέδιο και όλοι οι άλλοι απλώς να τον παρακολουθούν, όπως έπραξε και η Ευρώπη αλλά και άλλες χώρες, βλέποντας την δύναμη του Χίτλερ ν' αυξάνεται διαρκώς και να εισχωρεί σε όποια χώρα επιθυμούσε²⁶⁹. Βέβαια τα κίνητρα του Φιλίππου ήταν τελείως διαφορετικά απ' αυτά του Γερμανού πολιτικού/στρατιωτικού.

Το νέο θέμα που πραγματεύεται στις παραγράφους τριάντα έξι (36) έως και σαράντα έξι (46) έρχεται ως φυσική συνέχεια των προηγούμενων παραγράφων και θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει τη λειτουργία απάντησης, γιατί θα πρέπει να ξεσηκωθούν όλοι οι Έλληνες εναντίον του Φιλίππου και ποιο είναι το στοιχείο που τους ενώνει όλους μαζί. Στην τριακοστή έκτη παράγραφο (36) ο Δημοσθένης διερωτάται ποια είναι η αιτία που τους έχει φέρει σ' αυτή τη κατάσταση. Προσπαθεί να υπογραμμίσει την σπουδαιότητα αλλά και την σημασία των όσων θα πει σ' αυτή τη παράγραφο. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί αρχικά μια ρητορική ερώτηση, στην οποία απαντά μ' ένα αίνιγμα, το οποίο προσδίδει στα λεγόμενα μια αγωνία για το τι θα επακολουθήσει. Η απάντηση στο αίνιγμα αυτό δίνεται στην αρχή της τριακοστής έβδομης παραγράφου (37)²⁷⁰. Αυτό που πρέπει να προσέξουμε είναι η σοβαρότητα στο ύφος της συγκεκριμένης παραγράφου αλλά και την απουσία σύνθετων ρημάτων, που

²⁶⁸ (Wooten, 2008) 157

²⁶⁹ (Adam, 1941) 111

²⁷⁰ (Wooten, 2008) 157

όπως παρατηρεί ο Davies προσδίδει μια αίσθηση ποιητική στο λόγο (ἤγε ἀντί διῆγε).²⁷¹ Αυτό που θέλει να τονίσει ο Δημοσθένης στην παράγραφο αυτή είναι ότι οι πρόγονοι τους δεν ηττήθηκαν στο παρελθόν από το χρυσάφι των Περσών. Οι ίδιοι όμως κατάφεραν να εξαγοραστούν από το χρυσάφι του Φιλίππου και κατ' επέκταση να ηττηθούν απ' αυτόν. Για να έρθει το επιθυμητό αποτέλεσμα ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί την απευθείας αναφορά στους Αθηναίους, που τον παρακολουθούν και το σχήμα της αναδίπλωσης - *ἦν τι τότε, ἦν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι* - για να δηλώσει τι συνέβαινε στο παρελθόν με τους προγόνους τους, ώστε να κορυφώσει την αγωνία.²⁷²

Στις παραγράφους τριάντα επτά (37) και τριάντα οκτώ (38) ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στο τι ήταν αυτό που είχαν κοινό οι πρόγονοι τους με τους άλλους Έλληνες και ποια είναι η τωρινή κατάσταση. Αυτό στο οποίο ο Δημοσθένης δίνει σημασία στο παρελθόν είναι, ότι όλοι οι Έλληνες δεν μπορούσαν να δεχτούν τους προδότες και όσους χρηματίζονταν. Κανένας δεν μπορούσε να εξαγοράσει την συνείδηση των πολιτών είτε ήταν πολιτικός είτε στρατηγός. Αυτούς λέει, τους μισούσαν και τους έβαζαν στο περιθώριο της κοινωνίας και τον τιμωρούσαν με τις ανάλογες ποινές.

Στις παραγράφους τριάντα εννέα (39) και σαράντα (40) επανέρχεται στο παρόν και μιλά για τις χαμένες ηθικές αρετές των προγόνων, που έχουν επιτρέψει να κάνει την εμφάνιση της η ηθική εξαχρείωση στην αθηναϊκή κοινωνία. Μιλά για το πώς η πέμπτη φάλαγγα των πληρωμένων πρακτόρων του Φιλίππου κατάφερε να εισχωρήσει βαθιά στη κοινωνία της Αθήνας και να διαβρώσει το ηθικό του λαού. Καθετί που στο παρελθόν αντιμετωπίζονταν με την δέουσα σοβαρότητα και προσοχή πλέον έχει γίνει αντικείμενο χλευασμού και περιγέλου και τη θέση του την έχει πάρει το γελοίο και το ανάξιο λόγου. Το σημαντικότερο για τον Δημοσθένη είναι ότι ο λαός τα γνωρίζει αλλά δεν κάνει τίποτα. Ο λόγος αυτός αντικατοπτρίζει το μεγαλείο του Δημοσθένη και σ' αυτό το σημείο έχουμε την αίσθηση, ότι ο ρήτορας δεν έχει πάψει να πιστεύει στο μεγαλείο και την αρετή του λαού του και πιστεύει ότι μπορεί να ξυπνήσει τις ηθικές αυτές αρετές, που τους έκαναν να ξεχωρίζουν στο παρελθόν.²⁷³ Ακόμα ο Δημοσθένης πιστεύει πως η Αθήνα έχει και την οικονομική δυνατότητα να ανταπεξέλθει σε μια πολεμική σύγκρουση με τον Φίλιππο. Η ναυτική δύναμη της Αθήνας ακόμα και τότε ήταν δεδομένη και το μαρτυρά η αποφυγή μέχρι τότε από μέρος του Φιλίππου μιας θαλάσσιας σύγκρουσης μεταξύ τους. Ο Δημοσθένης δεν υπερτιμούσε την υλική

²⁷¹ (Davies, 1949)

²⁷² (Δημοσθένης, et al., 2004) 115

²⁷³ (Τσάτσος, 2000) 261

δύναμη των Αθηναίων, αυτό που υπερτιμούσε ήταν η ψυχική τους διάθεση να θυσιάσουν το παρόν και τις ευχαριστήσεις του για χάριν του μέλλοντος.²⁷⁴ Αυτό φαίνεται και στο τέλος της τεσσαρακοστής παραγράφου με την χρήση του πολυσύνδετου σχήματος, που δηλώνει την οργή και την αγανάκτηση του ρήτορα, με την χασμωδία των λέξεων - *ἄχρηστα, ἄπρακτα, ἀνόνητα* – που πρέπει να εκφωνήθηκαν με αργό τρόπο, για να διεισδύσουν στις ψυχές των Αθηναίων και να τις συγκινήσουν, ώστε να επιτευχθεί η επιθυμητή αλλαγή τακτικής. Όλα αυτά βέβαια περιέχονται σε μια πολύ ισχυρή αντίθεση, που δηλώνεται με τη χρήση του *νῦν*, που δηλώνει την πικρία του για το παρόν.²⁷⁵

ἐπεὶ τριήρεις γε καὶ σωμάτων πλῆθος καὶ χρημάτων καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς ἀφθονία, καὶ τᾶλλ' οἷς ἂν τις ἰσχύειν τὰς πόλεις κρίνοι, νῦν ἅπασι καὶ πλείω καὶ μείζω ἐστὶ τῶν τότε πολλῶ. ἀλλὰ ταῦτ' ἄχρηστα, ἄπρακτα, ἀνόνητα ὑπὸ τῶν πωλούντων γίνονται

*(Φιλιππικός Γ', §40)*²⁷⁶

Αυτές οι δύο παράγραφοι έχουν συντεθεί με το σχήμα του κύκλου καθώς στην πρώτη ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στ' ότι όλα τα πλεονεκτήματα της Αθήνας έχουν πουληθεί από τους προδότες - *ἐκπέπραται ταῦτα* – και η τελευταία παράγραφος κλείνει ακριβώς με την ίδια αναφορά - *ὑπὸ τῶν πωλούντων γίνονται*.²⁷⁷

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να κάνουμε αναφορά στο ύφος του Δημοσθένη, που σύμφωνα με τον C. Wooten²⁷⁸ χαρακτηρίζεται ως απλό αλλά ταυτόχρονα περιέχει μια αφθονία εκφράσεων και ιδεών. Αρχικά παρουσιάζει με απλό τρόπο την άποψη του και έπειτα με εμφατικό τρόπο επαναλαμβάνει συνεχώς την ίδια άποψη. Με τον τρόπο αυτό πετυχαίνει να κρατά το ενδιαφέρον του κοινού του γιατί χρησιμοποιεί συνεχώς μικρές σ' έκταση προτάσεις και φαίνεται ότι μ' αυτή τη τεχνική περνά γρήγορα απ' τη μια σκέψη στην άλλη. Ο Wooten θεωρεί ότι αυτό το ύφος πλησιάζει στην ενέργεια του Θουκυδίδη και στην καθαρότητα του ύφους του Ισοκράτη. Έτσι ο Δημοσθένης παρουσιάζει τον εαυτό του ως κάποιον που στοχεύει στο πρόβλημα απευθείας και ταυτόχρονα μπορεί να δώσει εξηγήσεις με απλό τρόπο στο κοινό του και να προτείνει

²⁷⁴ (Τσάτσος, 2000) 186

²⁷⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 117

²⁷⁶ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:40>

²⁷⁷ (Wooten, 2008) 158

²⁷⁸ Σχετικά με τον χαρακτηρισμό του ύφους του Δημοσθένη βλέπε το άρθρο του Wooten (1989) 576-588, που παρουσιάζει τις απόψεις του Ερμογόνη και του Διονύσιου του Αλικαρνασσεά για το ύφος του ρήτορα.

λύσεις. Για να αιτιολογήσει την άποψη του αυτή παρουσιάζει τις παραγράφους τριάντα έξι και τριάντα επτά ως δείγματα αυτού του Δημοσθενικού ύφους, που μια ρητορική ερώτηση ακολουθείται από δευτερεύουσες προτάσεις, οι οποίες δίνουν την αίσθηση της ταχείας μετάβασης από το ένα θέμα στ' άλλο, αλλά με την βοήθεια του σχήματος αναδίπλωσης, που είδαμε και πιο πάνω, ο ρήτορας επαναλαμβάνει τις ίδιες ιδέες. Αυτό το ύφος αντιπροσωπεύει την απλότητα και την αφθονία σύμφωνα με τον Ερμογένη ή σύμφωνα με τον Διονύσιο αντιπροσωπεύει μια ένωση βραχυλογίας και πλεονασμού μαζί.

Για τον Wooten αυτές οι παράγραφοι αποτελούν το τυπικό Δημοσθενικό ύφος, που η κύρια ιδέα παρουσιάζεται στην αρχή της πρότασης και στη συνέχεια οι δευτερεύουσες προτάσεις, ασχολούνται με τις συνέπειες και τις επιπτώσεις, δηλαδή περιστρέφονται στο ίδιο θέμα. Αυτό για τον σημερινό αναγνώστη μπορεί να φαίνεται πολύπλοκο αλλά για τον ακροατή του λόγου, αυτό του δίνει την δυνατότητα να παρακολουθεί τα ευρύτερα νοήματα πιο εύκολα.

Με την έναρξη της τεσσαρακοστής πρώτης παραγράφου (41) ο Δημοσθένης δηλώνει ότι η παρουσίαση της θέσης του έχει φτάσει στο τέλος και πως πλέον θα ασχοληθεί με την απόδειξη της θέσεως αυτής. Η λέξη *ταῦτ'* διαχωρίζεται ανάμεσα στους αντιθετικούς συνδέσμους και δηλώνει τη σύγκριση που έλαβε χώρα πιο πάνω μεταξύ παρόντος και παρελθόντος. Εδώ ο Δημοσθένης δηλώνει ότι παρουσίασε όσο πιο ξεκάθαρα μπορούσε την τωρινή κατάσταση αλλά ίσως οι Αθηναίοι δεν γνωρίζουν το τι συνέβαινε στο παρελθόν και γι' αυτό θα θελήσει να τους ενημερώσει κάνοντας λόγο σε μια επιγραφή του προηγούμενου αιώνα. Με την αναφορά αυτή ο ρήτορας επιδιώκει να δώσει αντικειμενικότητα στο λόγο του.

Στην τεσσαρακοστή δεύτερη παράγραφο (42) κάνει λόγο για μια ψηφισματική στήλη, που στήνονταν στην Αγορά, με σκοπό την γνωστοποίηση των ψηφισμάτων της πόλης. Συγκεκριμένα εδώ αναφέρεται σ' ένα ψήφισμα, που εισηγήθηκε ο Θεμιστοκλής και κάνει λόγο για έναν Άρθμιο από τη Ζέλεια, που κηρύσσεται άτιμος, γιατί έφερε το περσικό χρυσάφι στη Σπάρτη.²⁷⁹ Η αναφορά του λόγου ατίμωσης του συγκεκριμένου τοποθετείται στο τέλος της παραγράφου για να εξάρει τη στάση και την ηθική αρετή των Αθηναίων.²⁸⁰

²⁷⁹ (Τσάτσος, 2000) 263

²⁸⁰ (Δημοσθένης, et al., 2004) 119

Στην επόμενη παράγραφο (44) ο Δημοσθένης διηγείται την απόφαση αυτή με δικά του λόγια, ώστε να κάνει ξεκάθαρο το νόημα της σ' όλους. Για το λόγο αυτό τοποθετεί στο τέλος τη λέξη *ἀτίμους*²⁸¹. Με τον τρόπο αυτό επιθυμεί να δείξει στην επόμενη παράγραφο την πραγματική σημασία της λέξης αυτής. Τονίζει πως δεν αναφέρονταν το ψήφισμα αυτό στη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του συγκεκριμένου ανθρώπου, αφού δεν ήταν Αθηναίος πολίτης. Η πραγματική σημασία έχει να κάνει με το πώς αντέδρασαν οι Αθηναίοι στο άκουσμα πως κάποιος προσπάθησε να δωροδοκήσει τη πόλη της Σπάρτης. Συγκεκριμένα αναφέρεται στους νόμους περί φόνου, που ήσαν οι πιο παλιοί στην Αθήνα και ήσαν τοποθετημένοι σε στήλη στον Άρειο Πάγο²⁸². Σ' αυτή τη στήλη περιέχονταν και το πότε κάποιος δεν θα τιμωρούνταν για φόνο. Έτσι εξηγεί πως αν κάποιος σκοτώσει τον Άρθμιο δεν θα τιμωρηθεί.

Έτσι καταλήγει στην παράγραφο σαράντα πέντε (45) να περιγράψει το μεγαλείο της ψυχής των προγόνων του Αθηναίων, αφού πήραν μια τέτοια απόφαση για ένα γεγονός που στην πραγματικότητα δεν τους αφορούσε άμεσα. Και καταλήγει στην παράγραφο σαράντα έξι (46) πάλι σε μια σύγκριση του παρελθόντος με το μέλλον και επαναλαμβάνει ότι η στάση τους δεν είναι η πρόπευσα. Παρατηρούμε και εδώ δηλαδή μια κυκλική σύνθεση του τμήματος αυτού, όπου ο ρήτορας αρχικά αναφέρεται στην κατάσταση που επικρατεί τώρα και κλείνει στην παράγραφο σαράντα έξι με την ίδια επωδό.

Μέχρι το σημείο αυτό το ακροατήριο του Δημοσθένη παρακολούθησε τον ρήτορα να εκθέτει τα προβλήματα που έχει δημιουργήσει η δράση του Φιλίππου στην Αθήνα. Από το σημείο αυτό και έπειτα θα προσπαθήσει να δώσει συμβουλές στο πως θα πρέπει να λυθούν τα προβλήματα αυτά. Αν πρέπει να συγκρίνουμε το λόγο αυτό με τον Φιλιππικό Α', όπου και 'κει δίνει συμβουλές στους Αθηναίους θα παρατηρήσουμε ότι στο συγκεκριμένο λόγο καταφεύγει σε πιο ειδικού περιεχομένου συμβουλές, ενώ εδώ επιλέγει να προτείνει πιο γενικού χαρακτήρα συμβουλές.²⁸³

Αρχικά στην παράγραφο σαράντα επτά (47) κάνει αναφορά σ' ένα γεγονός που το αναφέρει και στην δέκατη παράγραφο. Εκεί χαρακτηρίζει τους Αθηναίους ανόητους αν πιστεύουν ότι ο Φίλιππος δεν αποτελεί μια αληθινή απειλή για την Αθήνα. Εδώ αναφέρει ότι κάποιοι είναι αφελείς και προσπαθούν να πείσουν τους πολίτες ότι ο Φίλιππος δεν έχει την πραγματική δύναμη ακόμα ν' απειλήσει την Αθήνα. Επίσης αυτή

²⁸¹ Σχετικά με την ποινή της ατιμίας βλέπε σχετικά (Harrison, 1971) 168-176

²⁸² (Δημοσθένης, et al., 2004) 120

²⁸³ (Wooten, 2008) 159

η αναφορά φέρνει στο μυαλό την τέταρτη παράγραφο, που αναφέρεται στους κακούς συμβούλους του λαού. Με τη φράση - *ὡς ἄρ'* - δηλώνεται η ασυμφωνία του ρήτορα με την γνώμη αυτή.²⁸⁴ Στο σημείο αυτό βέβαια θα πρέπει να προσέξουμε ότι ο Δημοσθένης σε σύγκριση με τον Φιλιππικό Α' παίρνει στα σοβαρά τους αντιπάλους του²⁸⁵. Στο τέλος της παραγράφου παρουσιάζει τη θέση του. Τη θέση του για την εξέλιξη της πολεμικής τέχνης.

Στις παραγράφους σαράντα οκτώ (48) έως και πενήντα δύο (52) θα παρουσιάσει την θέση του αυτή και θα κάνει και κάποιες παρατηρήσεις πάνω σ' αυτή. Στις παραγράφους σαράντα οκτώ και σαράντα εννέα ο Δημοσθένης παρουσιάζει τη θέση του για την αλλαγή που έχει επέλθει στην πολεμική τέχνη. Αρχικά φέρνει ως παράδειγμα τον τρόπο πολέμου των Σπαρτιατών και στις επόμενες δύο παραγράφους παρουσιάζει τον σημερινό τρόπο που υιοθετεί ο Φίλιππος. Οι Σπαρτιάτες αντιπροσωπεύουν τον παραδοσιακό τρόπο πολέμου, που πολεμούν μια συγκεκριμένη περίοδο του χρόνου τηρώντας τις παραδοσιακές αξίες. Ο Φίλιππος απ' την άλλη δεν ακολουθεί την ίδια μέθοδο αλλά πολεμά όλο το χρόνο και χρησιμοποιεί και αθέμιτα μέσα (προδότες).

Στις επόμενες δύο παραγράφους ο Δημοσθένης καλεί τους πολίτες ν' αμυνθούν εναντίον του Φιλίππου, να μην στέκουν άπραγοι περιμένοντας πότε αυτός θα επιτεθεί αλλά να τον αντιμετωπίσουν στην δική του επικράτεια αποφεύγοντας την κατά μέτωπο σύγκρουση αλλά υιοθετώντας μια μορφή ανταρτοπόλεμου.²⁸⁶ Μέσα από την θεώρηση αυτή του Δημοσθένη για τον πόλεμο βλέπουμε την εξέλιξη του πολέμου. Η νίκη πλέον δεν επιτυγχάνεται στο πεδίο της μάχης αλλά μ' εξαγορά των εχθρών. Ο Δημοσθένης δεν μπορεί να κατανοήσει την σύγχρονη έννοια του οπλίτη. Γι' αυτόν περισσότερο πατριώτης και καλύτερος οπλίτης είναι ένας απλός πολίτης και όχι ένας μισθοφόρος. Ως πραγματιστής κατανοεί ότι δεν μπορεί η Αθήνα να αντιμετωπίσει τους Μακεδόνες κατά μέτωπο και υιοθετεί τον τρόπο δράσης των Σπαρτιατών που εισέβαλλαν και κατέστρεφαν την επικράτεια του εχθρού τους.²⁸⁷

Συνεχίζοντας το λόγο του ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στην πεντηκοστή τρίτη παράγραφο (53), ότι μέσα στην πόλη της Αθήνας υπάρχουν προδότες που χρηματίζονται από τον Φίλιππο, που αν πρώτα αυτούς δεν καταφέρουν να νικήσουν

²⁸⁴ (Demosthenes. and Tarbell, 1880) 91

²⁸⁵ (Wooten, 2008) 159

²⁸⁶ (Macdowell, 2009) 351

²⁸⁷ (Roisman, 2005) 108-109

τότε οποιαδήποτε άλλη προσπάθεια - πολεμική ή όχι – θα πάει χαμένη. Είναι μια άποψη που εκφράζει και στο λόγο του *Περί της Ροδίων Ελευθερίας*, αλλά εκεί αναφέρεται στους Αθηναίους ολιγαρχικούς. Η άποψη του Δημοσθένη, ότι η εξωτερική πολιτική της Αθήνας καθορίζεται από άτομα που χρηματίζονται από τον Φίλιππο κάνει την εμφάνισή της μόνο από τον Δημοσθένη, καθώς κανένας άλλος δεν προβαίνει σε τέτοιου είδους καταγγελίες. Όμως ο Δημοσθένης ως ένας ειδικός στην ψυχολογία του κοινού γνωρίζει, πως μια επαναλαμβανόμενη κατηγορία ακόμα και αν δεν ισχύει, φυτεύει την αμφιβολία στη ψυχή των ακροατών του.²⁸⁸

Η παράγραφος πενήντα τέσσερα (54) είναι η πιο συναισθηματική παράγραφος του συγκεκριμένου λόγου. Εδώ ο Δημοσθένης κάνει την πιο δριμεία επίθεσή του εναντίον του κοινού του. Κατηγορεί τους Αθηναίους για την απροθυμία τους να τιμωρήσουν όσους τους κοροϊδεύουν και τους εξαπατούν.²⁸⁹ Η γλώσσα και το ύφος του Δημοσθένη στο σημείο αυτό είναι άκρως επικριτικό και χρειάζεται πολύ μεγάλο θάρρος από τη πλευρά του ρήτορα για να εκστομίσει τέτοιες κατηγορίες εναντίον του κοινού του, που έχει τη δύναμη να τον αποδοκιμάσει και μ' αυτό τον τρόπο να τον αναγκάσει να κατέβει από το βήμα.²⁹⁰ Από το σημείο αυτό και έπειτα καθώς ο λόγος πλησιάζει στο τέλος του τη θέση του ήρεμου ρήτορα παίρνει θέση ένας συναισθηματικά φορτισμένος λόγος, όπως φαίνεται και από τη συχνή χρήση πλέον των επικλήσεων προς τους θεούς (§§54, 65,68, 70, 76).²⁹¹

Στις παραγράφους πενήντα έξι (56) έως και εξήντα εννέα (69) ο Δημοσθένης επαναλαμβάνει τα ίδια ιστορικά γεγονότα που μεταχειρίστηκε και σε προηγούμενα σημεία του λόγου του. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στην περίπτωση προδοσίας της Ολύνθου (56), της Ερέτριας (57-58) και του Ωρεού (59-62). Σε κάθε πόλη υπήρχαν δυο αντίπαλα στρατόπεδα. Το φιλομακεδονικό και το πατριωτικό, που ήταν πιο κοντά στις θέσεις της Αθήνας. Το ένα αντιπροσωπεύει την υποδούλωση των πόλεων αυτών στο Φίλιππο και το άλλο την ελευθερία. Η αντίθεση αυτή δίνεται και στο τρόπο που παρουσιάζονται αυτά τα δύο κόμματα από το Δημοσθένη με αντιθετική σύνδεση. Επίσης χρησιμοποιεί και το ανάλογο λεξιλόγιο για να δηλώσει, ότι οι Φιλιππίζοντες ήσαν υπηρέτες του Φιλίππου και οι αντίπαλοι τους προσπαθούσαν να διατηρήσουν την ειρήνη.²⁹²

²⁸⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 126

²⁸⁹ (Wooten, 2008) 161

²⁹⁰ (Δημοσθένης, et al., 2004) 126

²⁹¹ (Wooten, 2008) 161 - (Ober, 2007) 286

²⁹² (Wooten, 2008) 161

ἦσαν ἐν Ὀλύμπῳ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν τινὲς μὲν Φιλίππου καὶ πάνθ' ὑπηρετοῦντες ἐκεῖνῳ, τινὲς δὲ τοῦ βελτίστου καὶ ὅπως μὴ δουλεύσουσιν οἱ πολῖται πράττοντες

(Φιλιππικός Γ', §56)²⁹³

οἱ μὲν ἐφ' ἑμᾶς ἤγρον τὰ πράγματα, οἱ δ' ἐπὶ Φίλιππον

(Φιλιππικός Γ', §57)²⁹⁴

ἀλλ' ἐν Ὠρεῶ Φιλιστίδης μὲν ἔπραττε Φιλίππῳ καὶ Μένιππος καὶ Σωκράτης καὶ Θόας καὶ Ἀγαπαῖος, οἵπερ νῦν ἔχουσι τὴν πόλιν (καὶ ταῦτ' ἤδεσαν ἅπαντες), Εὐφραῖος δὲ τις ἄνθρωπος καὶ παρ' ἡμῖν ποτ' ἐνθάδ' οἰκήσας, ὅπως ἐλεύθεροι καὶ μηδενὸς δοῦλοι ἔσονται.

(Φιλιππικός Γ', §59)²⁹⁵

συστραφέντες δ' ἄνθρωποι πολλοὶ καὶ χορηγῶν²⁹⁶ ἔχοντες Φίλιππον καὶ πρυτανευόμενοι ἀπάγουσι τὸν Εὐφραῖον εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὡς συνταράττοντα τὴν πόλιν.

(Φιλιππικός Γ', §60)²⁹⁷

Στις παραγράφους ἐξήντα τέσσερα (64) και ἐξήντα πέντε (65) ο Δημοσθένης αθροίζει τα γεγονότα που περιγράφει πιο πάνω με σκοπό να καταδείξει, ότι η αιτία που οδήγησε στη καταστροφή των πόλεων είναι κοινή. Δεν είναι άλλη από την ευχαρίστηση, που δείχνουν μόνο όταν ακοῦν πράγματα, που τους ευχαριστοῦν από τους πολιτικούς και καθέναν, που προσπαθεῖ να τους συμβουλεύσει τον αποδοκιμάζουν. Σύμφωνα με τον Δημοσθένη τα ίδια συμπτώματα μπορούν να διαγνωστοῦν και στην Αθηναϊκή κοινωνία. Και αυτοί που μιλούν μ' ευχάριστο τρόπο κατά τον Δημοσθένη είναι προδότες, που χρηματίζονται από τον Φίλιππο. Αφού κάνει μια συγκριτική παρουσίαση των ενεργειῶν των δυο ομάδων, προχωρά σ' ένα εκφοβισμό του κοινού του στο τέλος της εξηκοστής πέμπτης παραγράφου (65) λέγοντας πως είναι καλύτερα να πεθάνουν μαχόμενοι παρά να υποκύψουν στους ανθρώπους του Φιλίππου και για να μεγιστοποιήσει τ' αποτελέσματα του εκφοβισμού αυτού επανέρχεται στην παράγραφο ἐξήντα ἕξι (66) στις πόλεις που ανέφερε πιο πριν και τι ἔπαθαν αφού ἐμπιστεύτηκαν τους υποστηρικτές του Φιλίππου.

²⁹³ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:56>

²⁹⁴ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:57>

²⁹⁵ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:59>

²⁹⁶ Χρήση μιας μεταφοράς από το χώρο του θεάτρου, που ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί και στο λόγο του 19.216 (Macdowell, 2009) 407.

²⁹⁷ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:60>

Στις παραγράφους εξήντα επτά (67) και εξήντα οκτώ (68) επαναλαμβάνει για μια ακόμα φορά την άποψη του για το πόσο επικίνδυνο είναι να εμπιστεύεται κάποιος τους προδότες. Μάλιστα το χαρακτηρίζει ως ανοησία να εμπιστεύεται κάποιος αυτού του είδους τ' άτομα και τα λόγια αυτά έχουν τη μορφή ενός γνωμικού και κλείνει το τμήμα αυτό του λόγου του αφήνοντας να εννοηθεί πως δεν θα ασχοληθεί πλέον με το θέμα της προδοσίας της πόλης.²⁹⁸

Στις παραγράφους εξήντα εννέα (69) έως και εβδομήντα πέντε (75) ο Δημοσθένης επιστρέφει ξανά στις συμβουλές για το τι πρέπει να κάνουν οι Αθηναίοι για ν' αντιμετωπίσουν τον Φίλιππο. Αρχικά χρησιμοποιεί μια αλληγορική εικόνα. Σ' αυτή την εικόνα παρουσιάζονται ο καπετάνιος, το πλήρωμα και οι επιβάτες ενός σκάφους να είναι πρόθυμοι να το φροντίζουν, ώστε να 'ναι πάντα αξιόπλοο. Η αλληγορία αυτή κάνει ξεκάθαρο, ότι η πόλη της Αθήνας είναι το πλοίο, που πρέπει όλοι να φροντίζουν, ο Δημοσθένης είναι ο καπετάνιος και οι πολίτες το πλήρωμα. Μέσα απ' όλα αυτά ο Δημοσθένης θέλει να δείξει, ότι ο Φίλιππος μπορεί να νικηθεί και γι' αυτό χρησιμοποιεί την εικόνα από τη φύση και συγκεκριμένα από την θάλασσα, που οι Αθηναίοι ήταν γνωστοί για την ικανότητα τους αυτή να δαμάζουν και να κυριαρχούν στη θάλασσα.²⁹⁹

Για το λόγο αυτό δηλώνει έτοιμος να παραδώσει και γραπτώς τις προτάσεις του, αφού είναι σίγουρος για το αποτέλεσμα αυτών. Το ψήφισμα αυτό ωστόσο δεν έχει διασωθεί σ' εμάς.³⁰⁰ Σ' αυτό το σημείο διακρίνεται πόσο μεγάλη σημασία δίνει ο Δημοσθένης στην αξία της προετοιμασίας για την αντιμετώπιση του κινδύνου και γι' αυτό χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη εικόνα από τη καθημερινότητα τους.

Στην παράγραφο εβδομήντα (70) ο Δημοσθένης προχωρά στη παρουσίαση των προτάσεων του, που περιλαμβάνουν τις απαραίτητες στρατιωτικές αλλά και οικονομικές προετοιμασίες και στην επόμενη παράγραφο (71) ζητά από τους συμπολίτες του να στείλουν πρεσβείες στην Πελοπόννησο, στη Ρόδο στη Χίο ακόμα και στο Βασιλέα των Περσών, ώστε να τους ενημερώσουν για την προετοιμασία τους και να ζητήσουν τη συμμαχία τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή στο πόσο επηρεασμένη είναι η κρίση του Δημοσθένη από το μίσος που τον κατακλύζει για το πρόσωπο του Φιλίππου, που φτάνει τον κοινό εχθρό όλων των Ελλήνων, τον Πέρση βασιλιά να τον παρουσιάζει ως ένα εν δυνάμει σύμμαχο, που και αυτός έχει να χάσει πολλά από τη δράση του Φιλίππου. Αυτή του η άποψη ίσως

²⁹⁸ (Wooten, 2008) 163

²⁹⁹ (Wooten, 2008) 163

³⁰⁰ (Τσάτσος, 2000) 272

οδήγησε τον Αισχίνη και τους υποστηρικτές του να διαρρεύσουν την πληροφορία για χρηματισμό του Δημοσθένη από τους Πέρσες.³⁰¹

Στην παράγραφο που ακολουθεί (72) γίνεται αναφορά στις πρεσβείες στην Πελοπόννησο, που αναφέρθηκαν στον προηγούμενο λόγο του (6.20-25) και είχαν πάρει μέρος σ' αυτές ο Πολύευκτος και ο Ηγήσιππος.³⁰² Οι παράγραφοι εβδομήντα τρία (73) και εβδομήντα τέσσερα (74) αποτελούν ένα ρητορικό επιχείρημα, που στην αρχή περιγράφει ένα αρνητικό στοιχείο της κατάστασης και στη συνέχεια ένα θετικό, δίνοντας για μια ακόμα φορά την αντίθεση μεταξύ Αθηναίων και των άλλων Ελλήνων. Υποστηρίζει λοιπόν, ότι οι άλλοι δεν θα σώσουν την Ελλάδα, αν θεωρούν πως δεν κινδυνεύουν. Οι Αθηναίοι έχουν την φήμη των σωτήρων της Ελλάδας σε περιόδους κρίσεις και αυτοί τώρα πρέπει να ενεργήσουν, όπως έκαναν και οι πρόγονοί τους για να σώσουν την Ελλάδα.³⁰³ Το πόσο επιτακτική ανάγκη για τον Δημοσθένη είναι η σύναψη συμμαχίας μεταξύ των Ελλήνων φαίνεται από τη χρήση στο τέλος της παραγράφου ενός ασύνδετου σχήματος λόγου και των ζευγών συνωνύμων που καθιστούν το ύφος του επιτακτικό και δείχνει πως δεν υπάρχει άλλο περιθώριο για χάσιμο χρόνου³⁰⁴ - *τοὺς δ' ἄλλους Ἑλληνας συγκαλεῖν, συνάγειν, διδάσκειν, νουθετεῖν: ταῦτ' ἐστὶν πόλεως ἀξίωμ' ἐχούσης ἡλικὸν ὑμῖν ὑπάρχει.*

Το χρέος των Αθηναίων τονίζεται με την επανάληψη της αντωνυμίας *ὑμῖν* τρεις φορές σ' αυτές τις δύο παραγράφους και κάθε φορά για να δώσει έμφαση στο χρέος τους ο Δημοσθένης την τοποθετεί είτε στην αρχή είτε στο τέλος της πρότασης που αυτή ανήκει.

.....τοὺς δ' ἄλλους Ἑλληνας συγκαλεῖν, συνάγειν, διδάσκειν, νουθετεῖν: ταῦτ' ἐστὶν πόλεως ἀξίωμ' ἐχούσης ἡλικὸν ὑμῖν ὑπάρχει. [74] εἰ δ' οἴεσθε Χαλκιδέας τὴν Ἑλλάδα σώσειν ἢ Μεγαρέας, ὑμεῖς δ' ἀποδράσεσθαι τὰ πράγματα, οὐκ ὀρθῶς οἴεσθε: ἀγαπητὸν γὰρ ἂν αὐτοὶ σῶζονται τούτων ἑκάστοις. ἀλλ' ὑμῖν τοῦτο πρακτέον: ὑμῖν οἱ πρόγονοι τοῦτο τὸ γέρας ἐκτήσαντο καὶ κατέλιπον μετὰ πολλῶν καὶ μεγάλων κινδύνων.

(Φιλιππικός Γ', §73-74)³⁰⁵

Επίσης χαρακτηριστική είναι και η χρήση του ουσιαστικού *γέρας* που αποτελεί μια ένδειξη ένδοξων πράξεων και ένδοξων αντρών, που περιγράφονται από την επική

³⁰¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 134

³⁰² (Macdowell, 2009) 331

³⁰³ (Wooten, 2008) 165

³⁰⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 134

³⁰⁵ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:743-74>

ποίηση και όπως τονίζει και ο C. Wooten το τελευταίο τμήμα της παραγράφου παίρνει τη μετρική μορφή δακτυλίων και σπονδείων, που δημιουργούν ένα υπερβατό σχήμα, που διαχωρίζει το ρήμα *έκτησαντο* από την εμπρόθετη φράση *μετὰ πολλῶν καὶ μεγάλων κινδύνων*.³⁰⁶

Η προτελευταία παράγραφος (75) έχει τη μορφή προειδοποίησης προς το κοινό του απέναντι στο οποίο μέχρι τώρα ήταν συγκρατημένος και δεν το είχε φέρει σε άσχημη θέση μέχρι τώρα. Πλέον τους υπενθυμίζει την κατάσταση και τους προειδοποιεί πως αν τώρα δεν ενεργήσουν θα ‘ρθει η στιγμή, που θ’ αναγκαστούν να τα κάνουν όλα μαζί. Προσπαθεί να τους μεταδώσει το αίσθημα του φόβου στο τέλος του λόγου του όπως έκανε και στην αρχή του αλλά και στον Φιλιππικό Α’.

Ο επίλογος κάνει μια αναφορά στα μέτρα που έχουν προταθεί πιο πριν και καλεί όποιον έχει να προτείνει κάτι να τα εισηγηθεί. Ταυτόχρονα η αισιοδοξία του για τα πράγματα δηλώνεται με τη φράση *ἐπανορθωθῆναι ἂν τὰ πράγματα* και κλείνει με μια ευχή που υπάρχει και στον Α’ Φιλιππικό³⁰⁷ - *ὅ τι δ’ ὑμῖν δόξει, τοῦτ’, ὧ πάντες θεοί, συνενέγκοι / νικῶη δ’ ὅ τι πᾶσιν μέλλει συνοίσειν (4.51)*³⁰⁸.

³⁰⁶ (Wooten, 2008) 165

³⁰⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 136

³⁰⁸ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg004.perseus-grc1:51>

Η προβληματική σχετικά με τις δύο εκδόσεις του Γ' Φιλιππικού

Στο σημείο αυτό κλείνοντας την παρουσίαση του Γ' Φιλιππικού θα επανέλθουμε στο σημείο που εξετάσαμε στην αρχή της παρούσας εργασίας και σχετίζεται με το κατά πόσον οι λόγοι του Δημοσθένη έχουν διασωθεί στην αρχική τους μορφή, όπως δηλαδή εκφωνήθηκαν στην Εκκλησία του Δήμου ή είναι αποτέλεσμα μιας γραπτής έκδοσης που ακολούθησε την εκφώνηση του.

Ο προβληματισμός σχετικά με το θέμα αυτό δημιουργείται από την ύπαρξη δυο εκδόσεων του λόγου στα χειρόγραφα. Πιο συγκεκριμένα τα καλύτερα σωζόμενα χειρόγραφα S (Codex Parisinus 2934) και L (Codex Laurentianus) δεν περιλαμβάνουν μια σειρά από φράσεις άλλες σύντομες και άλλες εκτενέστερες, σημαντικές ή λιγότερο σημαντικές για το κείμενο. Οι διαφορές αυτές εντοπίζονται στις παραγράφους 2, 6, 7, 20, 26, 32, 37, 39, 41, 46, 58, 65, 71.³⁰⁹

Σχετικά με το θέμα αυτό έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες. Ο L. Spengel το 1839 διατύπωσε την άποψη ότι και οι δυο εκδοχές είναι προϊόντα της γραφής του ίδιου του Δημοσθένη.³¹⁰ Ο Buhler το 1978 υποστήριξε ότι ο Δημοσθένης έγραψε μόνο την σύντομη εκδοχή του λόγου και πως η εκτενέστερη είναι αποτέλεσμα της δουλειάς ενός σχολαστικού γραμματικού, που θέλησε να εξομαλύνει και να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο του λόγου αλλοιώνοντας έτσι όμως το περιεχόμενο και την δύναμη του λόγου.³¹¹ Την άποψη του αυτή τη στηρίζει κυρίως σε τρεις παραγράφους που περιέχουν ιστορικά γεγονότα (§§ 58, 71, 72), κάτι που σημαίνει, ότι ο γραμματικός που προσέθεσε τα γεγονότα αυτά είχε άριστες γνώσεις ιστορίας. Κατά τον Sealey όμως ο συγγραφέας που προσέθεσε τις πληροφορίες αυτές στις συγκεκριμένες παραγράφους είναι πιο εύκολο να υποθέσουμε ότι ήταν ο ίδιος ο Δημοσθένης³¹², που εκφώνησε την εκτενέστερη μορφή στην Εκκλησία του Δήμου και την πιο σύντομη την δημοσίευσε ως γραπτό κείμενο στις άλλες ελληνικές πόλεις.³¹³

Η τελευταία αυτή άποψη βρίσκει σύμφωνο και τον C. Wooten³¹⁴, που προσθέτει ότι η σύντομη εκδοχή δημοσιεύτηκε ως ένα πολιτικό φυλλάδιο στην υπόλοιπη Ελλάδα έπειτα από δύο χρόνια. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο ότι η σύντομη εκδοχή

³⁰⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 15

³¹⁰ (Sealey, 1993) 234

³¹¹ (Sealey, 1993) 234

³¹² (Sealey, 1993) 234-235

³¹³ (Hunt, 2010) 274

³¹⁴ (Wooten, 2008) 167-173

απευθύνεται σ' ένα Πανελλήνιο κοινό και δεν χρειάζονταν να συμπεριληφθούν σ' αυτή στοιχεία, που αφορούσαν μόνο το αθηναϊκό κοινό και χαρακτηρίζονται ως τυπικά σ' ένα συμβουλευτικό λόγο. Το συλλογισμό του αυτό κυρίως το στηρίζει στην εξέταση των παραγράφων έξι και επτά, τις οποίες θεωρεί ως παραγράφους που προετοιμάζουν το κοινό για το περιεχόμενο της επόμενης. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει, ότι ο Δημοσθένης ίσως αισθάνθηκε την ανάγκη να γίνει πιο αναλυτικός στο λόγο του μετά το τέλος του προοιμίου και πριν αρχίσει την παράθεση των απόψεων του, ώστε να κρατήσει υψηλά το ενδιαφέρον των ακροατών του. Για να στηρίξει περαιτέρω την άποψη του αυτή εξετάζει παραθέματα από παραγράφους³¹⁵ της εκτενέστερης εκδοχής και καταλήγει ότι αυτή ήταν που εκφωνήθηκε στο κοινό.

Μια ακόμα εκδοχή εκφράζεται από τον Macdowell, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο Δημοσθένης ολοκληρώνοντας την προετοιμασία του λόγου του έκρινε ότι ήταν αρκετά μεγάλος και οβέλισε κάποια τμήματα. Μετά το θάνατο του άλλοι αντιγραφείς του λόγου αυτού χρησιμοποίησαν τα τμήματα αυτά και άλλοι όχι δημιουργώντας τη διπλή αυτή παράδοση του κειμένου.³¹⁶

Προσωπική μας άποψη είναι ότι αυτές οι συντομευμένες εκδοχές του λόγου είναι μετέπειτα γραπτές εκδόσεις από τον ίδιο τον Δημοσθένη ή από τους πολιτικούς του υποστηρικτές με σκοπό την ενημέρωση των Ελλήνων και στις άλλες πόλεις σχετικά με τον κοινό κίνδυνο που διέτρεχαν από τον Φίλιππο.

³¹⁵ Συγκεκριμένα: 26.11-12, 32.14-18, 39.9-10, 41-42.21-24, 44.13 και 15, 46.1-4, 58.27-28, 71.9-11. Αυτές οι παράγραφοι θεωρεί ότι αποδεικνύουν μια άμεση επικοινωνία με το κοινό, που σε μια γραπτή έκδοση δεν χρειάζεται. (Wooten, 2008) 171-173.

³¹⁶ (Macdowell, 2009) 353-354

Κατά Φιλίππου Δ' (X)

Δομή Λόγου – Συνοπτική Παρουσίαση

Προοίμιο

Αποτελείται από τις παραγράφους ένα έως και έξι (§§1-6) και περιγράφει την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στην πόλη από την συνεχή απραξία των Αθηναίων, τους οποίους επικρίνει αλλά και την πολιτική του Φιλίππου.

Διήγησις

Στις παραγράφους επτά έως δέκα (§§7-10) ο Δημοσθένης κάνει μια ανασκόπηση των ενεργειών του Φιλίππου εναντίον των συμμάχων των Αθηναίων.

Πρότασις

Περιλαμβάνει τις παραγράφους έντεκα έως είκοσι τρία (§§11-23) και περιγράφεται η πρόταση του Δημοσθένη για οικονομική ενίσχυση και δημιουργία του εκστρατευτικού σώματος, έτοιμου να δράσει ανά πάσα στιγμή, με την ταυτόχρονη όμως ύπαρξη αυστηρού ελέγχου τόσο σε οικονομικό επίπεδο όσο και σε οικονομικό.

Πίστις

Αποτελείται από τις παραγράφους είκοσι τέσσερα έως και εβδομήντα τέσσερα (§§24-74).

Α. πρώτο θέμα: Η ραθυμία των Αθηναίων και η ανάγκη για δράση από μέρους τους (§§24-30).

Β. δεύτερο θέμα: Η πρόταση για αποστολή πρεσβείας με αίτημα την οικονομική ενίσχυση των Αθηναίων στον Πέρση βασιλέα (§§31-34).

Γ. τρίτο θέμα: Η άποψη του Δημοσθένη για την αξιοποίηση των θεωρικών και η μεταστροφή του σε σχέση με το παρελθόν (§§35-45).

Δ. τέταρτο θέμα: Παρουσίαση των αιτιών που έχουν οδηγήσει την Αθήνα στη κατάσταση αυτή και την ηθική διάβρωση της κοινωνίας (§§46-50).

Ε. πέμπτο θέμα: Η πολιτική κατάσταση τη στιγμή αυτή στην Ελλάδα και η αδιαφορία τους για την άσκηση σωστής εξωτερικής πολιτικής (§§51-54).

ΣΤ. έκτο θέμα: Επίθεση εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων (§§55-69).

Ζ. έβδομο θέμα: Ονομαστική επίθεση εναντίον του Αριστομήδη (§§70-74).

Επίλογος

Οι Αθηναίοι θα πρέπει να σκέπτονται το συμφέρον της πόλης τους (§§75-76).

Ανάλυση του τέταρτου Φιλιππικού λόγου

Ο τέταρτος Φιλιππικός λόγος του Δημοσθένη θα μπορούσαμε να πούμε ότι ξεκινά από το σημείο που τελειώσε ο προηγούμενος Φιλιππικός του λόγος. Στην πρώτη παράγραφο (1) ο Δημοσθένης για μια ακόμα φορά επικρίνει τους συμπολίτες του για την στάση, που επιδεικνύουν απέναντι στα προβλήματα της πόλης τους και συγκεκριμένα απέναντι στον Φίλιππο και στην πολιτική που ακολουθεί.

Για να κερδίσει την πρόσεξιν των συμπολιτών του από την αρχή του λόγου του κάνει αναφορά στα πολύ σοβαρά γεγονότα που διαδραματίζονται. Με την έκθεση της σοβαρότητας της κατάστασης ο Δημοσθένης καταφέρνει να κερδίσει την προσοχή του ακροατηρίου του αλλά και να κεντρίσει το ενδιαφέρον του. Τα γεγονότα αυτά στα οποία αναφέρεται ο Δημοσθένης και στα οποία δεν αναφέρεται άμεσα για τους λόγους που αναφέραμε προηγουμένως, σύμφωνα με τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά σχετίζονται με την δράση του Φιλίππου στην Θράκη και στο κίνδυνο που διέτρεχε το Βυζάντιο από τον Φίλιππο.³¹⁷

Αυτό που έχει σημασία να προσέξουμε στη συγκεκριμένη παράγραφο είναι η επίθεση που κάνει ο Δημοσθένης στο κοινό του για την χρόνια, όπως τονίζει, απραξία αλλά και απροθυμία τους να λάβουν τις κατάλληλες αποφάσεις για να προχωρήσουν στην αντιμετώπιση του κινδύνου από τον Φίλιππο. Τους κατηγορεί ότι το ενδιαφέρον τους αναλώνεται μόνο κατά την διάρκεια της συνέλευσης του δήμου ή μόνο αν φθάσουν κάποιες φήμες στην πόλη σχετικά με τον Φίλιππο. Για κάτι το αντίστοιχο τους είχε κατηγορήσει και στον Α' Φιλιππικό, ότι χάρηκαν όταν έφτασαν φήμες για κάποια ασθένεια του Φιλίππου και επαναπαύτηκαν. Στο τέλος της παραγράφου τονίζει ότι οι πολίτες πλέον δεν ενδιαφέρονται για το κοινό συμφέρον αλλά προτάσσουν το ατομικό τους και έτσι έχουμε μια εικόνα της διάβρωσης, που έχει υποστεί η κοινωνία της Αθήνας την εποχή εκείνη τόσο στο επίπεδο της ηθικής αλλά και των αξιών, που άλλοτε αντιπροσώπευαν την πόλη της Αθήνας.

Στη δεύτερη παράγραφο (2) συνδέει τα προαναφερόμενα γεγονότα με τη δραστηριότητα του Φιλίππου και πιο συγκεκριμένα με την επιθετικότητα που επιδεικνύει και η οποία συνδέεται σύμφωνα με τον Δημοσθένη με απληστία και αλαζονεία. Τονίζει τις δυο αυτές λέξεις ο Δημοσθένης για να δώσει μ' έμφαση ότι το

³¹⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 208

αποτέλεσμα των ενεργειών των Αθηναίων, που αναλώνονται απλώς σε συζητήσεις δεν είναι δυνατόν να αποδώσει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Για να ισχυροποιήσει την άποψη του αυτή κάνει ένα συλλογισμό, που βασίζεται στην ισχύ του δικαίου των Αθηναίων και την δύναμη των επιχειρημάτων τους, που κάθε φορά προέβαλαν για να επικρατήσουν των αντιπάλων τους.

Στο σημείο αυτό ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στο δίκαιο των Αθηναίων και πως κάθε τους κίνηση είχε ως οδηγό την προάσπιση του δικαίου. Θα πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι ο Δημοσθένης, όπως και στον προηγούμενο λόγο του, ωραιοποιεί το ιστορικό παρελθόν και αποκρύπτει διάφορα σκοτεινά σημεία της πόλης των Αθηνών. Η Αθήνα ήταν η πρώτη πόλη η οποία ταύτισε το δίκαιο με το συμφέρον και μάλιστα απέναντι σε κατά γενική ομολογία ασθενέστερους αντιπάλους.³¹⁸ Η αναφορά όμως στο δίκαιο και την κινητήριο δύναμη, που αυτό έχει προσφέρει στις διάφορες υποθέσεις των Αθηναίων έχει ως σκοπό να αναδείξει την αντίθεση ανάμεσα στην πολιτική και στρατιωτική συμπεριφορά του Φιλίππου, που χρησιμοποιεί κάθε μέσο για την επίτευξη του σκοπού του, όπως τον έχει κατηγορήσει και στους προηγούμενους λόγους του και στην Αθηναϊκή πολιτική που χρησιμοποιεί το διάλογο και τη δύναμη της λογικής.

Με την επόμενη παράγραφο (3) ο Δημοσθένης συνεχίζει την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στο Φίλιππο και στους Αθηναίους. Αυτή τη φορά όμως το αρνητικό σκέλος της σύγκρισης αυτής αφορά τους συμπολίτες του και την απροθυμία, που δείχνουν να υπερασπιστούν τα κεκτημένα τους σ' αντίθεση με τον Φίλιππο, που είναι πρόθυμος να θυσιάσει τα πάντα οποιαδήποτε στιγμή για την επίτευξη του σκοπού του. Ο Δημοσθένης εδώ όπως και στον Α' Φιλιππικό παρουσιάζει την πλεονεκτική θέση που βρίσκεται ο Φίλιππος έναντι των Αθηναίων και χωρίς να το επιδιώκει εκφράζει το θαυμασμό του για τον αντίπαλό του και κάποιες από τις αρετές του (ενεργητικότητα, αποφασιστικότητα).³¹⁹ Η αντίθεση στο σημείο αυτό επικεντρώνεται ανάμεσα στα λόγια των Αθηναίων και στα έργα του Φιλίππου. Αντιλαμβανόμαστε ότι μεταξύ των δυο αντιπάλων υπάρχει μια διαφορετική θεώρηση των πραγμάτων.

Στις παραγράφους τέσσερα (4) και πέντε (5) προχωρά τη σκέψη του ένα βήμα πιο πέρα και παρουσιάζει τις διαφορές που υπάρχουν μέσα στις διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Στο σημείο αυτό ο Δημοσθένης κάνει φανερή τη δυσπιστία του απέναντι στα

³¹⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 209

³¹⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 210

τυραννικά καθεστώτα και σ' ότι αυτά αντιπροσωπεύουν. Την ίδια δυσπιστία στα τυραννικά καθεστώτα ο ρήτορας έχει δείξει και στον Γ' Φιλιππικό, με την αναφορά στα τυραννικά καθεστώτα, που ο Φίλιππος εγκατέστησε στην Όλυνθο, την Ερέτρια και στους Ωρεούς.³²⁰ Εδώ με τη χρήση παραδειγμάτων κάνει αναφορά στις σχέσεις που επικρατούν μεταξύ των δημοκρατικών πολιτών και των υποστηρικτών του Φιλίππου, που αντιπροσωπεύουν την τυραννία.³²¹ Η παρουσίαση των πρώτων έχει σκοπό να παρουσιάσει όλα τα πλεονεκτήματα της δημοκρατίας, ενώ για τους δεύτερους τονίζεται ότι όχι μόνο εξουσιάζουν τους πολίτες αλλά και αυτοί οι ίδιοι προτιμούν να εξουσιάζονται από κάποιον άλλο, γιατί έτσι νιώθουν ασφάλεια και μόνο έτσι μπορούν να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους. Η επισφαλής θέση στην οποία βρίσκονταν τα δημοκρατικά αυτά καθεστώτα δηλώνεται με τη χρήση του επιρρήματος *βεβαίως*, που χαρακτηρίζει την σταθερότητα της αθηναϊκής δημοκρατίας σ' αντίθεση μ' όλες τις άλλες.³²²

Στη πέμπτη παράγραφο (5) συνεχίζει την επίθεση του εναντίον των τυραννικών καθεστώτων αλλά αυτή τη φορά τοποθετεί στο κάδρο και τον Φίλιππο ως τον κύριο χρηματοδότη των καθεστώτων αυτών, που δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει αμφιβόλου ηθικής τακτικές αλλά και ανθρώπους για να κυριαρχήσει. Την αλλαγή στο τρόπο διεξαγωγής του πολέμου και τα μέσα που χρησιμοποιούνται πλέον ο Δημοσθένης τα περιέγραψε στον Γ' Φιλιππικό κάνοντας σύγκριση του παρελθόντος με το παρόν και τις τακτικές που χρησιμοποιούνταν τότε και τώρα.

Η έκτη παράγραφος (6) κλείνει το προοίμιο του λόγου και κάνει αναφορά για μια ακόμα φορά στην απραξία των Αθηναίων. Παρατηρούμε και εδώ μια κυκλική σύνθεση του προοιμίου, καθώς στην πρώτη παράγραφο γίνεται αναφορά στη στάση των Αθηναίων και στην τελευταία παράγραφο του προοιμίου ο Δημοσθένης παρομοιάζει όχι μόνο τους συμπολίτες του αλλά και τον εαυτό του, με τη χρήση του α' πληθυντικού προσώπου, σαν υπνωτισμένους που απλώς παρακολουθούν τις εξελίξεις των πραγμάτων. Για τον Δημοσθένη το χειρότερο όμως είναι ότι εξαιτίας της στάσης αυτής οι Αθηναίοι έχουν απομονωθεί από τις υπόλοιπες πόλεις, που διατρέχουν τον ίδιο κίνδυνο ή βλέπουν να αμφισβητείται η κυριαρχία τους. Οι αναφορές αυτές σχετίζονται με την απόφαση των Βυζάντιων να υπερασπιστούν μόνοι τους την πόλη τους, λόγω της εμπειρίας τους από τη Β' Ναυτική Συμμαχία, αν και μετά από κάποιο διάστημα

³²⁰ Σχετικά με τις θέσεις του Δημοσθένη απέναντι σε τυραννικά καθεστώτα βλέπε Leopold (1981)

³²¹ (Leopold, 1981) 14

³²² (Δημοσθένης, et al., 2004) 211

ζήτησαν τη βοήθεια των Αθηναίων και με την αμφισβήτηση που δέχτηκαν οι Αθηναίοι από τους Θηβαίους, με τους οποίους είχαν συνάψει συμμαχία και από τους Χαλκιδικείς, που αντέδρασαν στην αξίωση να είναι κέντρο της συμμαχίας η πόλη της Αθήνας.³²³

Ο Δημοσθένης κλείνοντας το τμήμα του λόγου του αυτό, βλέπουμε ότι επανέρχεται σε θέματα σχετικά οικεία (επιθετική πολιτική Φιλίππου, απροθυμία Αθηναίων), τα οποία παρουσίασε και στους προηγούμενους λόγους και στοχεύουν καθαρά να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των πολιτών αλλά και να τους αφυπνίσει σχετικά με τον κίνδυνο που διατρέχουν. Για να επιτύχει ακόμα καλύτερα αποτελέσματα στη διήγηση του λόγου του, που περιλαμβάνει τις παραγράφους επτά (7) έως και δέκα (10), κάνει μια ανασκόπηση σε πρόσφατα γεγονότα του παρελθόντος, που καταδεικνύουν την πολιτική του Φιλίππου και την δεινή θέση των Αθηναίων και των συμμάχων τους.

Αρχικά στην έβδομη παράγραφο (7) τονίζεται για μια ακόμα φορά η αδιαφορία των Αθηναίων και ο Δημοσθένης λέει πως αν και με την στάση του αυτή μπορεί να γίνει μισητός στο κοινό του, αυτός δεν θα υποχωρήσει, ώστε οι Αθηναίοι να ακούσουν μόνο όσους και όσα τους ευχαριστούν. Για να τονίσει τη σοβαρότητα του θέματος δίνει μια εικόνα από την καθημερινότητα των Αθηναίων, που όποιος δεν έδινε την απαραίτητη προσοχή σε θέματα του οίκου του, τότε αντιμετώπιζε μεγάλα προβλήματα ακόμα και στην συμμετοχή του στην πολιτική ζωή. Ο Δημοσθένης θεωρεί ότι η ιδιωτική ζωή και η στάση που κρατούν οι πολίτες σ' αυτή αποτελούν τον καθρέπτη της κοινωνίας και της πολιτική κατ' επέκταση.

Μέσα απ' αυτή την εικόνα θέλει να δώσει εγκυρότητα σε όσα θα περιγράψει και πιο κάτω. Στην όγδοη παράγραφο (8) κάνει αναφορά στο Σέρριο και στο Δορίσκο. Δυο μικρές πόλεις στη Θράκη, που όπως είχε παραδεχτεί και στον Γ' Φιλιππικό, μπορεί να μην είχαν κάποια πραγματική αξία για την Αθήνα, αλλά η απώλεια τους έπαιξε καθοριστικό ρόλο για την απώλεια ελέγχου της Θράκης για τους Αθηναίους, που ήταν καθοριστικής σημασίας για το εμπόριο τους.³²⁴

Για να τονίσει την σημασία που έχουν και οι πιο μικρές λεπτομέρειες σ' ένα τέτοιο σκηνικό αντιπαράθεσης με το Φίλιππο, στη συνέχεια παραθέτει τα ιστορικά παραδείγματα, που συναντήσαμε και στο Γ' Φιλιππικό και σχετίζονται με την Εύβοια και τα Μέγαρα. Σ' αυτά τα ιστορικά παραδείγματα τονίζει την αποφασιστικότητα του Φιλίππου και την θέληση του να κατακτήσει ακόμα και τις ασήμαντες οχυρές θέσεις ή

³²³ (Δημοσθένης, et al., 2004) 212

³²⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 213

μικρές πόλεις για να επιτύχει το σκοπό του σ' αντιδιαστολή με τους Αθηναίους, που θεωρούσαν όπως είδαμε και στους προηγούμενους λόγους του, ότι αφού δεν επιτίθενται σ' αυτούς ο Φίλιππος δεν κινδυνεύουν. Για να επιτείνει τ' αποτελέσματα της αδιαφορίας αυτής στη δέκατη παράγραφο ο Δημοσθένης κάνει αναφορά στις περιπτώσεις των Φερών, της Αμβρακίας, της σφαγής στην Ήλιδα, που σχετίζεται στην πραγματικότητα με τους Ηλείους και τους Αρκάδες, που σκότωσαν κάποιους Φωκείς, όπως είχε προγράψει το Αμφικτιονικό Συμβούλιο. Με την τελευταία περίπτωση όπως γίνεται φανερό δεν σχετίζεται ο Φίλιππος αλλά ο Δημοσθένης επιθυμεί να διεγείρει το μίσος των συμπολιτών του παρουσιάζοντας τον ως υπαίτιο όλων των ανίερων και φοβερών πράξεων ενός πολέμου.³²⁵ Για να το επιτύχει άλλωστε αυτό χρησιμοποιεί και το σχήμα της παραλείψεως, αφού αναφέρει μόνο επιγραμματικά τις πιο πάνω περιπτώσεις αλλά πετυχαίνει να διεγείρει το μίσος στις ψυχές των συμπολιτών του.

Με τη χρήση των ιστορικών αυτών παραδειγμάτων ο Δημοσθένης δεν επιθυμεί απλώς να παραθέσει ιστορική γνώση στο λόγο του. Στοχεύει στην παθοποιία των ακροατών του. Θέλει να καταδείξει πόσο επικίνδυνο είναι να αδιαφορούν οι συμπολίτες ακόμα και για ασήμαντα πράγματα, καθώς ο εχθρός παραμονεύει να αρπάξει οτιδήποτε βλέπει αφύλακτο με αποτέλεσμα να πλησιάζει όλο και περισσότερο και να απειλεί πλέον ανοικτά την Αθήνα αποστερώντας την από τους συμμάχους της.

Με τη δέκατη παράγραφο ολοκληρώνεται η διήγηση και ακολουθούν οι παράγραφοι ένδεκα (11) έως και είκοσι τρία (23) με την πρόταση του Δημοσθένη, που ταυτίζονται με τις παραγράφους τριάντα οκτώ (38) έως και πενήντα ένα (51) από το λόγο *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ*. Στην ενδέκατη παράγραφο (11) ο Δημοσθένης μεταβαίνει από την παράθεση των ιστορικών γεγονότων και τη κριτική των συμπολιτών του στις προτάσεις που θα κάνει. Αυτό το επιτυγχάνει μ' ένα αριστοτεχνικό τρόπο παρουσιάζοντας κάποιον να ρωτάει το ρήτορα τι είναι αυτό που πρέπει να κάνουν οι Αθηναίοι, καθώς ήταν μια συνηθισμένη τακτική για να φέρουν σε δύσκολη θέση το ρήτορα. Όμως μ' αυτό το τέχνασμα ο Δημοσθένης θέλει να δείξει πως είναι προετοιμασμένος κατάλληλα και πως θα παρουσιάσει πλέον στο κοινό τις ολοκληρωμένες του προτάσεις. Με τη χρήση της παρενθετικής πρότασης - *χρησιμώτατοι γὰρ ἂν ἦσαν ἀπάντων* – επιζητά να δείξει την διαφορά ήθους μεταξύ

³²⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 214

αυτού και των πολιτικών του αντιπάλων, που δεν ενδιαφέρονται για την υλοποίηση των προτάσεων, που έρχονται στη συνέλευση, αλλά μόνο για προσωπική προβολή.³²⁶

Στη παράγραφο αυτή συνεχίζει να παρουσιάζει το Φίλιππο ως ένα εχθρό, που επιβουλεύεται όχι μόνο την πόλη της Αθήνας αλλά κυρίως το πολίτευμά της. Αρχικά τον κατηγορεί ότι παραβιάζει την Φιλοκράτειο ειρήνη, όπως και στο Γ' Φιλιππικό αλλά εδώ μάλλον ο ρήτορας μεροληπτεί, καθώς η ειρήνη είχε παραβιαστεί και από τις δύο πλευρές με πρώτο τον Διοπίθη, που εκμεταλλεύτηκε την απουσία του Φιλίππου και εισέβαλε σε μακεδονικό έδαφος χωρίς όμως να κηρυχθεί πόλεμος.³²⁷ Επίσης ανασύρει στις μνήμες των Αθηναίων την περίπτωση της Ολύθνου, που καταστράφηκε ολοκληρωτικά και θεωρεί πως και οι κάτοικοι της Αθήνας θα έχουν την ίδια τύχη ακόμα και αν παραδώσουν την πόλη τους στο Φίλιππο.³²⁸ Με τον τρόπο αυτό τους γεννά το αίσθημα του φόβου αλλά ταυτόχρονα και το αίσθημα της ευθύνης και της υπεύθυνης πολιτικής στάσης.

Στην δωδέκατη παράγραφο (12) τονίζει, ότι ο Φίλιππος θεωρεί ως αξιόλογους αντιπάλους του μόνο τους Αθηναίους. Αυτό ήταν αλήθεια γιατί η Αθήνα ακόμα και την εποχή αυτή, που όπως είδαμε είχε απομονωθεί από τους συμμάχους της και είχε εξαντληθεί οικονομικά, διέθετε το πιο ισχυρό ναυτικό και γι' αυτό Φίλιππος δεν επιθυμούσε την απευθείας αντιπαράθεση μαζί της και χρησιμοποιούσε πιο πλάγια μέσα, αφού άλλωστε ο κλοιός του ολοένα και έσφιγγε περισσότερο γύρω απ' την Αθήνα.³²⁹ Για να δώσει έμφαση και να ισχυροποιήσει την άποψη του αυτή αναφέρει, ότι οι πόλεις τις οποίες ο Φίλιππος τώρα χρησιμοποιεί για να ελέγχει τους Αθηναίους ήταν δικές τους και πως αν κάποτε άφηνε την Ποτεΐδαια και την Αμφίπολη τότε θα κινδύνευε ακόμα και στην ίδια την Μακεδονία.

Η δέκατη τρίτη παράγραφος (13) αποτελεί μια παράγραφο που ο Δημοσθένης μας δίνει από μια άλλη οπτική την δυσπιστία του για τα τυραννικά καθεστώτα. Μέχρι τώρα είδαμε ότι έκανε δριμεία κριτική στα πολιτεύματα αυτά και σ' όσους τα εκπροσωπούσαν. Τώρα παρουσιάζει τη δυσπιστία με την οποία αντιμετωπίζουν οι τύραννοι τα δημοκρατικά πολιτεύματα. Οι τύραννοι σύμφωνα με τον Δημοσθένη φοβούνται το πνεύμα ελευθερίας, το οποίο αποτελεί και τον πιο αξιόλογο αντίπαλο για τα τυραννικά καθεστώτα, όταν αυτά αποφασίζουν να κινηθούν απειλητικά εναντίον

³²⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 215

³²⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 215-216

³²⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 216

³²⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 216

μιας δημοκρατίας. Έτσι και ο Φίλιππος που ήθελε να κυριαρχήσει σ' όλη την Ελλάδα δεν μπορούσε να ανεχτεί την ύπαρξη ενός δημοκρατικού πολιτεύματος και ότι αυτό πρεσβεύει. Αυτό που υπαινίσσεται ο Δημοσθένης εδώ είναι ότι ο Φίλιππος εχθρεύεται το πολίτευμα τους κυρίως γιατί αυτό εκτρέφει εχθρούς των τυράννων αλλά και για όσο διάστημα στην Αθήνα υπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα όλες οι κατακτημένες πόλεις από τον Φίλιππο θα αποβλέπουν στην Αθήνα για βοήθεια και τη σωτηρία τους.³³⁰

Η δέκατη τέταρτη (14) παράγραφος αποτελεί έναν ύμνο στο ήθος των Αθηναίων πολιτών και την συμβολή τους στη διατήρηση της ελευθερίας και στην τιμωρία όσων την επιβουλεύονται. Η δέκατη πέμπτη (15) παράγραφος αποτελεί μια επανάληψη του ισχυρισμού του στην ενδέκατη (11) παράγραφο, ότι ο Φίλιππος επιβουλεύεται κυρίως το πολίτευμα της πόλης του και είχε στηρίξει την άποψη του αυτή στο ότι και οι Αθηναίοι επιδιώκουν την εξουσία των Ελλήνων, ότι η εξουσία του στηρίζεται στην αδικία, που την αντιλαμβάνονται οι Έλληνες και ότι για όσο υπάρχει η δημοκρατία της Αθήνας ο Φίλιππος δεν θα μπορεί να κατέχει ούτε την ίδια του τη χώρα με σιγουριά. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι για μια ακόμα φορά τονίζει την ευφύια του κοινού του για να κερδίσει το ενδιαφέρον των πολιτών αλλά και για να τονίσει για μια ακόμα φορά την διαφορά μεταξύ των Αθηναίων και των άλλων Ελλήνων.

Στη παράγραφο αυτή γίνεται η παράθεση των κακών που έχουν συμβεί για την πόλη της Αθήνας από τη δράση του Φιλίππου και σχετίζονται με την κατάκτηση μικρών οχυρών θέσεων στη Θράκη, που δίνονται ονομαστικά. Έμφαση δίνεται στην επιμονή, που δείχνει ο Φίλιππος για την κατοχή των θέσεων αυτών και την θέλησή του να τις έχει υπό την κυριαρχία του, που δηλώνεται με τον αγώνα του όλο το χρόνο. Η παράθεση αυτών των κακουχιών που βιώνει ο Φίλιππος και ο στρατός σ' αυτό το σημείο ίσως γεννά ερωτήματα στο τι εξυπηρετούν εκτός από το να δείχνουν έναν άνθρωπο να αγωνίζεται για κάτι μηδαμινής αξίας.

Η απάντηση έρχεται στην επόμενη παράγραφο (16), στην οποία ο Δημοσθένης, αφού εύχεται ποτέ ο Φίλιππος να μην κυριεύσει την πόλη τους, αναφέρει, ότι ίσως να μην ενδιαφέρεται μήτε για τα λιμάνια τους, μήτε για τα πλοία τους, μήτε για τα ναυπηγεία τους. Αυτό συμβαίνει σύμφωνα με τον Δημοσθένη, γιατί ο Φίλιππος έχει στην κατοχή του πλέον τους θησαυρούς της Θρακικής γης, που δεν είναι άλλοι από τα σιτηρά.³³¹ Αξιοπρόσεκτη είναι και η χρήση των λέξεων *λιμένων* και *μελινῶν*, που η

³³⁰ (Τσάτσος, 2000) 228

³³¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 220

παρήχηση των λέξεων αυτών με αναγραμματισμό θέλει να δείξει την σημασία των αποθηκών σιτηρών, που υπήρχαν στη Θράκη για τον Φίλιππο, σε σχέση με τα λιμάνια, που έχουν στη κατοχή τους οι Αθηναίοι.³³² Επίσης αυτή η αναφορά ίσως μπορεί να εκληφθεί και ως μια έμμεση κριτική στη στάση των Αθηναίων, που δεν ενδιαφέρθηκαν να προασπίσουν τα συμφέροντα τους στην περιοχή, καθώς θεωρούσαν ήσσονος σημασίας τις περιοχές αυτές, με κίνδυνο όμως πλέον να αντιμετωπίσουν έλλειψη βασικών ειδών διατροφής.

Οι παράγραφοι δέκα επτά (17) έως και δέκα εννέα (19) αποτελούν τη σκέψη του Δημοσθένη για το ποιος πρέπει να θεωρείται υπεύθυνος για την κήρυξη του πολέμου και των αποτελεσμάτων αυτού. Ο Δημοσθένης στις παραγράφους αυτές θέλει να τονίσει ότι οι Αθηναίοι δεν πρέπει να θεωρήσουν τον Δημοσθένη ως τον υποκινητή του πολέμου. Πιο συγκεκριμένα στην παράγραφο δεκαεπτά (17) τονίζει ότι αν κατηγορήσουν ότι εισηγείται πόλεμο αυτόν που τους συμβουλεύει τα σωστά, είναι σαν να ψάχνουν ποιον θα πολεμήσουν για να τον τιμωρήσουν, γιατί είχε γραπτώς προτείνει πόλεμο και με τη πρότασή του αυτή έγινε αίτιος να διαπράττει ο Φίλιππος αδικίες σε βάρος της Αθήνας.³³³

Η άποψη του αυτή δικαιολογείται στην επόμενη παράγραφο (18) που παρουσιάζει το σκεπτικό του μ' ένα συγκεκριμένο παράδειγμα που περιγράφει την αντίδραση των Αθηναίων αν σε μια από τις παραβιάσεις της ειρήνης από το Φίλιππο πρότεινε κάποιος πόλεμο και ο Φίλιππος έρχονταν να βοηθήσει την Καρδία, αυτός που θα έκανε την πρόταση θα κατηγορούνταν ως υπαίτιος για την βοήθεια στους Καρδιανούς. Έτσι λέει πως ο ίδιος θα θεωρηθεί υπαίτιος πολέμου αν συμπτωματικά ο Φίλιππος κινηθεί εναντίον της Αθήνας. Και καταλήγει στην δέκατη ένατη παράγραφο (19) στο συμπέρασμα, ότι αυτός που πρέπει να μισήσουν για τα εγκλήματα που διαπράττει είναι ο ίδιος ο Φίλιππος και όχι αυτός που υποδεικνύει αυτά μαζί με τους σωστούς τρόπους αντιμετώπισης.³³⁴ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι μια πρόταση για πόλεμο από μέρους του Δημοσθένη θα έθετε τον εαυτό του σε κίνδυνο γιατί θα κινδύνευε με μια γραφή παρανόμων αν το ψήφισμα αυτό δεν γίνονταν δεκτό από τους πολίτες.³³⁵

Οι παράγραφοι είκοσι (20) έως είκοσι τρία (23) αποτελούν την ολοκλήρωση της πρότασης του. Αρχικά στην εικοστή παράγραφο τους μέμφεται για το γεγονός ότι ποτέ

³³² (Δημοσθένης, et al., 2004) 219

³³³ (Δημοσθένης, et al., 2004) 221

³³⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 221

³³⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 221

δεν κάνουν αυτό που πρέπει αλλά άγονται και φέρονται από τα γεγονότα. Είναι απλοί θεατές των εξελίξεων, κάτι που είναι προς το συμφέρον του Φιλίππου, που βλέπει να εγκαθίσταται η διχόνοια στην πόλη της Αθήνας. Συνεχίζοντας τονίζει την ως τώρα λανθασμένη τους στρατηγική, που τους οδήγησε σε κατασπατάληση των πόρων τους, στην όχι σωστή διαχείριση των καταστάσεων και στην αργοπορημένη τους αντίδραση όταν επιτέλους κατάφεραν να επιλύσουν τις όποιες δυσλειτουργίες παρουσίαζε το κράτος και η οργάνωσή του.

Στην εικοστή δεύτερη (22) παράγραφο τονίζει μ' εμφιατικό τρόπο, ότι η τακτική αυτή είναι η λανθασμένη. Η φράση αυτή - *τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει* - τοποθετείται στην αρχή της παραγράφου για να τονιστεί η διαφορά ὅσων ἐπραξαν μέχρι τώρα οι Αθηναῖοι και σ' αυτά που πρόκειται να προτείνει ο Δημοσθένης. Αυτά μπορούν να περιγραφούν ως εξής: α) να τερματιστούν οι ἔκτακτες αποστολές στρατευμάτων που δεν φέρνουν το επιθυμητό αποτέλεσμα και συμβάλουν στη κατασπατάληση του δημοσίου χρήματος β) να συγκροτηθεί η απαραίτητη στρατιωτική δύναμη, που θα έχει εξασφαλίσει όλα τα απαραίτητα για να φέρει σε πέρας το ἔργο της και γ) αφού γίνουν όλα αυτά να υπάρξει ἔλεγχος για το αν έγιναν όλα ὅπως πρέπει. Το τελευταίο αυτό στοιχείο για ἔλεγχο τόσο ὅσων διαχειρίστηκαν το δημόσιο χρήμα ὅσο και των στρατιωτικών, που θα αναλάβουν να ηγηθούν των διαφόρων αποστολών αποσκοπεί στο να αφαιρέσουν οι Αθηναῖοι τις δικαιολογίες από τους στρατιωτικούς κυρίως για τις αυθαίρετες πράξεις τους. Η προηγούμενη εμπειρία αποστολής εκστρατευτικού σώματος δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα (Ὀλυνθος), αλλά και ὅπως περιγράφει και στις παραγράφους εἴκοσι τέσσερα (24) και εἴκοσι πέντε (25) του Α' Φιλιππικού, ο στρατηγός Χάρης αναγκάστηκε να θέσει τον εαυτό του υπό την υπηρεσία του σατράπη Ἀρταβάζου, καθώς δεν μπορούσε να εξασφαλίσει αλλιῶς τους μισθούς των στρατιωτῶν του.³³⁶

Τα αποτελέσματα της πρότασης του αυτής τ' αναφέρει στην παράγραφο εἴκοσι τρία (23). Πιο συγκεκριμένα θεωρεί ότι οι ρόλοι πλέον θα αντιστραφούν και ὅπως τώρα αναζητούν οι Αθηναῖοι με αγωνία τις κινήσεις του Φιλίππου, ἔτσι και ο Φίλιππος δεν θα νιώθει ασφαλῆς αν οι Αθηναῖοι κάνουν ὅσα τους προτείνονται από τον Δημοσθένη και αποκτήσουν την στρατιωτική δύναμη, που αρμόζει στην πόλη τους αλλά και στην ιστορία τους.

Παρακολουθούμε τον Δημοσθένη να εμμένει στην ηγετική αποστολή της Αθήνας και τον ηγετικό ρόλο, που πρέπει να επωμιστεί η πόλη ακόμα και αν η ἴδια δεν

³³⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 222-223

κινδυνεύει αλλά κινδυνεύουν άλλες ελληνικές πόλεις. Θεωρεί ως χρέος της Αθήνας απέναντι στην ιστορία της και τους προγόνους της να προστατεύσουν όχι μόνο την δική τους πόλη τώρα που κινδυνεύει αλλά και όλες τις άλλες, όπως τόσο συχνά έκαναν στο παρελθόν.³³⁷

Από την εικοστή τέταρτη παράγραφο (24) έως και την εβδομηκοστή τέταρτη (74) ο Δημοσθένης παρουσιάζει τις πίστεις του λόγου του, με τις οποίες θα επιχειρήσει να πείσει για την ορθότητα των προτάσεων του το ακροατήριό του. Η εικοστή τέταρτη (24) παράγραφος αποτελεί μια σύγκριση ανάμεσα στους κόπους και τις θυσίες που απαιτούνται για να γίνουν όλα αυτά και στα αποτελέσματα τους, που θα εξασφαλίσουν την ασφάλεια και την ευημερία στην πόλη. Πιο συγκεκριμένα αντιπαραβάλλει τις σκέψεις κάποιου για την χρησιμότητα και το κόστος των προτεινόμενων με τις συνέπειες αν αυτά δεν εφαρμοστούν. Για το Δημοσθένη το μόνο αποδεκτό αποτέλεσμα είναι η πιστή τους εφαρμογή, γιατί κανένας δεν μπορεί να τους εγγυηθεί ούτε και οι θεοί ότι θα είναι ασφαλείς απέναντι στον Φίλιππο.

Για να επηρεάσει θετικά το κοινό του και να μην κατηγορηθεί για κοστοβόρες προτάσεις ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί μια στερεότυπη φράση νόρμα. Χρησιμοποιεί ένα υποθετικό λόγο, που και στην υπόθεση και στην απόδοση έχει τον ίδιο τύπο του γνωστικού / δοξαστικού ρήματος - *εἰ δέ τῷ δοκεῖ ταῦτα καὶ δαπάνης πολλῆς καὶ πόνων πολλῶν καὶ πραγματείας εἶναι, καὶ μάλ' ὀρθῶς δοκεῖ*. Με τον τρόπο αυτό αποποιείται των ευθυνών αλλά και των αντιδράσεων, γιατί μ' αυτό τον τρόπο διατυπώνει μια γνώμη γενική και που εμφανίζεται ως μια κοινή άποψη όλων.³³⁸

Στη συνέχεια ο Δημοσθένης αφού κάνει ξεκάθαρο, ότι θεωρεί την Αθήνα ως τον επόμενο στόχο του Μακεδόνα βασιλιά και πως κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει το αν και το πότε θα επιτεθεί, προχωρά στην εικοστή πέμπτη παράγραφο (25), που παίζει το ρόλο της ενθύμησης του παρελθόντος και της κληρονομιάς, που τους άφησαν οι πρόγονοι τους μέσα από κινδύνους και κόπους. Αυτή τη κληρονομιά και το πώς αυτή δημιουργήθηκε από τους προγόνους τους τη συγκρίνει με την ραθυμία, που επιδεικνύουν οι Αθηναίοι στις υποθέσεις τους και τονίζει, ότι είναι χρέος τους να ενδυσθούν τον μανδύα του ελευθερωτή για όλες τις ελληνικές πόλεις.

Οι παράγραφοι που ακολουθούν έως και την τριακοστή παράγραφο (30) αποτελούν επικριτικά σχόλια για μια ακόμα φορά για τη στάση των Αθηναίων και τις

³³⁷ (Τσάτσος, 2000) 231

³³⁸ (Δημοσθένης, et al., 2003) 223-224

καθυστερήσεις και την έλλειψη οργάνωσης στα θέματα της πόλης τους. Η κωλυσιεργία που επιδεικνύουν οι Αθηναίοι στα ζητήματα αυτά τους έχει αναγκάσει να ακολουθούν τις εξελίξεις και μόνο όταν μαθαίνουν κάτι το νέο για την δράση του Φιλίππου να δείχνουν κάποια ενεργητικότητα. Τις ίδιες απόψεις έχει εκφράσει και στον Α' Φιλιππικό §41.³³⁹

Από το τμήμα του λόγου αυτού πρέπει να παρατηρήσουμε την παράγραφο είκοσι επτά (27) στην οποία μεταχειρίζεται μια μεταφορά. Συγκεκριμένα χρησιμοποιεί μια μεταφορά που σχετίζεται με τους σκλάβους. Τους θέτει το δίλλημα να είναι ελεύθεροι ή σκλάβοι. Παραθέτει την κύρια διαφορά μεταξύ ενός ελεύθερου και ενός δούλου. Η διαφορά είναι η ντροπή που νιώθει ο ελεύθερος άνθρωπος και τον κάνει να ενεργήσει σύμφωνα με τη συνείδησή του. Ο δούλος όμως δεν μπορεί να κατανοήσει το αίσθημα της ντροπής, της τιμής γιατί ο δούλος υπόκεινται συνέχεια σε σωματική τιμωρία. Είναι μια εικόνα πολύ συχνή για την κοινωνία των Αθηναίων είτε από τα δικαστήρια, όπου οι δούλοι έδιναν την μαρτυρία τους μόνο έπειτα από την άσκηση σωματικής βίας είτε από την κωμωδία. Ο Δημοσθένης εδώ επιδιώκει να δείξει στους πολίτες πως είναι να είναι κάποιος σκλάβος. Προσπαθεί να τους δώσει να καταλάβουν πως η πόλη τους αντιμετωπίζεται από τον Φίλιππο ως σκλάβος ή ότι κινδυνεύει να έχει αυτή την μεταχείριση εξαιτίας της αδιαφορίας τους. Με την μεταχείριση ενός ελεύθερου πολίτη να θεωρείται ύβρις από την κοινωνία της Αθήνας, ο Δημοσθένης επιδιώκει την συναισθηματική φόρτιση των παρευρισκόμενων για να δώσει πειστικότητα στα επιχειρήματά του και να επιτύχει το σκοπό του.³⁴⁰

Την παράγραφο είκοσι οκτώ (28) την σχολιάζουμε για τον τρόπο δόμησης της και την ποικιλία σχημάτων λόγου που περιλαμβάνει.

Υπερβατό Σχήμα

τὸ μὲν τοῖνον, ὃ ἄνδρες Αθηναῖοι, πρὸς τὰ τοιαῦτ' ὀκνηρῶς διακεῖσθαι, ἃ δεῖ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς οὐσίαις λητουργῆσαι ἕκαστον, ἔστι μὲν οὐκ ὀρθῶς ἔχον, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει τινὰ πρόφασιν ὅμως: τὸ δὲ μηδ' ὅσ' ἀκοῦσαι δεῖ μηδ'

³³⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 226

³⁴⁰ (Hunt, 2010) 115

ὅσα βουλευσασθαι προσήκει, μηδὲ ταῦτ' ἐθέλειν ἀκούειν, τοῦτ' ἤδη πᾶσαν ἐπιδέχεται κατηγορίαν.

(Φιλιππικός Δ', §28)³⁴¹

Πιο συγκεκριμένα υπάρχουν υπερβατά σχήματα λόγου, αντιθέσεις και κλιμακώσεις, που κάνουν το λόγο πιο όμορφο αλλά και πιο δυνατό. Επίσης πρέπει να προσεχτεί και η θέση των δεικτικών αντωνυμιών *ταῦτ'* και *τοῦτ' ἤδη*, που επαναλαμβάνουν τις αναφορικές προτάσεις *μηδ' ὅσα βουλευσασθαι προσήκει* και *τὸ δὲ μηδ' ἐθέλειν ἀκούειν* αντίστοιχα.³⁴²

Οι παράγραφοι τριάντα ένα (31) έως και τριάντα τέσσερα (34) αποτελούν μια πρόταση που σίγουρα εγείρει ερωτήματα τόσο στον ακροατή όσο και στον αναγνώστη. Πριν φθάσει να συγκεκριμενοποιήσει την πρόταση του, προσπαθεί να προδιαθέσει τους ακροατές του θετικά γι' αυτό που θα επακολουθήσει και τώρα προσπαθεί να τους δικαιολογήσει για όλα όσα τους κατηγορούσε πιο πριν αλλά και στους άλλους λόγους του. Συγκεκριμένα με τη φράση - *ὁ δὴ λοιπόν ἐστί, καὶ πάλαι μὲν ἔδει, διαφεύγει δ' οὐδὲ νῦν, τοῦτ' ἐρῶ. οὐδενὸς τῶν πάντων οὕτως ὡς χρημάτων δεῖ τῇ πόλει πρὸς τὰ νῦν ἐπιόντα πράγματα* – ο Δημοσθένης επιθυμεί να προδιαθέσει τους συμπολίτες του να ακούσουν την πρόταση του, χωρίς να τους κοστίζει κάτι αφού δεν είναι διατιθέμενοι να προχωρήσουν στις κατάλληλες ενέργειες.³⁴³

Η πρόταση του Δημοσθένη είναι να ζητήσουν την βοήθεια και συγκεκριμένα την οικονομική ενίσχυση του αγώνα τους εναντίον του Φιλίππου του Βασιλιά των Περσών. Πριν φανερώσει την πρόταση του αυτή τονίζει την δεινή οικονομική θέση στην οποία βρίσκεται η πόλη. Για να δώσει εγκυρότητα στην πρόταση του τονίζει, πως δυο παράγοντες έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην απόφαση για βοήθεια από τους Πέρσες. Ο πρώτος παράγοντας είναι κάποιοι εχθροί του Φιλίππου στην Μικρά Ασία. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για τους σατράπες της περιοχής, που διέβλεπαν τον κίνδυνο του Φιλίππου και ετοιμάζονταν να τον αντιμετωπίσουν, ανάμεσά τους και ο Μέντωρ της Ρόδου, που την περίοδο αυτή είχε καθήκοντα σατράπη στην περιοχή αυτή.³⁴⁴ Ο Δημοσθένης αυτούς τους θεωρεί ως ευεργέτες του Βασιλιά των Περσών, όμως μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχαν κηρύξει ανοικτά πόλεμο εναντίον του Φιλίππου. Με το χαρακτηρισμό ευεργέτες κάποιοι υποστηρίζουν, ότι ο Δημοσθένης αναφέρεται

³⁴¹ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg010.perseus-grc1:28>

³⁴² (Δημοσθένης, et al., 2004) 225-226

³⁴³ (Δημοσθένης, et al., 2004) 226

³⁴⁴ (Macdowell, 2009) 356

στους Θηβαίους, που βοήθησαν τον Αρταξέρξη στην πολιορκία του Πηλουσίου κατά τη διάρκεια του πολέμου εναντίον της Αιγύπτου. Όμως θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι Θηβαίοι δεν βρίσκονταν σε πόλεμο με τον Φίλιππο. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι αναφέρεται στους Θράκες.

Ο δεύτερος παράγοντας που αναφέρεται ο Δημοσθένης σχετίζεται με τον Ερμία (32), διοικητή του Αταρνέα, στην ασιατική πλευρά του Ελλήσποντου, ο οποίος δρούσε ως μυστικός πράκτορας του Φιλίππου και στον οποίο είχε εκμυστηρευτεί τα σχέδια του για την Ασία ο Φίλιππος. Ο Μέντωρ, που δρούσε στην περιοχή, όπως είδαμε και πιο πάνω, όταν έμαθε αυτές τις συνεννοήσεις Ερμία – Φιλίππου, τον συνέλαβε άμεσα και τον έστειλε στην Περσία, όπου και εκτελέστηκε.³⁴⁵ Θα πρέπει να σημειώσουμε στο σημείο αυτό την μη ονομαστική αναφορά του Δημοσθένη στα πρόσωπα αυτά. Το ερώτημα που γεννάται από την επιλογή του αυτή είναι αν οι Αθηναίοι πολίτες γνώριζαν τα γεγονότα αυτά. Απ' όσα γνωρίζουμε είχαν γίνει αντικείμενο συζήτησης στην πόλη και τα νέα για τον Ερμία είχαν φτάσει λίγες μέρες πριν δημοσιευτεί ο Δ' Φιλιππικός. Οπότε υποθέτουμε ότι για τους λόγους αυτούς ο Δημοσθένης δεν επέλεξε την ονομαστική αναφορά σ' αυτούς.³⁴⁶

Έτσι στην παράγραφο τριάντα τέσσερα (34) ο Δημοσθένης προχωρά στην πρόταση του να στείλουν οι Αθηναίοι πρεσβεία στον Πέρση βασιλιά, με αίτημα τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας. Τονίζει πως οι Αθηναίοι θα πρέπει να υποστηρίξουν πως αν ο Φίλιππος επιτεθεί σ' αυτούς και ηττηθούν, τότε ο επόμενος στόχος του δεν είναι άλλος από το Περσικό βασίλειο, δηλαδή με την οικονομική βοήθεια των Περσών η Αθήνα θα λειτουργήσει ως ανάχωμα στην επιθετικότητα του Φιλίππου. Στο τέλος της τριακοστής τέταρτης (34) παραγράφου κάνει αναφορά στην μη ανταπόκριση των Αθηναίων το 345 π.Χ. στο αίτημα πρεσβείας του Περσών, που ζητούσαν την βοήθεια τους για ν' αντιμετωπιστεί η επανάσταση στην Αίγυπτο. Στο αίτημα αυτό ανταποκρίθηκαν η Θήβα και το Άργος αλλά αρνήθηκαν η Σπάρτη και η Αθήνα. Εξαιτίας της απόρριψης αυτού του αιτήματος ο Πέρσης βασιλιάς αρνιόταν να δεχτεί την αντιπροσωπεία των Αθηναίων και όταν το έπραξε τους δήλωσε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την άρνησή του στο αίτημα τους για οικονομική βοήθεια.³⁴⁷

Η πρόταση αυτή του Δημοσθένη εκτός του ότι μας δείχνει ότι ο ρήτορας είχε φτάσει σ' ένα σημείο να θεωρεί, ότι ο κοινός εχθρός όλων των Ελλήνων, ήταν ο καλύτερος εν

³⁴⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 227

³⁴⁶ (Macdowell, 2009) 356

³⁴⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 229-230

δυνάμει σύμμαχος τους, για ν' αντιμετωπίσουν τον κοινό τους εχθρό, που θεωρούσε όπως είδαμε και στο Γ' Φιλιππικό, ως κατώτερο ακόμα και από τους βαρβάρους, μας δείχνει και την αδυναμία των Περσών να μπορέσουν ν' αντιληφθούν την κατάσταση στον ελλαδικό χώρο και να κινηθούν κι αυτοί σύμφωνα με το συμφέρον τους. Ο Δημοσθένης, όπως σημειώσαμε και στο Α' μέρος της εργασίας αυτής, σκόπευε να δημιουργήσει ένα πανελλήνιο μέτωπο όχι όμως εναντίον των Περσών, όπως επιθυμούσε ο Ισοκράτης αλλά εναντίον του Φιλίππου.³⁴⁸ Ταυτόχρονα ο Δημοσθένης με τις αναφορές του αυτές επιθυμούσε να δείξει την φιλική προδιάθεση του Πέρση βασιλιά τουλάχιστον στο παρελθόν, ώστε να πείσει τους πολίτες για την ορθότητα αλλά και το εφικτό της πρότασης του. Επίσης οι αναφορές στα γεγονότα αυτά στις συγκεκριμένες παραγράφους είχαν γίνει αιτία για κάποιους να αμφισβητούν την γνησιότητα του συγκεκριμένου λόγου.³⁴⁹

Οι παράγραφοι τριάντα πέντε (35) έως σαράντα πέντε (45) έχουν δημιουργήσει προβληματισμό στους μελετητές του έργου του Δημοσθένη και όχι μόνο λόγω μιας μεταστροφής, που παρατηρείται στην πολιτική του ρήτορα και σίγουρα αιφνιδίασε τους τότε παρευρισκόμενους στη λαϊκή συνέλευση της Αθήνας. Η μεταστροφή αυτή σχετίζεται με τα θεωρικά και την εκμετάλλευση - διαχείριση τους.

Τα θεωρικά ήταν χρήματα που ανήκαν στο δημόσιο ταμείο της Αθήνας και δίνονταν με τη μορφή ημερήσιας αποζημίωσης στους φτωχότερους πολίτες για την παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων και άλλων θρησκευτικών παραστάσεων. Ακόμα κάλυπταν τη χρηματοδότηση για την ανέγερση δημοσίων κτιρίων και τη δημιουργία δρόμων και αμυντικών έργων αλλά και στη διαχείριση του ναυτικού. Έτσι αντιλαμβανόμαστε το τριπλό ρόλο των θεωρικών στον πολιτισμό και την εκπαίδευση, στις δημόσιες κατασκευές και στην άμυνα της πόλης.³⁵⁰ Από το 354 π.Χ. ο Εύβουλος διετέλεσε διαδοχικά ταμίας των δημοσίων εσόδων και έφορος των θεωρικών, πετυχαίνοντας την αύξηση των αποθεματικών τους και την παροχή μεγάλου μέρους αυτών στο λαό, που του εξασφάλισε μεγάλη δημοτικότητα. Τα χρήματα των θεωρικών στο παρελθόν σε δύσκολες στιγμές για την πόλη είχαν χρησιμοποιηθεί για τις εκάστοτε στρατιωτικές ανάγκες της πόλης. Όμως ο Εύβουλος πέτυχε με τη ψήφιση νόμου την απαγόρευση χρήσης των χρημάτων αυτών για αυτούς τους λόγους και την θέσπιση αυστηρών ποινών για όσους πρότειναν κάτι τέτοιο. Ο Δημοσθένης αρχικά δίσταζε να

³⁴⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 228-229

³⁴⁹ (Macdowell, 2009) 356

³⁵⁰ (Kyriazis, 2008) 119

προτείνει αλλαγή του νόμου αυτού αλλά στον Γ' Ολυθιακό προτείνει τη σύσταση νομοθετικής επιτροπής αναθεώρησης του.³⁵¹

[11] λέγω τοὺς περὶ τῶν θεωρικῶν, σαφῶς οὕτωςί, καὶ τοὺς περὶ τῶν στρατευομένων ἐνίους, ὧν οἱ μὲν τὰ στρατιωτικὰ τοῖς οἴκοι μένουσι διανεμοῦσι θεωρικά, οἱ δὲ τοὺς ἀτακτοῦντας ἀθώους καθιστᾶσιν, εἶτα καὶ τοὺς τὰ δέοντα ποιεῖν βουλομένους ἀθυμοτέρους ποιῶσιν. ἐπειδὴν δὲ ταῦτα λύσητε καὶ τὴν τοῦ τὰ βέλτιστα λέγειν ὁδὸν παράσχητ' ἀσφαλῆ, τῆνικαῦτα τὸν γράψονθ' ἅ πάντες ἴσθ' ὅτι συμφέροι ζητεῖτε.

*(Ολυθιακός Γ' §11)*³⁵²

Τώρα όμως βλέπουμε τον Δημοσθένη να πραγματοποιεί μια στροφή 180 μοιρών στην πολιτική του και όχι μόνο να μην αντιδρά στη διανομή του επιδόματος αυτού στα φτωχότερα στρώματα αλλά και να το υπερασπίζεται, γιατί πιστεύει ότι είναι ένας θεσμός, που μπορεί να προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες στην πόλη και να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών.

Στις παραγράφους τριάντα επτά (37) και τριάντα οκτώ (38) ο Δημοσθένης κάνει μια ανασκόπηση στο πρόσφατο παρελθόν και στο ύψος των θεωρικών και πως αυτά χρησιμοποιούνταν τότε και στην τωρινή κατάσταση. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι το ύψος των θεωρικών δεν ξεπερνούσε στο παρελθόν το ποσό των 130 ταλάντων ανά έτος και πως κανένας πλούσιος δεν αρνούνταν το καθήκον να πληρώσει την εισφορά του για τη συντήρηση μιας τριήρους. Τώρα όμως επισημαίνει ότι το ποσό αυτό έχει φτάσει στα 400 τάλαντα και οι πλούσιοι λαμβάνουν το μερίδιο που τους αναλογεί από την αύξηση αυτή. Στην επόμενη παράγραφο (39) προχωρά τη σκέψη του ένα βήμα πιο κάτω και δηλώνει γιατί να μην μπορούν να επωφεληθούν και οι φτωχοί από την αύξηση αυτή.³⁵³

Για να ενισχύσει την αποδεικτική ισχύ του επιχειρήματος του αυτού χρησιμοποιεί μια αναλογία. Συγκρίνει τους πολίτες μιας κοινωνίας με τους γονείς και υπενθυμίζει ότι με βάση το νόμο οι νέοι άντρες έχουν υποχρέωση να φροντίζουν τους ηλικιωμένους γονείς τους και αν κάποιος δεν το τηρεί κρίνεται ένοχος για κακομεταχείριση των γονιών του. Έτσι όπως οι νέοι άνδρες από τη φύση και από το νόμο υποχρεώνονται να φροντίζουν τους γονείς, έτσι και η κοινωνία πρέπει να διασφαλίσει ότι κανένας από τους πολίτες της δεν στερείται τ' απαραίτητα. Μ' άλλα λόγια ο Δημοσθένης θεωρεί ως

³⁵¹ (Δημοσθένης, et al., 2002) 333-335

³⁵² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg003.perseus-grc1:11>

³⁵³ (Harris, 2006) 136

υποχρέωση της πολιτείας να φροντίζει τους αδυνάτους, γιατί αυτοί τότε θα καταφύγουν σε κάποιον άλλο για βοήθεια με αποτέλεσμα είτε την αποξένωση αυτής της ομάδας από την ευρύτερη κοινωνία είτε το ξέσπασμα μιας στάσης με στόχο την διανομή του πλούτου δικαιότερα.³⁵⁴

Μέχρι τώρα παρακολουθήσαμε τον Δημοσθένη να προσπαθεί να υπερασπιστεί τους φτωχούς. Στις παραγράφους σαράντα τρία (43) έως και σαράντα πέντε (45) περιγράφει την πλευρά των πλουσίων. Αρχικά δηλώνει ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρχει ανάμεσα τους κάποιος που να θεωρεί λανθασμένη την διανομή των πόρων αυτών στους άπορους. Στη συνέχεια δηλώνει πως το δικαίωμα αυτό περιορίζεται όμως μόνο στην δημόσια περιουσία και όχι στην ιδιωτική. Αυτό που περιγράφει είναι η τακτική κάποιων συκοφαντών, που κατήγγειλαν πλούσιους Αθηναίους και η Ηλιαία με την διαδικασία της κρυφής ψήφου να καταδικάζει τους πλουσίους σε βαριά πρόστιμα ή να δημεύει την περιουσία τους με το αιτιολογικό της ενίσχυσης των θεωρικών. Αυτό ήταν κάτι που δεν μπορούσε να γίνει στην Εκκλησία του Δήμου, που η ψηφοφορία ήταν φανερή και πολλές φορές επιδοκιμάζονταν ο ρήτορας, που υπερασπίζονταν έναν πλούσιο.³⁵⁵ Βλέπουμε το Δημοσθένη να προσπαθεί να παροτρύνει τους συμπολίτες του να μην αναλώνονται σε δίκες εναντίον των εύπορων για την αύξηση των θεωρικών και να σέβονται το δικαίωμα στην περιουσία.³⁵⁶

Αφού ο Δημοσθένης παρουσίασε τις αποδείξεις για το πώς μπορούν να υλοποιηθούν οι προτάσεις σχετικά με την οικονομική και στρατιωτική ενίσχυση της Αθήνας, επανέρχεται στις επικρίσεις για τη στάση του αθηναϊκού λαού την περίοδο αυτή στο θέμα σχετικά το Φίλιππο. Στις παραγράφους σαράντα έξι (46) έως και πενήντα (50) ο Δημοσθένης εκφράζει απόψεις, που έχει πει και σε προγενέστερους λόγους του. Αρχικά καλεί τους συμπολίτες του να ακολουθήσουν την τακτική των προγόνων τους και τις αξίες, που αυτοί τους κληροδότησαν. Μια τέτοια άποψη έχει επικαλεστεί και στον επίλογο του *Γ' Ολυνθιακού*³⁵⁷.

[36] καὶ οὐχὶ μέμφομαι τὸν ποιῶντά τι τῶν δεόντων ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς ὑπὲρ ὑμῶν αὐτῶν ἀξιῶ πράττειν ταῦτ' ἐφ' οἷς ἑτέρους τιμᾶτε, καὶ μὴ παραχωρεῖν, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῆς τάξεως, ἣν ὑμῖν οἱ πρόγονοι τῆς ἀρετῆς μετὰ πολλῶν καὶ καλῶν κινδύνων κτησάμενοι κατέλιπον.

³⁵⁴ (Harris, 2006) 136

³⁵⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 233

³⁵⁶ (Harris, 2006) 137

³⁵⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 234

(Γ' Ολονθιακός §36)³⁵⁸

Στη συνέχεια συνεχίζοντας τις επικρίσεις του ότι έχουν εγκαταλείψει το μαχητικό πνεύμα και το αίσθημα του δικαίου, που έκανε τους προγόνους τους να βοηθούν όσους είχαν ανάγκη για βοήθεια κάνει σύγκριση με την τακτική του Φιλίππου, που κάνοντας τις κατάλληλες κινήσεις κατέχει όσα ήσαν δικά τους, καθώς έτσι οι Αθηναίοι πιστεύουν ότι είναι ασφαλείς. Την ίδια άποψη είχε εκφράσει και στον *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ*.³⁵⁹

[11] ἴστε γὰρ δήπου τοῦθ' ὅτι οὐδενὶ τῶν πάντων πλέον κεκράτηκε Φίλιππος, ἢ τῷ πρότερος πρὸς τοῖς πράγμασι γίνεσθαι. ὁ μὲν γὰρ ἔχων δύναμιν συνεστηκυῖαν ἀεὶ περὶ αὐτὸν καὶ προειδὼς ἃ βούλεται πράξει, ἐξαίφνης ἐφ' οὗς ἂν αὐτῷ δόξη πάρεστιν: ἡμεῖς δ' ἐπειδὴν πυθώμεθα τι γιγνόμενον, τινικαῦτα θορυβοῦμεθα καὶ παρασκευαζόμεθα.

(Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ §11)³⁶⁰

Στην παράγραφο σαράντα επτά (47) ο Δημοσθένης τώρα παρουσιάζει τον Φίλιππο να κατέχει την ηγετική θέση μέσα στον ελλαδικό χώρο και αυτό γιατί οι Αθηναίοι στους οποίους αρμόζει ν' ανήκει ο ρόλος αυτός είτε αδιαφορούν είτε τον αποποιήθηκαν. Τις ίδιες απόψεις τις βρίσκουμε στον Α' Ολονθιακό³⁶¹, στον *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* και στον Γ' φιλιππικό.

τί οὖν, ἂν τις εἴποι, ταῦτα λέγεις ἡμῖν νῦν; ἵνα γνῶτ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ αἰσθησθ' ἀμφοτέρα, καὶ τὸ προῖεσθαι καθ' ἕκαστον ἀεὶ τι τῶν πραγμάτων ὡς ἀλυσιτελέες, καὶ τὴν φιλοπραγμοσύνην ἣ χρῆται καὶ συζῆ Φίλιππος, ὑφ' ἧς οὐκ ἔστιν ὅπως ἀγαπήσας τοῖς πεπραγμένοις ἡσυχίαν σχήσει. εἰ δ' ὁ μὲν ὡς ἀεὶ τι μείζον τῶν ὑπαρχόντων δεῖ πράττειν ἐγνωκῶς ἔσται, ἡμεῖς δ' ὡς οὐδενὸς ἀντιληπτέον ἐρρωμένως τῶν πραγμάτων, σκοπεῖσθ' εἰς τί ποτ' ἐλπίς ταῦτα τελευτήσαι.

(Α' Ολονθιακός §14)³⁶²

[67] ἐκ δὲ τοῦ τούτων ὀλιγώρως ἔχειν καὶ ἔαν ταῦτα φέρεσθαι ὁ μὲν εὐδαίμων καὶ μέγας καὶ φοβερός πᾶσιν Ἑλλησι καὶ βαρβάροις, ὑμεῖς δ' ἔρημοι καὶ ταπεινοί, τῇ τῶν ὀνίων ἀφθονία λαμπροί, τῇ δ' ὧν προσῆκε παρασκευῇ καταγέλαστοι.

(Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ §67)³⁶³

³⁵⁸ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg003.perseus-grc1:36>

³⁵⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 234

³⁶⁰ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg008.perseus-grc1:11>

³⁶¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 234

³⁶² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg001.perseus-grc1:14>

³⁶³ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg008.perseus-grc1:67>

ἀλλ' ὁρῶ συγκεχωρηκότας ἅπαντας ἀνθρώπους, ἀφ' ὧν ἀρξάμενους, αὐτῶ, ὑπὲρ οὗ τὸν ἄλλον ἅπαντα χρόνον πάντες οἱ πόλεμοι γέγονασιν οἱ Ἑλληνικοί. τί οὖν ἔστι τοῦτο; τὸ ποιεῖν ὃ τι βούλεται, καὶ καθ' ἓν οὕτως περικόπτειν καὶ λωποδυτεῖν τῶν Ἑλλήνων, καὶ καταδουλοῦσθαι τὰς πόλεις ἐπιόντα.

*(Γ' Φιλιππικός §22)*³⁶⁴

Ακόμα αναφέρει ότι ούτε οι Σπαρτιάτες ἦσαν σε θέση να αναλάβουν τον ηγετικό αυτό ρόλο ἔπειτα από την ήττα τους από τους Θηβαίους στα Λεύκτρα,³⁶⁵ οι Θηβαίοι ἔχουν εμπλακεί στο Φωκικό πόλεμο και οι ίδιοι αδιαφοροῦν, κάτι το οποίο εἶχε εκφράσει και στον Γ' Ολυθιακό.³⁶⁶

τότε μὲν δὴ τοῦτον τὸν τρόπον εἶχε τὰ πράγματ' ἐκείνοις, χρωμένοις οἷς εἶπον προστάταις: νυνὶ δὲ πῶς ἡμῖν ὑπὸ τῶν χρηστῶν τούτων τὰ πράγματ' ἔχει; ἄρα γ' ὁμοίως ἢ παραπλησίως; οἷς —τὰ μὲν ἄλλα σιωπῶ, πόλλ' ἂν ἔχων εἰπεῖν, ἀλλ' ὄσης ἅπαντες ὁρᾶτ' ἐρημίας ἐπειλημμένοι, καὶ Λακεδαιμονίων μὲν ἀπολωλότων, Θηβαίων δ' ἀσχόλων ὄντων, τῶν δ' ἄλλων οὐδενὸς ὄντος ἀξιοχρεῶ περι τῶν προτείων ἡμῖν ἀντιτάξασθαι, ἐξὸν δ' ἡμῖν καὶ τὰ ἡμέτερ' αὐτῶν ἀσφαλῶς ἔχειν καὶ τὰ τῶν ἄλλων δίκαια βραβεύειν,

*(Γ' Ολυθιακός §27)*³⁶⁷

Στις παραγράφους σαράντα εννέα (49) και πενήντα (50) επιχειρεῖ να κεντρίσει το ενδιαφέρον των πολιτῶν για την κατάσταση και να τους πείσει, ότι η ευημερία των ημερῶν εἶναι πλαστή και πως τους εκθέτει σε μεγάλο κίνδυνο. Χρησιμοποιεῖ μια αοριστολογική πρόταση - *ὅς ἂν τῶν Ἑλλήνων ἄρχειν ἀεὶ βούληται, μόνην ἂν ἐναντιωθῆναι καὶ τῆς πάντων ἐλευθερίας προστῆναι* - για να δηλώσει ότι ο οποιοσδήποτε μπορεί ανά πάσα στιγμή να επιβουλεύεται την πόλη τους και όχι μόνο ο Φίλιππος.³⁶⁸ Ακόμα καλεῖ τους συμπολίτες του να μην θεωροῦν ότι η πόλη τους βρίσκεται σε καλή κατάσταση επειδή η αγορά της ἔχει ἐπάρκεια αγαθῶν και εἶναι προσιτή για ὅλους. Δηλαδή να μην θεωροῦν την οικονομική ευμάρεια ως στοιχείο που διασφαλίζει την ασφάλεια. Αυτό δεν ενδιαφέρει κανένα εξωτερικό εχθρό. Αυτό που κοιτά εἶναι η κατάσταση της ὅσον αφορά τη στρατιωτική της δύναμη και αυτή δεν εἶναι

³⁶⁴ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:22>

³⁶⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 234

³⁶⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 234

³⁶⁷ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg003.perseus-grc1:27>

³⁶⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 235

στο επίπεδο που θα έπρεπε στην Αθήνα, άρα είναι και ένας εύκολος στόχος για όποιον επιθυμεί να επιτεθεί.

Οι παράγραφοι πενήντα ένα (51) έως και πενήντα τέσσερα (54) αποτελούν μια παρουσίαση της πολιτικής κατάστασης στον ελλαδικό χώρο και την εξωτερική πολιτική που οι Αθηναίοι ακολουθούν και πάντα σε σύγκριση με τους προγόνους τους. Αρχικά στην πεντηκοστή πρώτη παράγραφο (51) ο Δημοσθένης κάνει μια γρήγορη αναδρομή στο παρελθόν, που η Ελλάδα ήταν χωρισμένη σε δυο στρατόπεδα, την Αθήνα και την Σπάρτη. Συνεχίζει αναφερόμενος στην ακολουθούμενη πολιτική του Πέρση βασιλιά, που κατά γενική ομολογία κρίνονταν ως ουδέτερη και που προσπαθούσε κάθε φορά να τηρεί τις ισορροπίες ανάμεσα σε ηττημένους και νικητές. Η πολιτική αυτή ως πραγματικό σκοπό είχε να εξασθενήσει τις ελληνικές πόλεις, που για την επίλυση των διαφορών τους στρέφονταν προς την πλευρά της Περσίας. Η αρχή έγινε με τον Δαρείο Α' και το αποκορύφωμα ήταν η Ανταλκίδεια ειρήνη, που έδινε το δικαίωμα στον Πέρση βασιλιά να επεμβαίνει ως διαιτητής στις διαφορές των ελληνικών πόλεων.³⁶⁹

Συνεχίζοντας αφού αναφέρει ότι η στάση του Βασιλέα ήταν η πιο εχθρική σε σχέση με τους άλλους Έλληνες, μ' έμμεσο τρόπο επαναφέρει την πρόταση του για αποστολή της πρεσβείας ως μια προσπάθεια προσέγγισης και επίλυσης των όποιων διαφορών.

νῦν δὲ πρῶτον μὲν ὁ βασιλεὺς ἅπασιν τοῖς Ἑλλησιν οἰκείως ἔχει, ἡ καὶ πάντων ἤκιστα δὴ ἡμῖν, ἂν τι μὴ νῦν ἐπανορθωσώμεθα:

(Δ' Φιλιππικός §52)³⁷⁰

Ἐπειτα περιγράφει ένα αγώνα δρόμου μεταξύ των ελληνικών πόλεων για το ποια θα αναλάβει τον ηγετικό ρόλο ανάμεσά τους. Όλες οι πόλεις παρά τις εσωτερικές τους διχογνωμίες δείχνουν τη δέουσα προσοχή στο ζήτημα αυτό. Όλες εκτός από την Αθήνα.

Στην πεντηκοστή τέταρτη παράγραφο (54) κάνει λόγο ότι αυτή η κατάσταση είναι χρόνια και τα αίτια αυτής είναι πολλά. Την ίδια δήλωση είχε κάνει και στον Γ' Φιλιππικό αλλά και στο προοίμιο του λόγου αυτού.³⁷¹

πολλὰ μὲν οὖν ἴσως ἐστὶν αἷτια τούτων, καὶ οὐ παρ' ἓν οὐδὲ δὺ' εἰς τοῦτο τὰ πράγματ' ἀφίκται

(Γ' Φιλιππικός §2)³⁷²

³⁶⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 235

³⁷⁰ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg010.perseus-grc1:52>

³⁷¹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 236

³⁷² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg009.perseus-grc1:2>

οὐκ ὀλίγων δ' ὄντων ἀμαρτημάτων οὐδ' ἐκ μικροῦ χρόνου συνειλεγμένων, ἐξ ὧν φαύλως ταῦτ' ἔχει, οὐδέν ἐστιν

(Δ' Φιλιππικός §1³⁷³)

Συνεχίζοντας χρησιμοποιώντας το σχήμα της προθεραπείας³⁷⁴, προσπαθεί να προλάβει τυχόν αντιδράσεις του κοινού για όσα θα πει στη συνέχεια. Τονίζει ότι η κατάσταση οφείλεται στην προτίμηση των Αθηναίων στην ραθυμία και την απραξία. Έμμεσα ο Δημοσθένης καταγγέλλει τους πολιτικούς του αντιπάλους, που κάθε φορά που έρχονταν στην εκκλησία του δήμου το θέμα του Φιλίππου, αυτοί έπλεκαν το εγκώμιο της ειρήνης και πρόσθεταν ότι αυτοί που πρότειναν πολεμικές προετοιμασίες απέβλεπαν στο προσωπικό τους συμφέρον. Έτσι οι Αθηναίοι άκουγαν αυτά και αδρανούσαν χωρίς ν' αντιλαμβάνονται ότι στο μέλλον θα χρειάζονταν πολλαπλές θυσίες.³⁷⁵ Τις ίδιες απόψεις έχει εκφράσει και στον *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ*.³⁷⁶

ἐκ δὲ τούτων περιγίγνεται, ὑμῖν μὲν ἡ σχολὴ καὶ τὸ μηδὲν ἤδη ποιεῖν, ἃ δέδοιχ' ὅπως μήποθ' ἠγήσεσθ' ἐπὶ πολλῷ γεγενῆσθαι, τούτοις δ' αἱ χάριτες καὶ ὁ μισθὸς ὁ τούτων. ἐγὼ δ' οἶμαι τὴν μὲν εἰρήνην ἄγειν οὐχ ὑμᾶς δεῖν πείθειν, οἱ πεπεισμένοι κάθησθε, ἀλλὰ τὸν τὰ τοῦ πολέμου πράττοντα: ἂν γὰρ ἐκεῖνος πεισθῇ, τὰ γ' ἀφ' ὑμῶν ὑπάρχει.

(Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ §53)³⁷⁷

Συνεχίζοντας το λόγο του ο Δημοσθένης προχωρά σ' ένα τμήμα που δανείζεται από το λόγο *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* και πιο συγκεκριμένα τις παραγράφους πενήντα δύο (52) έως και εξήντα επτά (67). Στο τμήμα αυτό του λόγου του καταφέρεται εναντίον των πολιτικῶν του αντιπάλων, τους οποίους δεν κατονομάζει αλλά χρησιμοποιεί την άοριστη αντωνυμία *τις* για να δηλώσει πιθανότατα τον Αισχίνη, τον Εύβουλο και τους άλλους Φιλιππίζοντες.³⁷⁸

Στην πεντηκοστή έκτη παράγραφο (56) κάνει λόγο για το πώς οι Αθηναίοι έχουν πεισθεί από τους δημαγωγούς ότι βρίσκονται σε ειρήνη και ότι αυτός που απομένει να πεισθεί είναι και ο ίδιος ο Φίλιππος, που κατά τον Δημοσθένη όμως είναι σε κατάσταση πολέμου με την Αθήνα, όπως έχει επαναλάβει επανειλημμένως. Επιπλέον τονίζει πως τα έξοδα στα οποία θα υποβληθούν για την προετοιμασία της πόλης τους για το

³⁷³ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg010.perseus-grc1:1>

³⁷⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 236

³⁷⁵ (Τσάτσος, 2000) 233

³⁷⁶ (Δημοσθένης, et al., 2004) 236

³⁷⁷ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg008.perseus-grc1:53>

³⁷⁸ (Δημοσθένης, et al., 2004) 236

ενδεχόμενο ενός πολέμου, έχουν μηδαμινή αξία σε σχέση με τις βλάβες που θα πάθουν μετά το τέλος ενός πολέμου και ως τους συμβουλεύουν οι αντίπαλοι του τ' αντίθετο. Στο επιχείρημα για την διασπάθιση του δημοσίου χρήματος ο Δημοσθένης αντιπαρατάσσει, όπως και στην αρχή του λόγου αυτού την ύπαρξη αυστηρών ελέγχων στους δημόσιους λειτουργούς.

Στην επόμενη παράγραφο (57) συνεχίζει λέγοντας πως δεν είναι δυνατόν οι Αθηναίοι να εξοργίζονται με την ενδεχόμενη σπατάλη χρημάτων και να μην ενοχλούνται από το γεγονός, ότι ο Φίλιππος αρπάζει ότι είναι δικό τους. Αξίζει να σημειωθεί ο ειρωνικός τόνος που χρησιμοποιεί ο Δημοσθένης καθώς εκμεταλλεύεται την μόνιμη επωδό των αντιπάλων του, ότι σε περίπτωση πολέμου κάποιοι από το κόμμα του Δημοσθένη θα καταχράζονταν δημόσιο χρήμα. Για το λόγο αυτό κάνει τη χρήση ενός λογοπαιγνίου με το ρήμα *αρπάζω*. Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιεί δυο φορές το ρήμα *διαρπασθήσεται*, για να δηλώσει την διασπάθιση δημοσίου χρήματος από τους αντιπάλους του και χρησιμοποιεί και τη μετοχή *άρπάζων* για να δηλώσει τις ενέργειες του Φιλίππου. Ο ρήτορας με τον τρόπο αυτό επιδιώκει να δείξει ότι η διασπάθιση χρήματος είναι μια πιθανότητα αλλά οι ενέργειες του Φιλίππου είναι πραγματικότητα και θα έπρεπε να δείχνουν μεγαλύτερη σημασία σ' αυτή την πραγματικότητα οι Αθηναίοι και να μην αναβάλλουν τις αποφάσεις για μια πιθανότητα που με τα κατάλληλα μέτρα μπορούν να την αποκλείσουν.³⁷⁹

Συνεχίζοντας τονίζει τις αδικίες και τις κατακτητικές κινήσεις του Φιλίππου, που δίνονται με τις μετοχές *τὸν μὲν οὕτω φανερώς ἀδικοῦντα καὶ πόλεις καταλαμβάνοντα*, οι οποίες έρχονται σ' αντίθεση με την μετοχή *συμβουλεύοντας*, που δηλώνει τις ενέργειες του Δημοσθένη, που στοχεύουν στην αντιμετώπιση του Φιλίππου. Ακόμα καταφέρεται εναντίον των αντιπάλων του στην παράγραφο πενήντα εννέα (59), λέγοντας, ότι εξυπηρετούν συμφέροντα τόσο δικά τους όσο και του Φιλίππου, ο οποίος τους έχει εξαγοράσει και πως σε περίπτωση ήττας του, αυτοί θα είναι οι κατ' εξοχήν ηττημένοι, αφού θα χάσουν και την δημοτικότητα τους και την οικονομική τους ευμάρεια. Για το λόγο αυτό παραπλανούν το λαό και κατηγορούν το πατριωτικό κόμμα ως πολεμοκάπηλους και θα τους σύρουν σε δίκες, οι οποίες θα εξασφαλίσουν σ' αυτούς τη δημοτικότητα και τα χρήματα από τον Φίλιππο, θα δώσουν ελευθερία κινήσεων στο

³⁷⁹ (Δημοσθένης, et al., 2004) 237

Φίλιππο, θα τιμωρήσουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους και οι ίδιοι θα παραμείνουν αλώβητοι αφού θα είναι οι κατήγοροι.³⁸⁰

Οι παράγραφοι που ακολουθούν από την εξηκοστή (60) έως και τη εβδομηκοστή (70) περιγράφουν τη δράση του Φιλίππου και την μεταχείριση που επιφύλασσε στους αντιπάλους του. Ο Φίλιππος δεν δέχονταν ποτέ ότι ήταν σε πόλεμο με μια πόλη παρά μόνο όταν έφτανε έξω από τα τείχη της. Μέχρι να φτάσει έξω από την εκάστοτε πόλη οι άνθρωποί του – γνωστοί ως πέμπτη φάλαγγα – έκαναν όλες τις απαιτούμενες κινήσεις για να διαβρώσουν πολιτικά, οικονομικά και ηθικά την πόλη, ώστε να μην μπορούν ν' αντιδράσουν. Ταυτόχρονα για να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πόλεων αυτών τους πρόσφερε ανταλλάγματα, που του εξασφάλιζαν την ελευθερία δράσης σ' άλλα μέτωπα και ύστερα επανέρχονταν για την ολοκληρωτική τους κατάσταση.³⁸¹ Κάτι το οποίο όμως δεν έκανε με την Αθήνα. Ο Δημοσθένης καλεί τους συμπολίτες του να τιμωρήσουν όλους όσους υπηρετούν τα συμφέροντα του Φιλίππου, γιατί δεν είναι δυνατόν να μπορέσουν να τον νικήσουν όσο αυτοί δρουν ανενόχλητοι στην πόλη. Ακόμα προσθέτει με μια δόση υπερβολής ότι ο Φίλιππος δεν θα τους λυπηθεί, δεν θα δείξει κανένα οίκτο απέναντί τους. όμως τα γεγονότα που ακολούθησαν τον διαψεύδουν, καθώς ο Φίλιππος μετά τη μάχη της Χαιρώνειας το μόνο που ζήτησε ήταν η τιμωρία του Δημοσθένη και των πολιτικών του συμμάχων.³⁸²

Για να δείξει την πεποίθηση για την ύπαρξη ανθρώπων του Φιλίππου στην πόλη και ότι αν δεν τιμωρηθούν, η πόλη της Αθήνας δεν έχει καμία ελπίδα σωτηρίας στην παράγραφο εξήντα τρία κάνει χρήση του σχήματος επαναδίπλωσης και του υπερβατού με το οποίο δίνει έμφαση τόσο στην ύπαρξη εχθρών όσο και ότι αυτοί βρίσκονται μέσα στην πόλη τους - *οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τῶν ἔξω τῆς πόλεως ἐχθρῶν κρατῆσαι, πρὶν ἂν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κολάσῃτ' ἐχθρούς.*³⁸³

Στις παραγράφους εξήντα τέσσερα(64) και εξήντα πέντε (65) ο Δημοσθένης τώρα παρουσιάζει ιστορικά γεγονότα από το πρόσφατο παρελθόν για να δείξει την πολιτική του Φιλίππου, που βασιζόνταν στην εξαπάτηση των αντιπάλων αρχικά και έπειτα στη καταστροφή ή υποδούλωση τους. Όλα αυτά κατά τον Δημοσθένη αντιπροσωπεύουν μια διαφορετική πολιτική του Φιλίππου σε σχέση μ' αυτή που ακολουθούσε έναντι της Αθήνας.

³⁸⁰ (Δημοσθένης, et al., 2004) 238

³⁸¹ (Τσάτσος, 2000) 235

³⁸² (Δημοσθένης, et al., 2004) 240

³⁸³ (Δημοσθένης, et al., 2004) 241

Η απάντηση για την διαφορετική αυτή πολιτική στάση του Φιλίππου έναντι των Αθηναίων κατά τον Δημοσθένη οφείλεται στο δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας, που ο κάθε πολίτης μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα χωρίς να διατρέχει κανένα κίνδυνο. Περιγράφει τα τρωτά σημεία της δημοκρατίας, που κάποιος τάσσεται υπέρ κάποιου ακόμα και όταν αυτός έχει αδικήσει την πόλη, αρκεί να έχει προσωπικό όφελος. Αντίθετα σ' οποιαδήποτε άλλη πόλη κάποιος μπορούσε να μιλήσει υπέρ του Φιλίππου μόνο όταν ο λαός συμφωνούσε και είχε κάποια ωφέλεια απ' αυτόν.³⁸⁴

Για να τονίσει την κατάσταση αυτή στην Αθήνα φέρει ως παράδειγμα κάποιους που από φτωχοί ξαφνικά έγιναν πλούσιοι. Έτσι στην παράγραφο εξήντα οκτώ (68) υπαινίσσεται τον Εύβουλο, τον Δημάδη, τον Φιλοκράτη και τον Φρόνωνα ως ανθρώπους εξαγορασμένους από τον Φίλιππο. Κάνει χρήση αντίθετων εννοιών με εμπρόθετους προσδιορισμούς στις πρώτες για να δείξει την προέλευση και την είσοδο σε μια νέα κατάσταση. Επίσης χρησιμοποιεί το χιαστό σχήμα και την αντιθετική σύνδεση για να δηλώσει την πρότερη κατάσταση των ατόμων αυτών σε σχέση με την τωρινή.³⁸⁵

<i>ἀδόξων</i>	<i>ἔνδοξοι</i>
\	/
<i>ἐνδόξων</i>	<i>ἄδοξοι</i>

καὶ γάρ τοι τούτων μὲν ἐκ πτωχῶν ἔνιοι ταχὺ πλούσιοι γίνονται, καὶ ἐξ ἀνωνύμων καὶ ἀδόξων ἔνδοξοι καὶ γνώριμοι, ὅμεις δὲ τούναντίον ἐκ μὲν ἐνδόξων ἄδοξοι, ἐκ δ' εὐπόρων ἄποροι

(Δ' Φιλιππικός §68)³⁸⁶

Το τμήμα αυτό ολοκληρώνεται με την παρατήρηση του Δημοσθένη στη παράγραφο εξήντα εννέα (69), ότι οι Αθηναίοι έχουν χάσει καθετί λόγω του τρόπου ζωής που έχουν επιλέξει και δεν έχει σχέση με τους προγόνους τους. Οι πρόγονοι τους ήταν μια πολεμική μηχανή πάντα έτοιμοι να επέμβουν όπου τους ζητούσαν.³⁸⁷ Τώρα οι

³⁸⁴ (Δημοσθένης, et al., 2004) 245

³⁸⁵ (Δημοσθένης, et al., 2004) 246

³⁸⁶ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0014.tlg010.perseus-grc1:68>

³⁸⁷ (Δημοσθένης, et al., 2004) 246

Αθηναίοι έδειχναν προτίμηση στην πολυτέλεια και τη καλοπέραση εγκαταλείποντας τα ιδεώδη του παρελθόντος. Ο Δημοσθένης πρώτος συνέλαβε το πρώτο στάδιο αυτής της εξέλιξης, που ολοκληρώθηκε αργότερα στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους.³⁸⁸

Οι παράγραφοι εβδομήντα (70) έως και εβδομήντα τέσσερα (74) ασχολούνται με την περίπτωση ενός ατόμου, στο οποίο ο Δημοσθένης επιτίθεται προσωπικά και τον χρησιμοποιεί ως παράδειγμα ρήτορα που ενθάρρυνε τους Αθηναίους να μένουν άπραγοι αλλά ο ίδιος ήταν αρκετά δραστήριος για την ικανοποίηση των προσωπικών του ενδιαφερόντων.³⁸⁹ Πρόκειται για τον Αριστομήδη, τον οποίο κατονομάζει προσωπικά, κάτι το οποίο όπως έχουμε αναφέρει οι ρήτορες το απέφευγαν στους λόγους τους ως αντισυνταγματικό.

Οι πληροφορίες που έχουμε για το πρόσωπο αυτό είναι αντικρουόμενες. Πρόκειται για ένα άνδρα από τις Φέρρες, που μάχονταν εναντίον του Φιλίππου και στον οποίο αναφέρεται ο Φίλιππος στις *Επιστολές του προς τους Αθηναίους*. Επίσης μαζί με τον Δαρείο αντιτάχθηκε στις δυνάμεις του Μ. Αλεξάνδρου και απέδρασε ύστερα στην Κύπρο, όπως αναφέρει ο Αναξιμένης.³⁹⁰ Επίσης ο Δίδυμος θεωρεί πως πρόκειται για ένα γνωστό κλέφτη με το προσωνύμιο *Χαλκούς*. Άλλωστε ο Δημοσθένης στην παράγραφο εβδομήντα τρία αναφέρεται σ' αυτόν με την ιδιότητα του κλέφτη και στον λόγο του Περί Συντάξεως στην παράγραφο είκοσι (20) χρησιμοποιεί το προσωνύμιο του. Το πρόσωπο αυτό εμφανίζεται στον Πλούταρχο και στον *Βίο του Δημοσθένη*. Ο συνδυασμός του προσωνυμίου αυτού και ενός μικρού χάλκινου νομίσματος από χαλκό, δηλώνει ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν κλέφτης, που θα προσπαθούσε να κλέψει και το πιο μικρό νόμισμα.³⁹¹

Η χρήση του προσώπου αυτού από τον Δημοσθένη δικαιολογείται γιατί φαίνεται ότι ο Αριστομήδης υποστήριζε, ότι δεν αφορά την πόλη του το τι γίνεται στις άλλες ελληνικές πόλεις, αφού αυτό εξασφαλίζει την ασφάλεια της. Κάτι που δεν μπορούσε να δεχτεί ο Δημοσθένης και γι' αυτό αφού τον εξευτελίζει και τον ειρωνεύεται στην εβδομηκοστή τέταρτη παράγραφο (74) τονίζει ότι τέτοιοι άνθρωποι δεν έχουν θέση στη πόλη και επιτίθενται σ' όλους τους ομοϊδεάτες.³⁹²

³⁸⁸ (Τσάτσος, 2000) 239

³⁸⁹ (Macdowell, 2009) 358

³⁹⁰ (Gibson, 2002) 92

³⁹¹ (Gibson, 2002) 121-123

³⁹² (Δημοσθένης, et al., 2004) 247-248

Ο επίλογος στις δυο τελευταίες παραγράφους περιλαμβάνει το συμπέρασμα του ρήτορα, ότι οι Αθηναίοι δεν πρέπει να ακούν όσους πολιτικούς εξυπηρετούν τα συμφέροντα του Φιλίππου και πως αν εξακολουθούν να έχουν την ίδια στάση τον μόνο που θα πρέπει να κατηγορούν για την κατάστασή τους, θα πρέπει να είναι ο ίδιος ο εαυτός τους.³⁹³

Η σχέση του Δ' Φιλιππικού με τον *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* και η αμφισβήτηση της γνησιότητάς του

Κλείνοντας την παρουσίαση του Δ' Φιλιππικού θα πρέπει να κάνουμε αναφορά και στο πρόβλημα που έχει διαμορφωθεί και αφορά την γνησιότητα του λόγου. Αφορμή για την αμφισβήτηση αυτή ήταν η παρουσία σε δυο σημεία του λόγου αυτού τμήματος του λόγου *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* §§38-67. Επίσης ο Δημοσθένης είδαμε ότι στο λόγο αυτό εκφράζει μια διαφορετική άποψη σχετικά με τα θεωρικά, που έρχεται σ' αντίθεση με τον Γ' *Ολυθιακό* και τις εκεί εκφρασμένες απόψεις του. Τέλος ένα σημείο ακόμα που έχει δημιουργήσει αμφιβολίες για την γνησιότητα του λόγου είναι η ονομαστική επίθεση στον Αριστομήδη, κάτι που ήταν αντίθετο με την συνηθισμένη πρακτική.

Το θέμα της γνησιότητας επιλύθηκε με την ανακάλυψη του έργου του Διδύμου αλλά στη συνέχεια ήρθε στην επιφάνεια το πρόβλημα για τη σχέση ανάμεσα στους δυο αυτούς λόγους. Μετά από πολλές μελέτες πάνω στο θέμα, που αναφέρονται από τον Adams³⁹⁴, ο ίδιος στηρίζει την γνησιότητα του λόγου αυτού, κάνοντας τέσσερις υποθέσεις, που στηρίζονται στα εξής: α) ο Δημοσθένης την άνοιξη του 341 εκφώνησε ένα λόγο σχετικά με την Χερσόνησο αλλά δεν τον δημοσίευσε και δεν περιλάμβανε κανένα από τα κοινά σημεία με τον Δ' Φιλιππικό. β) Πριν τον Ιούνιο του 341 ο Δημοσθένης βλέποντας την εξέλιξη των γεγονότων θεώρησε ως απαραίτητη μια περσική βοήθεια και εκφώνησε τον Δ' Φιλιππικό, που όμως δεν εξέδωσε ποτέ. γ) αργότερα ο Δημοσθένης μετά την μάχη της Χαιρώνειας θέλησε να συμπύξει τις θέσεις του, που καλούσε σε πόλεμο εναντίον του Φιλίππου, πήρε το χειρόγραφο του *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* και το χώρισε σε ανισομερή κομμάτια, που ανάμεσά τους τοποθέτησε την αδημοσίευτη έκδοση του Δ' Φιλιππικού και απ' αυτό προέκυψε ο σωζόμενος σε μας *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ*. δ) μετά τον θάνατό του ο αδημοσίευτος Δ' Φιλιππικός βρέθηκε ανάμεσα στα χειρόγραφα του και δημοσιεύτηκε από τους μετέπειτα εκδότες

³⁹³ (Macdowell, 2009) 359

³⁹⁴ (Adams, 1938) 129-132

του. Ο Adams στη συνέχεια της μελέτης του αναλύει διεξοδικά τις πιο πάνω θέσεις και θεωρεί ότι τα τμήματα αυτά ανήκουν στον Δ' Φιλιππικό και δεν μπορούν ν' απομακρυνθούν χωρίς ν' αφήσουν χάσμα στο λόγο αυτό.³⁹⁵

Σε συνέχεια της μελέτης αυτής έρχεται αυτή του Stephen G. Daitz, ο οποίος κάνοντας αντιπαραβολή των χωρίων των δύο λόγων καταλήγει, ότι ο Δ' Φιλιππικός είναι μια προγενέστερη σύνθεση του Δημοσθένη και ότι ο *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* είναι μια μεταγενέστερη εκδοχή ενός λόγου, που εκφωνήθηκε στην Εκκλησία του Δήμου και περιλαμβάνει κομμάτια του Δ' Φιλιππικού. Επιπλέον θεωρεί ότι ο επίλογος του λόγου αυτού είναι αποτέλεσμα των τελευταίων διασκευών αυτού και η ημερομηνία έκδοσης του είναι πριν τη μάχη της Χαιρώνειας και συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Πέρινθο από το Φίλιππο το καλοκαίρι του 340.³⁹⁶

Ο Jeremy Trevett σε μελέτη του σχετικά με το αν οι λόγοι του Δημοσθένη έχουν δημοσιευτεί, αφού αναφέρει τις δυο προηγούμενες απόψεις³⁹⁷, υποστηρίζει ότι ίσως πρώτα να έχει δημιουργηθεί ο *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* και έπειτα να έχει χρησιμοποιηθεί υλικό του για τη δημιουργία του Δ' Φιλιππικού, στον οποίο ταιριάζει καλύτερα και επειδή δεν είναι πιθανό να έχει δημοσιευτεί δυο φορές το ίδιο υλικό από τον Δημοσθένη, πρέπει να υποθέσουμε ότι ο λόγος *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* δεν εκφωνήθηκε ποτέ.³⁹⁸

Συνεχίζοντας έχουμε την άποψη του Ian Worthington, που θεωρεί ότι ο λόγος που έχουμε σήμερα στη κατοχή μας είναι αυτός που εκφωνήθηκε από τον Δημοσθένη στο μεγαλύτερο μέρος του και οι όποιες διαφορές με τους προηγούμενους Φιλιππικούς παρατηρούνται στο ύφος, τη σύνθεση, την επιλογή των λέξεων και τη δομή των προτάσεων οφείλονται στ' ότι ο Δημοσθένης σε μια τέτοια περίπτωση θα ενδιαφέρονταν περισσότερο να κερδίσει το κοινό του και να δείξει τον επερχόμενο κίνδυνο. Συνεχίζοντας το συλλογισμό του θεωρεί ότι οι άλλοι τρεις Φιλιππικοί είναι αποτέλεσμα της αναθεώρησής τους έπειτα από την εκφώνησή τους και ότι ο τέταρτος είναι αποτέλεσμα μιας ένωσης αυτού που εκφωνήθηκε και τμημάτων από την αναθεώρηση που είχε αρχίσει να κάνει αλλά δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει.³⁹⁹

Τέλος ο Raphael Sealy θεωρεί ότι ο λόγος *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* περιλαμβάνει μόνο τις παραγράφους ένα (1) έως και τριάντα επτά (37) και έπειτα ακολουθεί ένας

³⁹⁵ (Adams, 1938) 133-144

³⁹⁶ (Daitz, 1957) 145-162

³⁹⁷ (Trevett, 1996) 429-430

³⁹⁸ (Trevett, 1996) 439

³⁹⁹ (Worthington, 1991) 425-428

επίλογος. Στο ερώτημα πως τα κομμάτια αυτά από τον Δ' Φιλιππικό προστέθηκαν στο λόγο αυτό θεωρεί ως πιθανές αιτίες, την απροσεξία κατά τη διαδικασία αντιγραφής των λόγων αυτών, πιθανή λανθασμένη τοποθέτηση μιας στήλης από τον πάπυρο σ' ένα άλλο σημείο κατά την έκδοση πλέον των βιβλίων και μια πιθανή εμπλοκή ενός εκδότη, που προσέθεσε στο σημείο αυτό το κείμενο, κάτι όμως που θα μπορούσε να κάνει και ο ίδιος ο Δημοσθένης, όπως τονίζει.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ (Sealey, 1993) 232-233

Μέρος Γ'

Οι Φιλιππικοί λόγοι σε σχέση με την *Ρητορική* του Αριστοτέλη

Τάξις – Δομή

Στο τελευταίο αυτό μέρος της εργασίας θα εξετάσουμε την τεχνική του Δημοσθένη στους Φιλιππικούς λόγους σε σχέση με το έργο του Αριστοτέλη *Ρητορική*. Αρχικά θα ασχοληθούμε με την *τάξις* του ρητορικού λόγου, δηλαδή με τη διάταξη των μερών του. Ο Αριστοτέλης στο τρίτο βιβλίο (III) της *Ρητορικής* και πιο συγκεκριμένα στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο (13) θεωρεί ότι απαραίτητα μέρη είναι είναι μόνο η έκθεση των γεγονότων και η απόδειξη του σχετικού υλικού και πως μόνο αν κριθεί απαραίτητο μπορεί να προστεθεί ο πρόλογος και ο επίλογος.

Προχωρώντας στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο (14) σχολιάζει το πώς θα πρέπει να συγκροτούνται τα προοίμια των ρητορικών λόγων ανά είδος. Σχετικά με τους συμβουλευτικούς λόγους θεωρεί ότι τα προοίμια τους έχουν την ίδια λειτουργία με τους δικανικούς λόγους.

έν δὲ προλόγοις καὶ ἔπεισι δεῖγμά ἐστιν τοῦ λόγου, ἵνα προειδῶσι περὶ οὗ ἢ ὁ λόγος καὶ μὴ κρέμῃται ἢ διάνοια: τὸ γὰρ ἀόριστον πλανᾷ: ὁ δοῦς οὖν ὥσπερ εἰς τὴν χεῖρα τὴν ἀρχὴν ποιεῖ ἐχόμενον ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ

(*Aristot. Rh. 3.14.6*)⁴⁰¹

Θεωρεί ότι η λειτουργία τους είναι για να παρέχουν στον ακροατή μια πρόγευση για το θέμα και να κερδίζουν το ενδιαφέρον τους. Ακόμα θεωρεί ότι η χρήση τους στους συμβουλευτικούς λόγους πρέπει να είναι περιορισμένη, γιατί οι ακροατές ήδη γνωρίζουν το θέμα, που θα συζητηθεί και έτσι δεν χρειάζεται καθόλου προοίμιο εκτός αν το κρίνει απαραίτητο ο ρήτορας ή γιατί οι ακροατές δεν θεωρούν σημαντικό το θέμα. Γενικά όμως πιστεύει ότι είναι απαραίτητη η παρουσία του για να μη δίνει μια αίσθηση προχειρότητας στο κοινό.

τὰ δὲ τοῦ δημηγορικοῦ ἐκ τῶν τοῦ δικανικοῦ λόγου ἐστίν, φύσει δὲ ἤκιστα ἔχει: καὶ γὰρ καὶ περὶ οὗ ἴσασιν, καὶ οὐδὲν δεῖται τὸ πρᾶγμα προοιμίου, ἀλλ' ἢ δι' αὐτὸν ἢ τοὺς ἀντιλέγοντας, ἢ ἐὰν μὴ ἠλίκον βούλει ὑπολαμβάνωσιν, ἀλλ' ἢ μείζον ἢ ἔλαττον, διὸ ἢ διαβάλλειν ἢ ἀπολύεσθαι ἀνάγκη, καὶ ἢ ἀυξῆσαι ἢ μειῶσαι. τούτων δὲ ἔνεκα προοιμίου δεῖται, ἢ κόσμου χάριν, ὡς ἀτοκάβδαλα φαίνεται ἐὰν μὴ ἔχη.

⁴⁰¹ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:3.14.6>

(Aristot. Rh. 3.14.12)⁴⁰²

Εξετάζοντας τα προοίμια των Φιλιππικών λόγων βλέπουμε ότι στον Α' Φιλιππικό ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί το προοίμιο για να εξηγήσει τους λόγους που τον οδηγούν να πάρει πρώτος το λόγο αλλά και να αποκαλύψει τα κρυφά κίνητρα των αντιπάλων του.⁴⁰³ Άρα παρατηρούμε, ότι η χρήση τους στο συγκεκριμένο λόγο κρίνεται απαραίτητη από τον ίδιο τον ρήτορα. Συνεχίζοντας με τον Β' Φιλιππικό παρατηρούμε ότι το προοίμιο είναι εκτενέστερο (πέντε παράγραφοι) και εξυπηρετεί σύμφωνα με τον Αριστοτέλη κυρίως να δείξει τη σπουδαιότητα του θέματος σε σχέση πάντα με την στάση των Αθηναίων. Ακόμα για να κερδίσει το ενδιαφέρον των πολιτών όπως είδαμε αφήνει το εννοούμενο για μια πρόταση από μέρους του, που όμως δεν έρχεται ποτέ. Στον Γ' Φιλιππικό η χρήση του προοιμίου στοχεύει στην ανάδειξη των κινήτρων των αντιπάλων του ρήτορα, που οι συμβουλές τους προς το λαό δεν συμπίπτουν με τα έργα τους. Επίσης δεν δέχεται το δίλλημα πόλεμος ή ειρήνη και μ' αυτό τον τρόπο κερδίζει την πρόσεξιν του κοινού του για το επόμενο τμήμα του λόγου του. Στον Δ' Φιλιππικό το προοίμιο εξυπηρετεί τους ίδιους σκοπούς και κυρίως προσάπτει κατηγορίες στο Φίλιππο αλλά και στους πολιτικούς του αντιπάλους για την κατάσταση που επικρατεί.

Προχωρώντας στο δέκατο έκτο κεφάλαιο ο Αριστοτέλης ασχολείται με τη λειτουργία της *διήγησης* σ' ένα ρητορικό λόγο. Στους συμβουλευτικούς λόγους τη χρήση της τη θεωρεί ως κάτι το σπάνιο και αυτό γιατί οι συμβουλευτικοί ρήτορες μιλούν για το μέλλον και όχι για το παρελθόν. Αν όμως κρίνεται απαραίτητη η χρησιμοποίησή της τότε αποσκοπεί οι ακροατές με την υπενθύμιση των παλαιότερων γεγονότων να σκεφτούν και να ενεργήσουν καλύτερα στ μέλλον. Όλα αυτά πρέπει να γίνονται είτε με επαινετική διάθεση είτε με επικριτική προς το κοινό. Αυτό που επισημαίνεται από τον Αριστοτέλη είναι ότι σε μια τέτοια περίπτωση ο ρήτορας χάνει τον πραγματικό του ρόλο, που είναι να συμβουλεύει για το μέλλον και όχι να κρίνει θετικά ή αρνητικά το παρελθόν.

ἐν δὲ δημηγορίᾳ ἥκιστα διήγησις ἔστιν, ὅτι περὶ τῶν μελλόντων οὐθεὶς διηγῆται: ἀλλ' ἐάν περ διήγησις ᾗ, τῶν γενομένων ἔστω, ἵνα ἀναμνησθέντες ἐκείνων βέλτιον βουλευσῶνται περὶ τῶν ὕστερον, ἢ διαβάλλοντος ἢ ἐπαινοῦντος: ἀλλὰ τῷ τότε οὐτὸ τοῦ συμβούλου ποιεῖ ἔργον.

(Aristot. Rh. 3.16.11)⁴⁰⁴

⁴⁰² <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:3.14.12>

⁴⁰³ (Aristotle & Kennedy, 2007) 235

⁴⁰⁴ <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg038.perseus-grc1:3.16.11>

Στους Φιλιππικούς λόγους η χρήση της διήγησης από τη πλευρά του Δημοσθένη εξυπηρετεί ακριβώς τους σκοπούς που θέτει ο Αριστοτέλης. Εκθέτει τα γεγονότα του παρελθόντος και ταυτόχρονα κρίνει τη στάση των πολιτών, πολλές φορές όμως κάνει σύγκριση της στάσης αυτής είτε με τον Φίλιππο είτε με τους προγόνους τους. Στο σημείο αυτό βλέπουμε το Δημοσθένη να χάνει φαινομενικά το ρόλο του συμβούλου αλλά έχοντας μια εξαιρετική αίσθηση του τρόπου χειρισμού της ψυχολογίας του κοινού καταφέρνει με τον τρόπο αυτό να δείξει ποια θα έπρεπε να είναι η πραγματική τους στάση απέναντι στα γεγονότα. Έτσι στην πραγματικότητα δείχνοντας εικόνες από το παρελθόν καταφέρνει να διδάξει και να συμβουλευσει τους συμπολίτες του για το μέλλον.

Το τμήμα που ακολουθεί κατά κύριο λόγο είναι οι πίστεις. Όπως αναφέραμε για τον Αριστοτέλη είναι ένα από τα δυο σημαντικότερα μέρη ενός λόγου. Ο Αριστοτέλης διαχωρίζει τις πίστεις σε δύο ειδών, τις άτεχνες και τις έντεχνες. Οι πρώτες περιλαμβάνουν τους μάρτυρες, τα συμβόλαια, τις διατάξεις νόμων, διάφορα δημόσια έγγραφα. Όλα αυτά όπως γίνεται αντιληπτό δεν απαιτούν από την πλευρά του αγορητή – ρήτορα κάποια ρητορική εκπαίδευση ή δεινότητα. Απ' την άλλη πλευρά έχουμε τις έντεχνες πίστεις, που περιλαμβάνουν τα ρητορικά επιχειρήματα, που διαχωρίζονται από τον Αριστοτέλη σε ενθυμήματα, παραδείγματα και γνωμικά. Τα ενθυμήματα ορίζονται ως ρητορικοί συλλογισμοί σε συμπυκνωμένη μορφή και που πολλές φορές οι προκείμενες προτάσεις στις οποίες στηρίζονται είναι είτε ολοκληρωτικά αναληθείς είτε μερικώς. Με πιο απλά λόγια είναι συλλογισμοί που στηρίζονται στα εικότα, δηλαδή στις πιθανότητες. Τα παραδείγματα είναι και αυτά συλλογισμοί που έχουν συμπυκωθεί αλλά με τη διαφορά ότι πρόκειται για συλλογισμούς που περιγράφουν μια πορεία από το ειδικό προς το γενικό ή από το ειδικό προς το ειδικό (επαγωγή – αναλογία). Τα γνωμικά στηρίζονται και αυτά στα εικότα με τη διαφορά ότι παρουσιάζουν γενικά αποδεκτές αλήθειες απ' όλους.

Ο Δημοσθένης στους Φιλιππικούς του λόγους όπως είδαμε κάνει χρήση όλων των μέσων που του παρέχει η τέχνη της Ρητορικής. Χρησιμοποιεί τους ρητορικούς συλλογισμούς με τη μορφή των ενθυμημάτων. Για τον Αριστοτέλη στο δεύτερο Βιβλίο της *Ρητορικής* υπάρχουν κοινοί τόποι, που μπορεί ο ρήτορας ν' αντλεί επιχειρήματα. Αυτοί είναι ο τόπος του δυνατού και του αδυνάτου, ότι κάτι θα συμβεί ή ότι κάτι συνέβη, η θεώρηση των πραγμάτων από την πλευρά του μεγέθους. Για τον Αριστοτέλη στους συμβουλευτικούς λόγους ταιριάζει καλύτερα η αναφορά στο πιθανόν και στο

μελλοντικό. Έτσι η πλειονότητα των επιχειρημάτων που χρησιμοποιεί ο Δημοσθένης στηρίζονται στο πιθανόν και στο δυνατό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι όταν ο Δημοσθένης προσπαθεί να πείσει τους πολίτες για την σοβαρότητα της κατάστασης, παρουσιάζει την κατάσταση που βιώνουν οι άλλες ελληνικές πόλεις από τις ενέργειες του Φιλίππου και θεωρεί ότι είναι πιθανόν να συμβεί και σ' αυτούς.

Γενικά παρατηρούμε ότι η χρήση του παραδείγματος είναι συχνή. Ο Αριστοτέλης στο κεφάλαιο είκοσι (20) του δευτέρου βιβλίου της *Ρητορικής*, διαχωρίζει το παράδειγμα σε δύο είδη, το ιστορικό και το πλαστό. Στους Φιλιππικούς λόγους χρησιμοποιείται το ιστορικό παράδειγμα από το Δημοσθένη παρουσιάζοντας γεγονότα από το παρελθόν της πόλης της Αθήνας, ώστε να παραδειγματίσει τους συμπολίτες του και να τους δώσει κίνητρο να ενεργήσουν όπως αρμόζει στην πόλη τους. Παράλληλα ο Δημοσθένης με τη χρήση του παραδείγματος προσπαθεί να κινητοποιήσει τους συμπολίτες του αλλά και να επηρεάσει στη ψυχολογία τους, προξενώντας είτε το φόβο είτε το μίσος για τον Φίλιππο και τους υποστηρικτές του.

Επίσης παρακολούθησαμε το Δημοσθένη να κάνει χρήση γνωμικών στους λόγους του. Για τον Αριστοτέλη το γνωμικό είναι το συμπέρασμα ενός ενθυμήματος χωρίς όμως την ύπαρξη των προκείμενων προτάσεων και αφορά αλήθειες αποδεκτές απ' όλους. Επίσης προσφέρουν ηθικό περιεχόμενο στους λόγους και είναι δηλωτικά του ήθους του ρήτορα, κάτι που παίζει άμεσο ρόλο στον επηρεασμό του κοινού. Με τον τρόπο αυτό ο ρήτορας δίνει την ευκαιρία στον ακροατή του να θεωρεί πως η άποψη που διατυπώθηκε από το ρήτορα συμπίπτει με τη δική του και έτσι ο ρήτορας κερδίζει την εύνοια του ακροατηρίου του πιο εύκολα.

Στο τρίτο βιβλίο της *Ρητορικής* και στο δέκατο ένατο κεφάλαιο (19) ο Αριστοτέλης κάνει αναφορά για τη λειτουργία του επιλόγου σ' ένα ρητορικό λόγο. Ο επίλογος για τον Αριστοτέλη διαδραματίζει ένα τετραπλό ρόλο σ' ένα λόγο. Αρχικά θα πρέπει να διαθέτει ευνοϊκά τον ακροατή προς τον ρήτορα, έπειτα θα πρέπει να τονίζει την σημασία των πραγμάτων που αναφέρθηκαν πιο πριν ή να την μειώνει, να προκαλεί το πάθος στις ψυχές των ακροατών και ίσως το κυριότερο, να υπενθυμίσει. Αυτές οι λειτουργίες ταιριάζουν καλύτερα σύμφωνα με τον Αριστοτέλη σ' ένα δικανικό λόγο αλλά μπορούν να βρουν εφαρμογή και σ' ένα εκτενή συμβουλευτικό λόγο, όπως οι Φιλιππικοί, για να δοθεί η ευκαιρία στο κοινό να έρθει σ' επαφή με τα επιχειρήματα του ρήτορα για μια ακόμα φορά.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ (Aristotle & Kennedy, 2007) 249

Λαμβάνοντας υπόψιν τις γενικές αρχές που δίνει ο Αριστοτέλης για τη δομή και το σκοπό του epilōgou στους Φιλιππικούς λόγους, παρατηρούμε το Δημοσθένη ν' ακολουθεί το μοντέλο αυτό. Αρχικά στον *A' Φιλιππικό* το στοιχείο που υπερτερεί έναντι όλων των άλλων είναι η προσπάθεια του να κερδίσει το κοινό και ταυτόχρονα να δημιουργήσει ένα αίσθημα συμπάθειας προς αυτόν και τις απόψεις του. Στους επόμενους όμως λόγους του ο Δημοσθένης εφαρμόζει μια διαφορετική τακτική σε σχέση πάντα με τον *A' Φιλιππικό* αλλά πάντα σε συμφωνία με όσα υποστηρίζει ο Αριστοτέλης. Κοινό σημείο και των τριών λόγων είναι η υπόμνηση των όσων έχει αναφέρει πιο πριν και ότι είναι προς όφελος των πολιτών. Μ' αυτό τον τρόπο εκτός από την υπόμνηση καταφέρνει να διαθέσει ευνοϊκά το κοινό προς αυτόν αλλά και να δημιουργήσει και ένα κλίμα αρνητικό για τους αντιπάλους του. Ο επίλογος που υπηρετεί πιστά τις αρχές του Αριστοτέλη είναι αυτός του *Δ' Φιλιππικού*. Σ' αυτόν ο ρήτορας εκτός από την υπόμνηση, καταφέρνει να διεγείρει τα πάθη του ακροατηρίου του λέγοντας, ότι το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την κατάσταση που βρίσκονται το φέρουν αυτοί. Με τον τρόπο αυτό προσπαθεί να φέρει σε δύσκολη θέση τους ακροατές του αλλά ταυτόχρονα επιθυμεί και να κερδίσει την εύνοια τους δείχνοντας ότι υπάρχει τρόπος ν' αντιστραφεί το κλίμα αν ακολουθήσουν το δρόμο που τους δείχνει ο ίδιος. Για να επιτύχει το σκοπό του αυτό και να αποδείξει το ορθό των θέσεων του κάνει σύγκριση με τους αντιπάλους του και τους σκοπούς που αυτοί υπηρετούν και ταυτόχρονα παρουσιάζει τον εαυτό του ως έναν υπηρέτη του λαού, που δεν αποσκοπεί σε κανένα προσωπικό όφελος.

Ένα τελευταίο στοιχείο που ο Αριστοτέλης αναφέρει σχετικά με τον επίλογο είναι η επιλογή του ασύνδετου σχήματος στο συγκεκριμένο σημείο από τον ρήτορα. Όπως έχει αναφέρει και πιο πριν στο δωδέκατο κεφάλαιο (12) του τρίτου βιβλίου (III) της *Ρητορικής*, το ασύνδετο εξυπηρετεί εκτός από την υποκριτική απαγγελία του ρήτορα, την έμφαση στο μέγεθος και την μεγαλοπρέπεια του ύφους αλλά και να προσδώσει και μια τραγικότητα στην κατάσταση, που περιγράφεται.⁴⁰⁶ Δίνει δηλαδή την εντύπωση ότι πολλά πράγματα λέγονται στον ίδιο χρόνο, κάτι που κάνει το ρήτορα να δίνει μεγάλη σημασία σε όσα έχει πει προηγουμένως και ας μη τα έχει επαναλάβει πάλι. Έτσι και στους εξεταζόμενους λόγους το ασύνδετο σχήμα που υπάρχει στους epilōgous εξυπηρετεί το σκοπό αυτό αλλά επιδιώκει να καλύψει και την φυσική απόσταση μεταξύ ακροατηρίου και ρήτορα, που υπάρχει σε μια συνέλευση και ν' αναδείξει μόνο το

⁴⁰⁶ (Anderson, 2000) 33-34

κεντρικό θέμα του λόγου και όχι τις λεπτομέρειες αυτού, ώστε το κοινό να μπορεί ν' αποφασίσει πιο εύκολα.

Ρητορικό Ήθος

Σ' αρκετά σημεία κάναμε αναφορά στ' ότι ο ρήτορας προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια του ακροατηρίου του ή ότι προσπαθεί να επηρεάσει το κοινό του ψυχολογικά. Αυτές οι δύο τεχνικές σύμφωνα με τον Αριστοτέλη αφορούν το ήθος και το πάθος αντίστοιχα. Και τα δύο αυτά λειτουργούν συνεπικουρικά στο λόγο όπως και τα λογικά επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο ρήτορας για να πείσει τους ακροατές του για την ορθότητα των απόψεων του. Ο Αριστοτέλης στο πρώτο κεφάλαιο (1) του δευτέρου βιβλίου της *Ρητορικής* (II) κάνει αναφορά σ' αυτά και από το δεύτερο (2) έως και το ενδέκατο (11) ασχολείται με την διερεύνηση των παθών, ενώ από το δωδέκατο (12) έως και το δέκατο έβδομο (17) ασχολείται με την ηθική παρουσίαση τόσο του ρήτορα όσο και των αντιπάλων αλλά και του ακροατηρίου. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια πρόωμη προσπάθεια μελέτης της ψυχολογίας και της επίδρασης του λόγου στην ψυχολογία της μάζας και τον επηρεασμό αυτής.

Όπως αναφέραμε τα ρητορικά ήθη αναφέρονται στον ομιλητή, τον αντίπαλό του και στο ακροατήριο που παρακολουθεί. Με τον τρόπο αυτό ο ρήτορας προσπαθεί να προβάλλει την δική του ηθική ανωτερότητα έναντι του πολιτικού του αντιπάλου και ταυτόχρονα η ανύψωση του ήθους του ακροατηρίου αποσκοπεί στη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για τον ρήτορα και τις απόψεις που αυτός εκφράζει. Στους Φιλιππικούς του λόγους ο Δημοσθένης κάνει χρήση των ηθών για να επηρεάσει θετικά το κοινό. Η ηθοποιία στους λόγους αυτούς εστιάζεται από τον Δημοσθένη σε τέσσερα σημεία. Αυτά αφορούν τους Αθηναίους, το κοινό, τον ίδιο τον ρήτορα και τον Φίλιππο με τους υποστηρικτές του. Το πρώτο στοιχείο ηθοποιίας που μας παρέχει ο Δημοσθένης είναι στο προοίμιο του *Α' Φιλιππικού*, που προσπαθεί να προδιαθέσει ευνοϊκά το κοινό του και εξηγεί το λόγο που έλαβε το θάρρος να παρακάμψει τη σειρά και να μιλήσει πρώτος. Αυτή είναι μια πρώτη αναφορά στο ήθος του ρήτορα, που προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια του ακροατηρίου εκθέτοντας με πολύ λίγα λόγια την σοβαρότητα της κατάστασης, που επιβάλλει την κίνηση του αυτή και ταυτόχρονα αποτελεί και επίθεση στους πολιτικούς του αντιπάλους και τα πεπραγμένα τους.⁴⁰⁷ Γενικά ο

⁴⁰⁷ Ενδεικτικά μπορούμε ν' αναφέρουμε τις παραγράφους IV.13-14, 18, 20, 30-31, 49, VII, IX49, 62, 70, όπως αυτές αναφέρονται από τον C. Wooten στο ευρετήριο ρητορικών όρων σελ. 177.

Δημοσθένης προβάλλει την ηθική του ανωτερότητα αλλά γενικά και την ανωτερότητα των απόψεων του έναντι όλων των άλλων για να μπορέσει να πείσει τους Αθηναίους καθώς τους δίνει ένα μοντέλο ειδήμονα σε πολλά επιμέρους θέματα (στρατιωτικά, οικονομικά, γεωγραφικά) και πως μόνο αυτός ενδιαφέρεται για το καλό τους και είναι εκεί για να υπηρετεί τα συμφέροντά τους με οποιοδήποτε προσωπικό κόστος. Όμως δεν επιθυμεί να φανεί ως ανώτερος από τους συμπολίτες του και ως αυτός που θα τους καθοδηγήσει. Το ρόλο αυτό τον έχει η ιστορία της Αθήνας, όπως δηλώνει και στην παράγραφο σαράντα ένα (41) του Γ' Φιλιππικού.

Στους λόγους του αυτού πολλές φορές έκανε αναφορά στο ήθος των Αθηναίων. Η αναφορά αυτή στοχεύει τους προγόνους των σύγχρονών του και αποσκοπεί κυρίως ν' αναδείξει την ανωτερότητα αυτών έναντι του ακροατηρίου του και την διαφορετική αντίληψη των πραγμάτων αλλά και τον διαφορετικό τρόπο δράσης σε παρόμοιες καταστάσεις που είχαν επιδείξει οι πρόγονοι. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα που είδαμε αυτού του τρόπου επηρεασμού του κοινού και ανύψωσης του ηθικού του το συναντήσαμε στην παράγραφο είκοσι τέσσερα (24) του Γ' Φιλιππικού και επισημάναμε ότι ο Δημοσθένης παρουσιάζει μόνο τις ένδοξες μέρες και πράξεις των προγόνων του και αποφεύγει ν' αναφερθεί στα σκοτεινά σημεία της ιστορίας των Αθηνών για να μην εμπλέξει και κάνει συνεργούς σ' αυτές και τους συμπολίτες του.

Οι αναφορές του προς το ακροατήριο έχουν διττό ρόλο από την πλευρά του Δημοσθένη. Από τη μια προσπαθεί να δείξει την δύσκολη θέση στην οποία έχουν περιέλθει και δυσκολεύονται να πάρουν τις κατάλληλες αποφάσεις καθώς δεν έχουν τις απαραίτητες γνώσεις – πληροφορίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού είναι οι παράγραφοι είκοσι οκτώ (28) και τριάντα ένα (31) του Α' Φιλιππικού, που κατανοεί τη θέση τους και προσφέρεται να δώσει όλες τις απαντήσεις που απαιτούνται. Αυτή είναι η μια πλευρά της χρήσης του ήθους του ακροατηρίου από το Δημοσθένη. Η άλλη πλευρά έχει να κάνει με μια οξεία κριτική, που ασκεί εναντίον τους για την απροθυμία τους να δράσουν και την αναντιστοιχία των λόγων και των πράξεων τους αλλά και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν όλους όσους ενδιαφέρονται για το καλό τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τέλος του προοιμίου του Γ' Φιλιππικού, που τους κατηγορεί για τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τους ρήτορες, που λένε την αλήθεια, όσο σκληρή και αν είναι αυτή.

Η τέταρτη μορφή χρήσης των ρητορικών ηθών έχει να κάνει με τον τρόπο παρουσίασης του Φιλίππου αλλά και των πολιτικών υποστηρικτών του και αντιπάλων

του Δημοσθένη στην πόλη της Αθήνας. Στον Α' Φιλιππικό είδαμε πως ο ρήτορας αποφεύγει να κάνει αναφορά άμεσα στο Φίλιππο αλλά μ' έμμεσο τρόπο δείχνει στο ακροατήριο τον κίνδυνο που διατρέχει. Αυτή του τη τακτική την αλλάζει στους άλλους λόγους και πλέον κάνει ονομαστική αναφορά για να αποδείξει και την επικινδυνότητα του αλλά και την ηθική του κατωτερότητα όχι μόνο έναντι του ρήτορα, κάτι που πετυχαίνεται κυρίως με την επίθεση στο ήθος των πολιτικών αντιπάλων του Δημοσθένη. Η επίθεση στο ήθος του Φιλίππου αποσκοπεί στο να δείξει την υπεροχή των Αθηναίων σε ηθικές αξίες και ιδεώδη αλλά και την διαδρομή της πόλης τους μέσα από το πέρασμα των αιώνων. Έτσι επιδιώκει μια εθνική ανύψωση θα λέγαμε που επιτυγχάνεται πολλές φορές με τη μείωση των επιτευγμάτων του Φιλίππου αλλά και της ιστορίας της Μακεδονίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι όλα αυτά λειτουργούν συνδυαστικά και επιδρούν στην ψυχολογία του κοινού με σκοπό όχι μόνο όσα αναφέραμε πιο πάνω αλλά και την προξένηση συναισθημάτων στο ακροατήριο.

Ρητορικά Πάθη

Στα κεφάλαια που προηγούνται της περιγραφής των ρητορικών ηθών ο Αριστοτέλης στη Ρητορική πραγματεύεται την προξένηση παθών στο κοινό και με ποιο τρόπο αυτά επηρεάζουν το κοινό στην λήψη των αποφάσεων. Συγκεκριμένα στα κεφάλαια δύο έως και ένδεκα (2-11) δίνει τον ορισμό συγκεκριμένων ψυχικών παθών και περιγράφει την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι άνθρωποι κάθε φορά. Τα πάθη που περιγράφονται είναι η οργή (2), η πραότητα (3), η φιλία και το μίσος (4), ο φόβος και το θάρρος (5), η ντροπή και η αδιαντροπιά (6), η χάρις (7), ο οίκτος (8), η αγανάκτηση (9), ο φθόνος (10) και η ζηλοτυπία (11). Παρατηρούμε ότι ο τρόπος πραγμάτευσης του θέματος από τον Αριστοτέλη γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε τα πάθη αυτά να παρουσιάζονται ανά ζεύγη αντίθετων.

Στους Φιλιππικούς λόγους του ο Δημοσθένης κάνει χρήση των παθών. Τα πάθη και τα ρητορικά ήθη άλλωστε σύμφωνα με τον Αριστοτέλη αποτελούν μέρος της αποδεικτικής προσπάθειας του ρήτορα και μαζί με τον λόγο συμβάλλουν στην προσπάθεια πειθούς του κοινού. Έτσι η προξένηση παθών στο ακροατήριο στα χέρια του Δημοσθένη παρακολούθησαμε να γίνεται ένα πολύ ισχυρό όπλο στα χέρια του Δημοσθένη και δηλώνει πως και ο ίδιος ο Δημοσθένης μπορούσε να χειρίζεται το λόγο με τέτοιο τρόπο, ώστε να καθοδηγεί κάθε φορά το κοινό του προς την κατεύθυνση που επιθυμούσε.

Ένα πρώτο πάθος που μπορούμε να εντοπίσουμε είναι η οργή. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η οργή είναι η επιθυμία του ανθρώπου να εκδικηθεί φανερά για μια συμπεριφορά που τον προσβάλλει και στρέφεται εναντίον ενός ατόμου. Ο Δημοσθένης παρακολουθήσαμε να προσπαθεί να εμφυσησει το συναίσθημα αυτό στους συμπολίτες του εναντίον του Φιλίππου περιγράφοντας τις κινήσεις του αλλά και τις ενέργειες στο πολεμικό και πολιτικό επίπεδο. Ακόμα τους καλεί να οργίζονται εναντίον όλων εκείνων που τους εμποδίζουν να πάρουν τις κατάλληλες αποφάσεις, δηλαδή τους πολιτικούς του αντιπάλους. Ένα άλλο στοιχείο που πρέπει να προσέξουμε στα σχετικά με την οργή είναι ότι ο ίδιος ο Δημοσθένης αναφέρει το πόσο οργισμένος είναι με την κατάσταση που επικρατεί και προσπαθεί να μεταδώσει το συναίσθημα αυτό και στο ακροατήριο του. Μια προσπάθεια δηλαδή μετάδοσης των συναισθημάτων του ρήτορα για μια κατάσταση ή ένα πρόσωπο με αξιοποίηση της εικόνας του και του ρητορικού του ήθους.

Αναφέραμε την προσπάθεια του Δημοσθένη να γεννήσει την οργή στις ψυχές των Αθηναίων για τον Φίλιππο και τους υποστηρικτές του. Όπως αναφέρει στο τέταρτο κεφάλαιο της Ρητορικής (II) ο Αριστοτέλης, η οργή δημιουργείται από πράγματα που στρέφονται προσωπικά εναντίον των ανθρώπων. Όμως το μίσος γεννιέται στις ψυχές των ανθρώπων όταν κάποιος περιγράφει τις άσχημες πτυχές του χαρακτήρα κάποιου. Έτσι και στους λόγους του αυτούς ο Δημοσθένης καταφέρνει να εμφυσησει την οργή και το μίσος στους Αθηναίους μέσα από την περιγραφή και την χρήση του κατάλληλου λεξιλογίου που στοχεύει κατευθείαν στη ψυχή των ακροατών του.

Πάθη τα οποία προσπάθησε να χρησιμοποιήσει ως μέσο άσκησης πίεσης στους Αθηναίους ο Δημοσθένης είναι και το αίσθημα της ντροπής. Ντροπή για τον Αριστοτέλη στη Ρητορική (2.6) είναι οτιδήποτε κάνει τον άνθρωπο να αισθάνεται άσχημα όταν χάνουν την υπόληψή τους έναντι των άλλων. Τέτοια παραδείγματα είδαμε στον Α' Φιλιππικό (11) και στον Δ' Φιλιππικό (27), που ο Δημοσθένης με την περιγραφή της κατάστασης και του τρόπου αντίδρασης των Αθηναίων σε ότι αφορά την πόλη και την εξασφάλιση της ασφάλειας της, προσπαθεί να κάνει τους συμπολίτες του να νιώσουν ντροπή, γιατί η αντίδρασή τους δεν είναι αυτή που αρμόζει στην πόλη τους και την ιστορία τους με αποτέλεσμα η εικόνα τους να μειώνεται στα μάτια των άλλων Ελλήνων, που μπορεί να στηρίζουν τις ελπίδες σωτηρίας τους σ' αυτούς.

Το κυρίαρχο συναίσθημα που επικρατεί όμως στους Φιλιππικούς και με την χρήση του ο Δημοσθένης προσπαθεί να επηρεάσει τους Αθηναίους είναι ο φόβος. Ο φόβος

λειτουργεί ως ένα μέσο ψυχολογικής πίεσης προς το ακροατήριο και αποσκοπεί στον επηρεασμό αυτού πολλές φορές επισημαίνοντας γεγονότα από το παρελθόν πρόσφατο ή όχι, αλλά δείχνοντας πάντα προς το μέλλον και τ' αποτελέσματα που θα 'χει η απραξία και η μη ανάληψη αποφάσεων από τους Αθηναίους. Ο φόβος από τον Αριστοτέλη πραγματεύεται μαζί με το θάρρος. Είναι φυσικό να γίνεται αυτό και σ' ένα συμβουλευτικό λόγο όπως οι Φιλιππικοί. Δεν είναι επιθυμητό για ένα ρήτορα να προκαλεί μόνο το φόβο στο κοινό του. Προκαλώντας το αίσθημα του φόβου σε κάποιον και παρουσιάζοντας του μόνο τις αρνητικές πτυχές του προβλήματος, πρέπει να δίνεις και μια διέξοδο. Πρέπει να τον ενθαρρύνεις να στηριχτεί στις δυνάμεις του ή να του προσφέρεις μια σανίδα σωτηρίας. Έτσι και ο Δημοσθένης εκθέτοντας τα γεγονότα και παρουσιάζοντας την Αθήνα ως το επόμενο θύμα των σχεδίων του Φιλίππου δημιουργεί το φόβο. Το συναίσθημα αυτό αντιμετωπίζεται όμως από τον ίδιο τον Δημοσθένη όταν παρουσιάζει τα σχέδια του και τα προτείνει ως τα μόνα που μπορούν να βοηθήσουν την Αθήνα. Δείχνει δηλαδή στους Αθηναίους ότι υπάρχει διέξοδος από το τέλμα που έχει περιέλθει η πόλη τους σ' όλα τα επίπεδα – πολιτικό, κοινωνικό, στρατιωτικό, ηθικό. Τους ενθαρρύνει να πράξουν το σωστό και δηλώνει πως δεν έχει σημασία η νίκη ή ήττα γιατί αυτοί θα έχουν πράξει το σωστό. Και σ' αυτό το σημείο βλέπουμε τη σύμπλεξη του ήθους του ρήτορα, που προτείνει τα σωστά στους πολίτες και την προξένηση του αντίστοιχου πάθους, ώστε να παρουσιαστεί ο ρήτορας και οι θέσεις του ως οι μόνες σωστές και που αποβλέπουν στο συμφέρον της πόλης και των πολιτών της.

Ένα ακόμα συναίσθημα που κυριαρχεί στο λόγο του Δημοσθένη και που προσπαθεί να το μεταδώσει και στο ακροατήριο του είναι αυτό της αγανάκτησης. Η αγανάκτηση γίνεται προσπάθεια να μεταδοθεί προς το κοινό με το σκεπτικό ότι και ο ίδιος ο ρήτορας είναι αγανακτισμένος με την κατάσταση και απορεί πως δεν είναι και οι άλλοι πολίτες. Η αγανάκτηση στοχεύει να αναδείξει κυρίως το ήθος των πολιτικών του αντιπάλων και τον τρόπο που ενεργούν στις συνελεύσεις του δήμου και τα οφέλη που αποκτούν από τη δραστηριότητα τους, που βλάπτει την πόλη σ' αντίθεση με τον Δημοσθένη, που όπως τονίζει επανειλημμένα γίνεται δέκτης και της οργής αλλά και της αγανάκτησης των πολιτών αν και προσπαθεί για το καλό της πόλης.

Υφος – Τεχνική

Στην συμβουλευτική ρητορεία έχουμε δυο μορφές πραγμάτευσης των θεμάτων. Η μια συναντάται στις δημηγορίες του Θουκυδίδη και αφορά την απλή παράθεση των απόψεων των ομιλητών σε μια αντιθετική φόρμα. Απ' την άλλη έχουμε τον τρόπο

πραγμάτευσης του Ισοκράτη στον οποίο περιπλέκονται διάφορα θέματα μεταξύ τους.⁴⁰⁸ Ο Δημοσθένης βρίσκεται στο ενδιάμεσο των δυο αυτών τεχνικών με τους Φιλιππικούς του λόγους. Στον Α' Φιλιππικό ο Δημοσθένης προσπαθεί να συνδυάσει την ανάγκη δράσης από την Αθήνα με το αίσθημα της τιμής και της δικαιοσύνης. Στους άλλους Φιλιππικούς του λόγους προσπαθεί να συγκεράσει την τεχνική του Ισοκράτη, που χρησιμοποιεί την ηθική μέσα στα επιχειρήματα του και την τεχνική του Θουκυδίδη, που χαρακτηρίζεται από μια δύναμη στην παρουσίαση των επιχειρημάτων του. Αυτό το κοινό δρόμο ο Δημοσθένης τον βρίσκει με την αξιοποίηση της παράδοσης και τον αντίκτυπο της στο ακροατήριο του.⁴⁰⁹

Γενικά μπορούμε για την τεχνική του Δημοσθένη να πούμε ότι έχει διαμορφώσει ένα δικό του ξεχωριστό ύφος. Βασικά χαρακτηριστικά του ύφους αυτού που δημιουργήθηκε από το Δημοσθένη είναι η επιλογή των λέξεων με τέτοιο τρόπο που στοχεύει μόνο στην καθαρότητα της έκφρασης. Για το λόγο αυτό η γλώσσα του χαρακτηρίζεται ως καθημερινή και απλή με απουσία πομπωδών εκφράσεων. Η επιλογή χρήσης της γλώσσας με τον τρόπο αυτό από τον Δημοσθένη εκτός από το προφανές, που είναι η ευκολία παρακολούθησης του λόγου από τους παρευρισκόμενους, εξυπηρετεί και την σύνταξη αλλά και την επιλογή των κατάλληλων σχημάτων λέξεων και διανοίας.⁴¹⁰ Τα πρώτα εξυπηρετούν την ποικιλία και τη φυσικότητα του λόγου. Χρησιμοποιεί δηλαδή την ίδια λέξη ή το ίδιο σχήμα λόγου για να προσδώσει κάθε φορά κάτι το διαφορετικό στο λόγο του. Ακόμα με την ποικιλία αυτή που παρατηρείται στο λόγο του καταφέρνει να κρατά ζωντανό το ενδιαφέρον του ακροατών του και ταυτόχρονα γίνεται το μέσο μετάδοσης των ιδεών και των συναισθημάτων μ' ένα λόγο που είναι δουλεμένος μέχρι τη τελευταία του λεπτομέρεια αλλά έχει την εικόνα ενός απλού καθημερινού λόγου, που βγαίνει αβίαστα από το στόμα του ρήτορα. Από τα σχήματα λέξεων συναντήσαμε μέσα στους Φιλιππικούς λόγους το υπερβατό, την αντίθεση, την αντιστροφή, την αναδίπλωση, την ανθυποφορά. Από τα σχήματα διανοίας εντοπίσαμε τις ερωτήσεις, την υπερβολή, τη μεταφορά, τις συγκρίσεις.

Αυτά προσδίδουν ένα μεγαλείο στο λόγο του Δημοσθένη, αλλά το μεγαλύτερο ρόλο σ' αυτό παίζει ο τρόπος που επιλέγει κάθε φορά να κτίσει μια περίοδο ή μια φράση ο Δημοσθένης. Είναι ένα συμπίλημα από φράσεις, που συνδέονται μεταξύ τους είτε παρατακτικά είτε υποτακτικά. Εντύπωση προκαλεί η επιλογή της παρατακτικής

⁴⁰⁸ (Kennedy, 1959) 131-132

⁴⁰⁹ (Kennedy, 1959) 136-138

⁴¹⁰ (Μαρκαντωνάτος, 1999) 187

σύνδεσης σε σημεία που κάποιος θα περίμενε τα νοήματα να υποτάσσονται σε μια κύρια δεσπόζουσα πρόταση - ιδέα. Με το τέχνασμα αυτό, που είναι προϊόν προετοιμασίας των λόγων, ο Δημοσθένης καταφέρνει να προσδώσει φυσικότητα στο λόγο του και να δείξει όλο του το πάθος, που προσπαθεί να μεταλαμπαδεύσει στο ακροατήριο του. Αυτό βέβαια το πετυχαίνει και με τη χρήση μακροπερίοδων περιόδων, που και αυτές λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, που να υποδηλώνουν την ψυχική κατάσταση του ρήτορα κάθε φορά.⁴¹¹

Ρόλο σ' αυτή τη φυσικότητα του λόγου αλλά και στην ποικιλία που αυτός έχει παίζει και ο ρυθμός. Ο Δημοσθένης έδινε μεγάλη σημασία στο ρυθμό του λόγου του. Ο Blass διαπίστωσε ότι ο Δημοσθένης απέφευγε συστηματικά τη χρήση δύο βραχέων συλλαβών στο λόγο του.⁴¹² Ο ρυθμός αυτός είναι εμφανής στο λόγο του Δημοσθένη αλλά πρέπει να τονιστεί ότι είναι υποταγμένος στη σκέψη του ρήτορα και όχι το αντίθετο. Αυτό σημαίνει ότι ο λόγος του δεν είναι προσανατολισμένος προς την αισθητική ωραιοποίηση αλλά στο πως θα πείσει.⁴¹³

Κλείνοντας θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι λόγοι αυτοί του Δημοσθένη απηχούν τα ίδια τα πιστεύω του ρήτορα και όλα τα μέσα που του παρείχε η ρητορική τέχνη υποτάσσονται σ' αυτά και υπηρετούν όχι μόνο τον Δημοσθένη και την τέχνη του αλλά και την ίδια την πόλη της Αθήνας και όλα όσα εκείνη εκπροσωπεί στα μάτια του Δημοσθένη, που την περίοδο αυτή δίνει αγώνα για να επιβιώσει μέσα σ' ένα νέο όλο και πιο απαιτητικό περιβάλλον, που οι αξίες και η παράδοση έχαναν διαρκώς έδαφος.

⁴¹¹ (Μαρκαντωνάτος, 1999) 186-187

⁴¹² (Lesky, 1983) 837

⁴¹³ (Μαρκαντωνάτος, 1999) 187

Βιβλιογραφία

- Adam, A. M., 1941. Philip 'Alias' Hitler. *Greece & Rome*, May, 10(30), pp. 105-113.
- Adams, C., 1938. Speeches VIII and X of the Demosthenic Corpus. *Classical Philology*, April, 33(2), pp. 129-144.
- Adams, C. D., 1912. Are the Political "Speeches" of Demosthenes to Be Regarded as Political Pamphlets?. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Τόμος 43, pp. 5-22.
- Adams, C. D., 1927. *Demosthenes and his influence*. 1η έκδοση επιμ. New York: Longmans, Green and co..
- Anderson, R., 2000. *Glossary of Greek rhetorical terms connected to methods of argumentation, figures and tropes from Anaximenes to Quintilian*. 1η Έκδοση επιμ. Leuven: Peeters.
- Aristotle & Kennedy, G., 2007. *Aristotle On Rhetoric*. 2η Έκδοση επιμ. New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS.
- Aristotle & Ross, W. D., 1959. *Ars Rhetorica*, Oxford: Clarendon Press.
- Arnold, T. K., 1851. *The public orations of Demosthenes with english notes*. 1η Έκδοση επιμ. London: Francis & John Rivington.
- Badian, E., 2000. The road to prominence. Στο: I. Worthington, επιμ. *Demosthenes Statesman and Orator*. New York: Routledge , pp. 9-44.
- Calhoun, . G., 1933. Demosthenes' Second Philippic. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Issue 64, pp. 1-17.
- Daitz , S. G., 1957. The Relationship of the de Chersoneso and the Philippica Quarta of Demosthenes. *Classical Philology*, July, 52(3), pp. 145-162.
- Davies, G. A., 1949. *Demosthenes: Philippics I, II, III with Introduction and Notes*. 1η έκδοση επιμ. s.l.:Cambridge University Press.
- Demosthenes. and Tarbell, F. B., 1880. *The Philippics of Demosthenes*. 1η έκδοση επιμ. Boston: Ginn & Heath.
- Demosthenes, 1903. *Demosthenis Orationes*. Oxford: Clarendon Press.
- Demosthenes, 1931. *Demosthenis orationes*. Oxford: Clarendon Press.
- Demosthenes & Woods, S., 1888. *The first two Philippic orations of Demosthenes*. 1η έκδοση επιμ. Toronto: Copp, Clark Co.
- Dorjahn, A., 1957. Extemporaneous Elements in Certain Orations and the Prooemia of Demosthenes. *The American Journal of Philology*, 78(3), pp. 287-296.

- Easterling, P. E. & Knox, B. W., 2000. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. 4η έκδοση αναθεωρημένη επιμ. Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Ellis, J. R., 1966. The Date of Demosthenes' First Philippic. *Revue des Études Grecques*, Juillet-Décembre, 79(376-378), pp. 636-639.
- Gibson, C. A., 2002. *Interpreting a classic : Demosthenes and his ancient commentators*. 1η έκδοση επιμ. Berkeley: University of California Press.
- Goodwin, 1862-1865. Five Hundred and Thirty-Sixth Meeting. June 14, 1864. Adjourned Annual Meeting; Note on Thucydides, I. 22; Notes on Two Passages in the Second Philippic of Demosthenes. *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, Τόμος 6, pp. 329-347.
- Harris, E. M., 2006. *Democracy and the rule of law in classical Athens*. 1η έκδοση επιμ. Cambridge: Cambridge University Press..
- Harrison, A., 1971. *The Law of Athens*. 1η έκδοση επιμ. Oxford: Oxford University Press.
- Hunt, P., 2010. *WAR, PEACE, AND ALLIANCE IN DEMOSTHENES' ATHENS*. 1η έκδοση επιμ. New York: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
- Jaeger, W., 1984. *ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ*. 2η έκδοση επιμ. ΑΘΗΝΑ: ΜΙΕΤ.
- Kennedy, G., 1959. Focusing of Arguments in Greek Deliberative Oratory. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Τόμος 90, pp. 131-138.
- Kennedy, G., 2001. *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής*. 2η επιμ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
- Kyriazis, N., 2008. Financing the Athenian state: public choice in the age of Demosthenes. *European Journal of Law and Economics*, 27(2), pp. 109-127.
- Leopold, J. W., 1981. Demosthenes on Distrust of Tyrants. June, pp. 227-246.
- Lesky, A., 1983. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. 5η έκδοση αναθεωρημένη επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδερφών Κυριακίδη.
- Macdowell, D. M., 2009. *Demosthenes the orator*. 1η έκδοση επιμ. Oxford: Oxford University Press.
- Mosse, C. & Schnapp-Gourbeillon, A., 2006. *ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ (2.000-31π.Χ.)*. 7η έκδοση επιμ. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ.
- Ober, J., 2007. Ability and Education: The Power of Persuasion. Στο: E. Carawan, επιμ. *Oxford Readings in the Attic Orators*. New York: Oxford University Press Inc., pp. 271-311.
- Phillips, D. D., 2004. *ATHENIAN POLITICAL ORATORY: 16 Key Speeches*. 1η έκδοση επιμ. NEW YORK AND LONDON: Routledge.

Rhodes, P. J., 2006. *A History of the Classical Greek World, 478–323 BC*. 1η έκδοση επιμ. Malden: Blackwell Publishing Ltd.

Roisman, J., 2005. *The rhetoric of manhood*. 1η έκδοση επιμ. Berkeley: University of California Press.

Romilly, J., 2010. *Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*. 2η έκδοση επιμ. Αθήνα: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ.

Ross, W. D., 2001. *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ*. 3η έκδοση επιμ. ΑΘΗΝΑ: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ.

Rowe, G. O., 1968. Demosthenes' First Philippic: The Satiric Mode. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Τόμος 99, pp. 361-374.

Sealey, R., 1955. Dionysius of Halicarnassus and some Demosthenic dates. *Revue des Études Grecques*, Janvier-décembre, 68(319-323), pp. 77-120.

Sealey, R., 1993. *Demosthenes and his time*. 1η Έκδοση επιμ. New York: Oxford University Press.

Trevett, J., 1996. Did Demosthenes Publish His Deliberative Speeches?. *Hermes*, 124(4), pp. 425-441.

Usher, S., 2007. Symbolleutic Oratory. Στο: I. Worthington, επιμ. *A Companion to Greek Rhetoric*. Malden: Blackwell Publishing Ltd, pp. 220-235.

Wilcken, U., 1976. *ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ*. 9η έκδοση επιμ. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ.

Wooten, C., 1989. Dionysius of Halicarnassus and Hermogenes on the Style of Demosthenes. *The American Journal of Philology*, 110(4), pp. 576-588.

Wooten, C., 1999. A Triple Division in Demosthenes. *Classical Philology*, October, 94(4), pp. 450-454.

Wooten, C., 2008. *A Commentary on Demosthenes' Philippic I With Rhetorical Analyses of Philippics II and III*. 1η έκδοση επιμ. s.l.:Oxford University Press.

Worthington, I., 1991. The Authenticity of Demosthenes' Fourth Philippic. *Mnemosyne*, 44(3), pp. 425-428.

Worthington, I., 2000. Demosthenes, "Philippic" 2.20 and Potidaea the "apoikia" .. *Hermes*, 28(2), pp. 235-236.

Αριστοτέλης & Λυπουρλής, Δ., 2002. *ΡΗΤΟΡΙΚΗ Α'*. 1η έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτηρος.

Αριστοτέλης & Λυπουρλής, Δ., 2004. *Ρητορική Β'-Γ'*. 1η Έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτηρος.

Γιατρωμανωλάκη, Ι., 2001. *ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΛΟΓΟΙ "ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ"*. 1η έκδοση επιμ. Αθήνα: Ινστιτούτο Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.

Δημοσθένης, Γιαγκόπουλος, Α. Ι. & Αραποπούλου, Μ., 2002. *ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Α' - ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΙ Α', Β', Γ'*. 1η έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος.

Δημοσθένης, Γιαγκόπουλος, Α. Ι. & Αραποπούλου, Μ., 2003. *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ - ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β' - ΠΕΡΙ ΑΛΛΟΝΗΣΟΥ - ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΧΕΡΡΟΝΗΣΩ*. 1η έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτρος.

Δημοσθένης, Γιαγκόπουλος, Α. Ι. & Αραποπούλου, Μ., 2004. *ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Γ' - ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Δ' - ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥ - ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ - ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ*. 1η έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ.

Μαρκαντωνάτος, Γ., 1999. *Δημοσθένους Υπέρ της Ροδίων Ελευθερίας*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Τσάτσος, Κ., 2000. *ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ: ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΙ, ΤΡΕΙΣ ΦΙΛΙΠΠΙΚΟΙ ΚΑΙ Ο ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΧΕΡΣΟΝΗΣΩ*. 3η έκδοση επιμ. Αθήνα: ΕΣΤΙΑ.